

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

v3

HERREGAARDLIV

MINDER FRA GAMLE HERREGAARDE

H A A S E

HERREGAARDSLIV

HERREGAARDSLIV

MINDER FRA GAMLE
HERREGAARDE

★

REDIGERET
AF
ERNST FR. HANSEN

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN 1953

Omslag og tegninger af Viggo Bang. Klichéer fra Dansk Reproduktionsanstalt. Sat med Korpus Garamond og trykt på matglittet tryk E af Duplex-Trykkeriet, København

Et langt og indholdsrigt kapitel af en herregaards liv gennem generationer, ja gennem aarhundreder, blev fulgt til dørs, da en af de herregaarde, der omtales i det følgende, for en aarrække siden gik ud af slægtens besiddelse – en gaard, hvis favnetykke mure den dag i dag vidner om det solide fundament, som skulle sikre den mod forfald. Vist eksisterer gaarden stadig som saa mange andre gamle gaarde, der har oplevet en nytids noget pietetsløse indtrængen paa enemærker, som tidligere var hegnet og værnet mod altfor stor nyfigenhed udefra. Men den er ikke længere ramme om et herskabeligt familieliv og om et kulturliv af værdi for slægten, for sognet og for samfundet i det hele taget.

Herregaardslivet, som det levedes endnu op til omkring 1920, er nu historie. Langsomt gaar den særlige herregaardskultur, takket være bl. a. lensafløsningen og jordlovene, sin undergang i møde. Det falder derfor naturligt, for at bruge et udtryk fra et af bidragene i denne bog, at rejse dette liv, denne kultur, en bauta, et minde over noget værdifuldt i de slægter, der befolkede, og som stadig i en lang række tilfælde befolker vore herregaarde. Et minde over pligtfølelse, arbejdssevne og hjemkærlighed.

For den interesse, udgiveren har mødt blandt mange af vore store jordbesiddere og blandt herregaardsfødte ved tilrettelæggelsen af stoffet til dette første bind af »Herregaardsliv«, er det ham en kær pligt at takke hjerteligt. Denne interesse og tilsagn fra flere medlemmer af gamle slægter knyttet til nogle af vore kendteste herregaarde om at yde bidrag til følgende bind skulle sikre, at værket bliver af den lødighed og det omfang, der er tilsigtet.

Kongens Lyngby i oktober 1953.

Ernst Fr. Hansen.

INDHOLD

Glimt fra fortid og nutid på Fraugde- gaard	7
Af Agnes Bille Brahe	
Livet på Hofmangave	54
Af Inge Hofman-Bang	
Et herregårdsbarn ser tilbage. Fra Nør- ager og Conradineslyst	88
Af Else Moltke	
Fra Rosenholm til Frederiksgave	147
Af Holger Rosenkrantz	
Træk og minder fra Schackenborg.	171
Af Ellen Schack	

GLIMT FRA FORTID OG NUTID PAA FRAUGDEGAARD

Af Agnes Bille Brahe

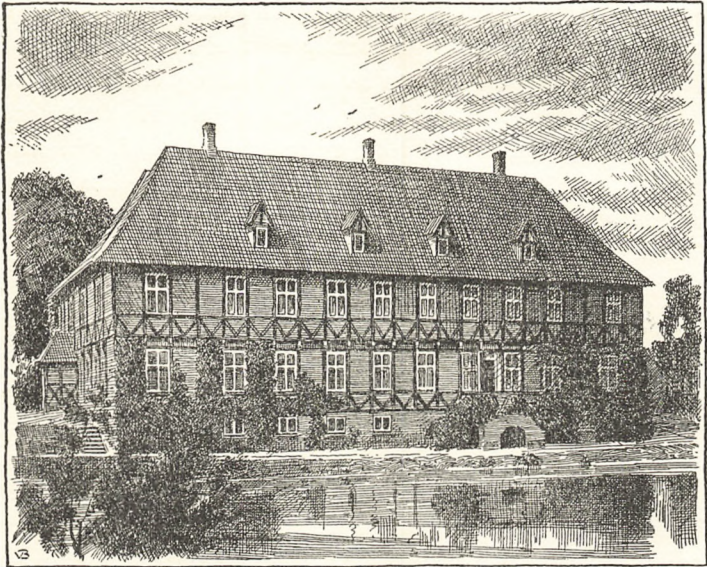
Egnen syd-øst for *Odense* udmærker sig vel ikke ved nogen særlig landskabelig Skønhed: ingen Bakketoppe giver de store Udsyn, men heller ingen spærrer Udsigten til et venligt og frodigt Landskab, der breder sig smilende med grønne Marker og talrige Drivhuses glitrende Vinduer. Allerede før Svinget ved Slagebro, der forlængst er naaet af Byens stadigt mere vidtrækkende Fangarme, kan den opmærksomme vejfarende i Horisonten skimte Fraugde Kirkes tunge røde Taarn. Og har han rundet Kirkebakken, naar han straks efter til den 200 Meter lange Lindeallé, der fører op til *Fraugdegaard*, hvis røde Dobbelttag han fra det sidste Stykke af Landevejen har haft Udsigt til. Men den, som venter at finde en Bindingsværksbygning, saadan som det ses paa de fleste Billeder af Gaarden, møder til sin Forbavselse en hvidkalket Façade, der vel med sine rene Linjer er værd at betragte, men som dog langtfra opfylder de Forventninger om en ualmindelig Bygningsform, som Fotografierne ellers giver Løfte om.

Man behøver dog blot at passere de to Rækker gamle Kastanier, der ligesom Alléen er plantet ca. 1790, for straks ved Gavlen af Huset at kunne overbevise sig om, at det kun er Façaden, der paa Grund af en Ombygning, foretaget i 1769, ganske har ændret Udseende.

En usædvanlig lang Række Ejere har Fraugdegaard haft, og som den første, hvis Navn kan efterspores, nævnes i 1397 en vis *Niels Jacobsen*. Gaarden har formentlig paa den Tid været en Bondegaard med sin Plads i Byens Gaardskreds, dog vel nok særlig anselig og af betydelig Størrelse, da den bærer Fraugde Bys Navn, men indtil ud over Middelalderen stadigt kun en stor Bondegaard, dog beboet af fremtrædende Mænd. I et Tidsrum tier Kilderne, indtil Adelsmanden *Johan Bjørn til Nielstrup* i 1501 vides at have taget Lavhævd paa Fraugdegaard og flere mindre Gaarde i Sognet.

Ved hans Død 1534 forsvinder Ejendommens Navn i Grevefejdens Malstrøm, men dukker atter op i 1544, denne Gang for at forblive i Historien og taget i stærke Hænder, idet *Johan Friis til Hesselagergaard* køber Fraugdegaard. Han var en mægtig Mand i en mægtig Slægt, Rigets Kansler under trende Konger (fra 1532 til sin Død 1570), og den, der – med Hesselagergaard – opretter Rigets første Stamhus. Da han dør ugift, tilfalder Fraugdegaard hans Broder, *Henrik Friis til Ørbæklunde*, hvis Ejertid dog kun varer i 3 Maaneder, hvorefter Gaarden 1570 arves af hans Datter, *Dorthe Friis*. Fem Aar efter ægtede hun *Oluf Daa til Raunstrup* paa Sjælland, den for Fraugdegaard mest betydende Person, hvis Navn til sene Tider vil bevares for Efterslægten som Bygherre for den i alt væsentligt bevarede Hovedbygning, fuldført i 1588. Forinden har han i 1580 faaet ophøjet Gaarden til Hovedgaard og har taget fat paa dens Udskiftning af By-Fællesskabet og dens Udflytning til det imponerende nyanlagte Dobbeltvoldsted – et af de største paa Fyen, – som han har ladet udgrave i Form af et kantet 8-Tal.

Det anselige Bindingsværkshus, 50 Alen langt, 20 Alen bredt, har han opført i gotisk Renæssancestil med den fra Holland indvandrede Byggeskik med Dobbelttag og med 4 Højgavle. Den nord-østre Voldgrav gik helt ind til Muren, hvor en tilmuret Bue endnu viser, at man her har kunnet færdes i Baad ind un-

Fraugdegaard.

der Huset. Oluf Daa har formentlig ogsaa indrettet Gaardens Vandmølle og i Forbindelse hermed foretaget en Opstemning af Vandet for at fylde de Grave, der den Dag i Dag omgiver Fraugdegaard, omænd nu kun paa de tre Sider. – En anden Version gaar ud paa, at Husets Grundmur maa være af ældre Dato end det øvrige Hus, men i »Den Danske Atlas« (1774) skrives om det: »Opbyggt af Rigens Admiral Oluf Daa 1588«. I Almindelighed regner man dette Aarstal for at være det rigtige, da intet andet har kunnet bevises.

Efter saaledes at have forbedret sin fynske Besiddelse tager Oluf Daa dog ikke fast Ophold her, men bor mest paa Slægtens Hovedsæde, Raunstrup, hvor ogsaa Fru Dorthe forbliver efter sin Mands Død Aar 1600. Først da Sønnen, *Claus Daa*, overtager Slægtsgaarden efter at have giftet sig med Dorthe Below fra Spøt-

trup, flytter Dorthe Friis til Fraugdegaard som dens først kendte, faste Beboer. Hun kaldes »den stille Husfrue« og var elsket af alle omkring hende, idet hun havde et godt og venligt Ord til alle, læg og lærd, Adel og U-Adel, fattig og rig. Hendes Haand var opladt for alle, der led Nød, og paa Fraugdegaard, og senere Borreby, hvor hun tilbragte sine sidste Aar, »bespiste hun mange fattige, som vare omkring hendes Gaard, besynderlig i disse dyre Tider«.

Efter hendes Død 1618 gik Fraugdegaard over til Sønnen, Claus Daa, en af Rigets mægtigste Mænd og største Jordbesiddere. Han deltager med Hæder i Kalmarkrigen, bliver Medlem af Rigsraadet, senere Rigsadmiral og hædres med Elefantordenen. Efter sin første Hustrus Død gifter han sig med *Ingeborg Parsberg*, og skønt de stadigt holder mest til paa Sjælland, findes der endnu i Fraugde Kirke, som dog ikke hørte til Gaarden, deres og deres Forældres Vaaben udskaaret paa de to øverste Kirkestole, hvor Indskriften lyder: H C D F H C D M (Hr. Claus Daas Fædrene (Vaaben) Hr. Claus Daas Mødrene (Vaaben)). Paa den venstre Kirkestol: F I P B F F I P B M (Fru Ingeborg Pars-Bergs Fædrene, Fru Ingeborg Pars-Bergs Mødrene). Vaabnene er henholdsvis Daa og Friis (med Egern med røde Nødder), Parsberg og Lykke. Efter i Aaret 1641 at være blevet syg paa en Rejse mellem Nyborg og Fraugdegaard dør Claus Daa her i Løbet af 8 Dage, og 11 Dage efter følger hans Hustru ham, hvorefter de med Pomp og Pragt bisættes i St. Knuds Kirke i Odense for senere at føres til Familiens Begravelse i Herlufmagle.

To af deres 12 Børn, *Christian* og *Dorthe Daa*, arver Fraugdegaard, som dog mest faar Lov at skøtte sig selv. En svensk Oberst Taube sætter sig i Svenskekrigens Tid fast paa Gaarden, men maa ved Krigens Afslutning rømme den igen.

Christian Daa havde Ord for at være paaholdende, men blev dog under Krigen saa stærkt forarmet, at han maatte afhænde de fleste af sine Ejendomme. Hans Broder, Valdemar Daas, kranke

Skæbne er velkendt. Men Søsteren Dorthe, der i 1646 var blevet gift med Norges Statholder, Ridder af Elefanten, *Gregers Krabbe til Torstedlund*, har haft bedre Forstand paa Administration og havde endda som ugift faaet Bevilling til at være sin egen Værg. Hun klarer ogsaa efter sin Mands Død saa nogenlunde de vanskelige Tider, handler med adskillige Gaarde og gør i 1688 Udlæg for Broderens Arvepart i Fraugdegaard for 5,508 Rigsdaler. Fem Aar før sin Død sælger hun hele Ejendommen til den ansete fyenske Læge, Dr. med., titulær Kancelliassessor, *Christoffer Pedersen Balslev*. Hermed glider Fraugdegaard ud af adeligt Eje efter i 123 Aar at have tilhørt de to kendte Slægter: Friiserne til Hesselagergaard og Daa'erne, hvis sidste Mand, Gregers Daa til Hald, falder i Slaget ved Gadebusch 1712.

*

Da Christoffer Balslev 1571 køber Fraugdegaard, er den et ret beskedent Gods, paa langt nær saa stort som mange andre fyenske Gaarde, med et Tilliggende af kun 27 Tdr. Hrtk. og 5 Skp. Skovskyld. Til Bøndergodset, der altsammen ligger inden for Sognets Grænser, hører 17 Gaarde, deriblandt alle Fraugde Bys paa een nær, samt 1 Hus. Egnens Skovfattigdom er endnu den Dag i Dag paafaldende, og Regnmængden almindeligvis ret ringe, saa det er med en vis Berettigelse, at det med et gammelt Ord hedder, at »naar det regner i Fraue, staar Bonden med Hatten auve«.

Christoffer Balslev udvider Godsarealet stærkt, saa at det ved hans Død kan opgøres til 210 Tdr. Hrtk., foruden at Fraugde Kirke er tilkøbt. Denne forbliver ved Gaarden i ca. 200 Aar, hvorefter den bliver solgt af H. C. Petersen til R. C. Langkilde til Landkilde for i 1913 at overgaa til fri Ejendom. Christoffer Balslev var kendt som en human Mand, der tit »i sine Undergivnes Sted tog til sin egen Pung. Ej heller tænkte han paa at berige sig af Kirkegodset, det Fraugde Kirke Ziir og Prydelse kan sige«, hed det i Ligtalen over ham. Hverken han eller de

følgende Ejere betragtede Fraugdegaard som mere end en Lystgaard. Dog fejredes herude hans Datter Birgittes Bryllup med Thomas Kingo 21. December 1694. Gaarden var da gaaet i Arv til Sønnen, *Lægen Peder Balslev*, der var bosat i London, og som i 1697 sælger sin Arvepart i Gaarden til dens berømteste Ejer, *Biskop Thomas Kingo*, født i Slangstrup 15. December 1634.

Birgitte Balslev var Kingos 3. Hustru, og Ægteskabet med hende gjorde ham til en lykkelig Mand, ligesaavel som det maa have været af stor Betydning for ham at kunne hente ny Inspiration herude i den skønne Natur, hvorom saa mange af hans prægtige Salmer taler. Endnu paavises Kingos Stue i Husets nord-østre Hjørne, og det fortælles, at der i Baron Preben Bille Brahes Tid omkring Aar 1900 skete en endnu uopklaret Begivenhed: Mens Familien sad i Dagligstuen, hørtes der et Brag fra den tilstødende Havestue, og Tjeneren kom ligbleg ind og fortalte, at han havde tabt Bakken af Forfærdelse ved pludseligt at se en meget bleg Mand med Præstekrave sidde derinde og blade i en stor Bog. Han var forsvundet ligesaa pludseligt, som han var kommet tilsyne.

Ikke blot om Sommeren har Ægteparret tit opholdt sig paa Fraugdegaard, men ofte har Kingo ogsaa paa andre Aarstider holdt Ordination og prædiket i Fraugde Kirke, hvis ene, nu omstøbte, Klokke i 1701 er skænket af Kingo »og hans Kæreste«. Et pragtfuldt Epitafium i Kirkens søndre Kapel, udført af Thomas Quellinus, bærer Thomas Kingos karakteristiske Træk, mens Birgitte Balslev titter frem i Baggrunden. Indskriften paa Epitafiet er tilsyneladende først og fremmest beregnet som et Æresminde over Christoffer Balslev og Birgitte, opsat, som det er, af Kingo selv; men denne har ikke holdt sig tilbage, da hans egen Betydning berømmes, – saadan som det i de Tider var meget almindeligt. Under Epitafiet hviler han i en rigt sølvbeslaet Kiste, medens en beskeden Svinelæders Kiste rummer Birgitte Balslevs Støv.

Efter Thomas Kingos Død 14. Oktober 1703 sad Fru Birgitte Enke i 3 Aar, men giftede sig saa med *Kaptajn, Kommerce-raad, senere Justitsraad, Kristian Karl Bircherod*, der nok har ment at kunne komme til at føre et behageligt Liv som Godsejer, men ikke desto mindre faar store økonomiske Vanskeligheder at føle, mest paa Grund af den haarde Udskrivning til »Krigsstyr« under den Store Nordiske Krig, hvor endda en Del af Godset maa sælges fra Gaarden. Til Trods herfor skænker Ægteparret gavmildt de saakaldte Bircherodske Legater: 2 Tdr. Hrtk. til Degnen, for at han »skal læse des flittigere med Børnene«, og 4 Tdr. Hrtk. til Præsten for at holde Tilsyn med Degnen. Det førstnævnte Legat er forlængst afløst, medens det sidstnævnte har sin særlige Historie, om hvilken der senere skal høres. Efter sin anden Mands Død styrede Fru Birgitte endnu Fraugdegaard i 14 Aar, og 3 Aar før sin Død skænkede hun et Skolehus til Fraugde By. Aar 1744 døde den gamle Dame mæt af Dage, og da der ingen Børn er, gaar Gaarden ved Testamente over til en Halvsøsters Datter, *Elisabeth Becher*, gift med den odenseanske *Borgmester Kristian Ulrik Bles*.

*

I deres Tid møder vi Navnet »Hole Kilde«. Knap 1 km Syd for Fraugdegaard ligger en lille Lund, hvori findes den hellige Kilde med en Overbygning af Træ. Den har i ældre Tid været besøgt af syge, der siges med Held at have søgt Helbredelse her; saa mange kom der, at Bles anbefalede at oprette en Kro, Krukke Kro, som bestod i c. 150 Aar, indtil Besøgene i Begyndelsen af 1800 blev sjældnere. Endnu hedder Marken, hvor Kroen laa, »Krukkeløkken«. Overleveringen siger, at Kilden tabte sin Kraft, da der engang blev vasket en skabet Hest i den, – en ikke ualmindelig Forklaring paa dette Fænomen. I 1930 blæste Overbygningen om, og samtidigt blev adskillige af Folkene paa Fraugdegaard angrebet af Bylder, som Doktoren ikke kunde kurere. Hertil bemærkede en af Gaardens unge Piger, der var

fra Nabosognet, at det nok ikke var saa mærkeligt, for det havde da altid heddet sig, at hvis Hole Kilde var ubeskyttet, vilde Folkene paa Fraugdegaard rammes af Ulykke! Straks efter, at Overbygningen igen var sat op, forsvandt de ondartede Bylder som Dug for Solen. (!)

Aar 1750 sætter Borgmester Bles Gaarden til Auktion og dør allerede Aaret efter. Hermed slipper al Kontakt mellem Slægten Balslev og Fraugdegaard. Efter i 80 Aar at have været tilknyttet denne Familie indledes en urolig Periode paa 129 Aar med stadig skiftende Ejere. Salgssummen var i 1750 for det 312 Tdr. Hrtk. store Gods 29,010 Rigsdaler.

Køberen var en fattig Almuemands Søn fra Odense, *Thomas Wikkie*, der havde tjent sig op, sidst som Foged paa Lundsgaard og Hverringe. Han skal have været en meget haard Mand, der ikke tog det saa nøje med at ødelægge sine Karle ved det strenge Arbejde med at sætte Stengærder om Markerne. Han var blevet gift ind i den ansete Landmands- og Officersslægt Pflueg fra Torpegaard, og hans Kone, *Anna Rebekka Pflueg*, tager efter Mandens Død 1763 med stor Dygtighed fat paa at drive Gaard og Gods, ligesom hun i 1769 lader Hovedbygningen restaurere, idet hun opfører Rococofacaden, – desværre – nedtager de oprindelige høje Gavle og afvalmer Tagene; ogsaa Kirken bliver gjort i Stand og faar skænket et Orgel. Sikkert er alle disse Forbedringer gennemført med Henblik paa, at hendes eneste Søn senere skal overtage Fraugdegaard. Men han dør 18 Aar gammel, og hun gifter sig da 1779 med *Amtmand, Kammerherre Poul Rosenørn Gersdorff*, den senere Stiftamtmand paa Fyen, der 4 Aar efter Giftermaalet sælger Gaarden til *Rigsadmiral Frederik Christian Kaas*. Hovedgaardens Areal var da uændret, medens Bøndergodset var paa 298 Tdr. Hrtk. og 34 Tdr. Skovskyld.

Frederik Christian Kaas havde gjort en glimrende Karriere inden for Flaaden, og da han trak sig tilbage som virkelig Admiral, udnævntes han til Ridder af Elefanten. Hans 14-aarige Virke

præger den Dag i Dag Gaardens Omgivelser, idet han plantede Bøgehækkene i Haven, Kastanietræerne omkring Gaardspladsen og Lindealleen mod Landevejen. Han udstyrede Huset indvendigt og opsatte Taarnuret, hvis fuldtonende Klokkeslag stadigt lyder ud over Haven og Gaarden. 1797 fulgte han Greve Chr. Ditlev Reventlows Eksempel og fik Tilladelse til at bortsælge Bøndergodset, uden at Gaarden af den Grund mistede sine Rettigheder. 14. Januar forelaa Tilladelsen, og efter kun en Maanedes Forløb var der solgt 249 Tdr. Hrtk., Jorde og Skove.

Allerede 1. Marts samme Aar solgte han Hovedgaarden, Kirken og de faa Rester af Gods for 58,000 Rigsd. til en anden af Sognets Beboere, *Kammerherre Albrecht Christoffer v. Heinen til Hollufgaard*. Fraugdegaards Tid som Gods var dermed definitivt forbi. Admiral Kaas havde dog forinden reserveret sig en passende Begravelse i Kirken, idet han havde rømmet den nordre Korsarm for »de smukke Marsviners« Kister fra Hollufgaard og ladet dem forsvinde i Krypten nedenunder, hvor der iøvrigt endnu den Dag i Dag bl. a. findes, fuldstændig velbevaret, et af hans smaa Børn i en lille Barnekiste med utillukket Laag. For sig og sin Hustru, *Elisabeth Juul*, havde han ladet fremstille to store, massive Sandstensarkofager, (vistnok udført af J. Wiedevelt), sikkert for selv at undgaa den Skæbne, han havde beredt Marsvinerne. For at gøre det hele mere fuldkomment, tog han det smukke Jerngitter med Laage, der i 1709 var sat foran Kingos Begravelse, og flyttede det hen foran sin egen.

Kammerherre v. Heinen tog Ophold paa Fraugdegaard. Han var en dygtig Landmand og havde gjort meget for at oparbejde Hollufgaard, Blangstedgaard, Bjørnemose m. fl. I 1807 solgte han alt Hollufgaards Bøndergods, og i hans Tid blev den søndre Voldgrav paa Fraugdegaard opfyldt. Han gav sig Tid til at være en passioneret Drejer, der engagerede en vis Friedrich Coppy til at bistaa sig. Ved hans Død 1814 overtog Sønnen, *Kammerjunker Casper Hermann v. Heinen*, Gaardene, men det blev haarde

Tider, da de Penge, som Salget af Bøndergodset havde givet Herregaardene, var gaaet tabt ved Statsbankerotten i 1813, og Godsindtægterne nu manglede. I 1821 maatte Fraugdegaard og Hollufgaard sættes til Auktion, – Blangstedgaard var allerede solgt 1814. C. H. v. Heinen døde som Klasselotteri-Inspektør 1834 som Slægtens sidste Mand.

Den nye Ejer af Fraugdegaard var en vidt berejst Mand med en begivenhedsrig Fortid. For en Sum af 35.000 Rigsd. fik *Ritmester Andreas Michael* – kaldet Ali – *Sehested* tilstaaet Gaarden 1822. Sit hidtidige Liv havde han tilbragt i Krigstjeneste, først herhjemme, men med Kongens Tilladelse søgte han i 1809 fransk Krigstjeneste og deltog her i Napoleons Felttog til Moskva 1812. Fra 1814 til 21 var han i russisk Tjeneste, blev Ritmester og giftede sig i Skt. Petersborg med *Vilhelmine Meyer*, med hvem han fik 10 Børn. Fraugdegaard var under de skiftende Ejere blevet forfalden og forsømt men fik nu en dygtig, omend haandfast Leder. Han var en af Kløverdyrkningens Pionerer, og han vovede – ganske vist i Dølgemaal – at fodre sine Køer om Vinteren med skaaret, utærsket Havre, saa at Resultatet var, at hans Køer glade sprang ud i Marken om Foraaret, hvad der var et Særsyn i de Tider, hvor andre Landmænds Kreaturer meget ofte maatte køres ud paa Slæder efter et Vinterfoder paa Halm og Hø alene. Han elskede Dyr, og flere af hans Heste og Hunde begravedes under smukt tilhuggede Sten i Skoven; en særlig Mindesten med Aarstallet 1838 staar over hans hvide Hingst, der havde baaret ham paa hele Napoleonsfelttoget. Dens Alder bør ikke betvivles, da der vitterligt paa Landbohøjskolen findes Kraniet af en 38-aarig norsk Hest, Skelettet af en 37-aarig Hingst, – og Professor Sand vides at have kendt en, der havde naaet den høje Alder af 43 Aar. – Ritmester Sehesteds hvide Hingst var noget ganske særligt, idet der sagdes om den, at den kunde »dølle Ild«: Red Ritmesteren ind imellem en brændende Bygning og en ikke antændt, sprang Ilden ikke over.

Ritmesteren forblev den tapre Krieger til det sidste, idet han 58 Aar gammel deltog som Herregaardsskytte i Krigen 1848. I Januar 1850 døde Fru Vilhelmine Sehested, og godt 5 Maaneder efter fulgte hendes Mand hende. Forinden havde han ligesom sin Forgænger, Admiral Kaas, sikret sig Begravelse i Fraugde Kirke, dennegang ved fra Krypten at rydde »de smukke Marsviner« ud, – de, der allerede een Gang før havde maattet vige Pladsen for en af Fraugdegaards Ejere. Nu blev de begravede paa Kirkegaarden – men uden Kister – thi da disse »vare af fuldgodt Egetræ«, brugte Ritmester Sehested dem til Reparation af sin Hestestald, – ja, en enkelt menes endda at være blevet benyttet til Hyttefad! Den første Version er blevet bekræftet ved en i 1916 foretaget Oprensning af Gravene omkring Fraugdegaard, hvor der blev fundet Rester af Kistebeslag ud for det gamle Huggehus.

Ret snart efter Ægteparret Sehesteds Bisættelse i Krypten anlagdes et meget smukt Gravsted paa Kirkegaarden, hvortil deres Kister flyttedes, og hvor talrige af Navnet Sehested af Fraugdegaard-Linjen helt op til vore Dage har ønsket at hvile. Stadig regnes Fraugdegaard for Familiens Hjemsted, og et Bevis paa med hvilken Pietet de endnu betragter Stedet, tjener, at Oluf Bille Brahe for faa Aar siden modtog den Vugge, hvori 8 af Ritmester Sehesteds Børn har tilbragt deres første Levetid. Man ønskede, at den skulde bevares i de gamle Omgivelser.

*

Efter Ritmester Sehesteds Død var der ingen af hans dalevende 6 Børn, der overtog Fraugdegaard, hvorfor den atter sættes til Auktion og sælges 1851 med sine godt 33 Tdr. Hrtk. for 112.000 Rgsd. til *Proprietær H. C. Petersen til Dalumgaard*. Foruden Kirken sælges ogsaa de fleste af de Gaarden tilhørende 24 Huse med Jord og 14 uden Jord. Men den gamle Vandmølle bliver dog ved Gaarden. Den smukke Hovedbygning faar atter Lov at skøtte sig selv, og der indledes en ny Forfaldsperiode, der efter et nyt Ejerskifte i 1853 stadig fortsættes. Til Trods for at Frauge-

gaard har set saa mange forskellige Ejere, der næppe i stort Maal har interesseret sig for deres Forgængeres og Gaardens Skæbne, findes der dog i Arkivet endnu Papirer fra 1780 og delvis op til Nutiden. De vedrører saa godt som udelukkende retslige Dokumenter, saasom Skøder ved Ejerskifter, paa Huse og saa videre, hvorimod der intet findes af privat Karakter fra Tiden før 1860–70.

Den nye Ejer, Forpagter *Werner Theodor Borchsenius* er en jysk Gaardmandssøn, der ved stor Dygtighed og Energi har arbejdet sig frem til betydelig Velstand, saa at han foruden Fraugdegaard har kunnet købe Blangstedgaard og Stribgaarden til sine to ældste Sønner. Men Uheld og anden Modgang rammer efterhaanden Familien, og Økonomien forringes, saa at Gaarden kun med Besvær bevares.

Datidens Prsniveau kan slet ikke sammenlignes med Nutidens, men som et lille Eksempel kan nævnes, hvad vi vilde kalde for Fantasipriser, – men med omvendt Fortegn! Fra Borchsenius' Tid paa Lundsgaard 1849 ligger her saaledes en Kontrabog mellem ham og Skomagermester Bom, Kerteminde, hvor Udgiften til Smør beløber sig til 24 Skilling pr. Pund i Maj Maaned, medens det i Oktober er kommet helt op paa 30 Sk. Til Gengæld maa man vist kalde Skomagerens Priser ret beskedne, idet han for Sønnen Werners Støvler noterer: »forsollet og bagflæget, Nyrand, 2 Bøder . . . 3 Skilling 12 Ort.«

Efter Werner Borchsenius' Død 1873 drives Gaarden videre af hans Enke og de to yngste Sønner. Der blev gjort fortvivlede Anstrengelser for at bevare den, men da Prioritetsgælden efterhaanden var steget til ikke mindre end 247,000 Kr., maatte de give op, og 1879 solgtes Fraugdegaard til *Baron Preben Bille Brahe* for 290,500,- Kr.

Preben Bille Brahe var født paa Bjørnemose 10. Oktober 1854, men faar ikke Lejlighed til at overtage denne, da han som kun 12-aarig mister sin Fader, hvorefter hans Barndomshjem sælges

i 1867. En lille Mærkværdighed maa her tilføjes, idet de to Gaarde, Bjørnemose og Fraugegaard, fra 1805 til 1811 har tilhørt samme Ejer, og Bjørnemoses Navn ogsaa er nævnt i Forbindelse med Ritmester Sehested.

Da Preben Bille Brahe overtager Fraugdegaard, er ikke alene Avlsbygningerne, men ogsaa i høj Grad det før saa smukke gamle Hus, saa forsømt, – bl. a. var det syd-østre Hjørne sunket en Alen, – saa at den nye Ejer anmoder en af Datidens mest anerkendte Arkitekter om at bistaa ved en Hovedreparation. Da dette anses for haabløst, udarbejder Arkitekten Tegninger til en Villa i 80-ernes værste »Rosenborgstil« (med Cement-Urtepotter o. s. v.). Tegningerne ligger her den Dag i Dag. Men til stort Held for Efterverdenen kasserer Preben Bille Brahe dem blankt og tager straks selv fat paa at lede en Gennemrestaurering med Hjælp af lokale og Odense-Haandværkere. Ganske vist maa det indrømmes, at der paa adskillige Punkter er gaaet mere haardhændet frem mod det ærværdige gamle Hus, end Nutidens Arkitekter med deres større Viden om og Respekt for ældre Tiders Byggeskik og Materialer vilde have gjort det; men vi kan dog kun være Preben Bille Brahe taknemmelig for, at det er Daa'ernes gamle Hus med sit Bindingsværk og sit karakteristiske Dobbelttag, der staar den Dag i Dag.

I 1882 ægter den da 28-aarige Ejer den yndige *Elisabeth Cederfeld de Simonsen*, Datter af Amtmand, Kammerherre H. C. J. Cederfeld de S. til Erholm og Søndergaard (død 1906 som det sidste Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling fra 1849). Huset var ganske vist ikke helt i Orden, idet Restaureringen først fuldførtes Aaret efter. Men da var ogsaa Bindingsværket for en Del sat om, Fyldingerne udmurede – med maskinstrøgne Sten, – men havde til Gengæld faaet Lov til at staa i den røde Farve, hvor Murene ellers de senere Aar havde været kalket over. Grundmuren var blevet pudset med Cement, den var af Munkesten, uregelmæssigt afbrudt af Granit, – og derfor ikke efter Datidens

Maalestok tilstrækkelig ordentlig! Det brøstfældige Tegltag var blevet lagt om med 80-ernes højt vurderede Materiale, det holdbare Skifer. En Mejeribygning syd-vest for Hovedbygningen var nedrevet og Kælderrum gravede. Ogsaa det indre var blevet restaureret, saa grundigt, at man paa et vist Tidspunkt kunde se tværs igennem alle Skillerum, men da var ogsaa alle Bjælkeender blevet fornyede overalt, hvor det tiltrængtes. Kun enkelte Rum paa 1. Salen fik Lov at staa tilbage i de raa Materialer, saa at Bindingsværkets Løsholter senere har kunnet stedfæstes og Vinduernes Størrelsesforhold i ældre Tider konstateres. De 62 Fag beholdt alle hver deres 20 smaa Ruder, der med deres 80 Hjørner afgiver et rigt Felt for den Hushjælp, der skal staa for Pudsningsen. De hvidskurede Gulve blev ogsaa i nogen Grad bibeholdt, i Dagligstuen endnu til 1934, medens det paa Salen, den foruds Riddersal, – hvorfra der er taget af Længden til to mindre Stuer – stadig er bevaret.

I 1904 blev nogle Stuer paa 1. Salen indrettet til to Soveværelser. Her havde ellers været det, der kaldtes »Kalkunsalen«, fordi Kalkunkyllingerne, som Elisabeth Bille Brahe selv passede, blev bragt derop, naar det regnede, – efter een af Sønnernes senere Udsagn en meget kærkommen Afbrydelse i Bibelhistorietimen, som Moderen selv havde forbeholdt sig at undervise i. Tit var der tilmed vild Kamp for at faa halet Kalkunkyllingerne frem igen fra deres yndede Tilflugtssted under Gulvbrædderne, – der manglede nogle hist og her! og der er sine Steder op til 1 Alens Hulrum mellem Gulvet paa første Sal og Loftet i Stueetagen.

*

Restaureringen af Huset, saaledes som den skete i 1880-erne, kostede en Formue, ogsaa regnet efter Nutidspriser.

Avlsgaarden laa i 1879, som den fra Begyndelsen havde gjort, paa det forreste Voldsted imellem Broerne og bestod af Bindingsværksbygninger med Straatag. Ogsaa disse blev gennemgribende

reparerede, og for at sætte Kronen paa Værket rejste Preben Bille Brahe til Angel for der at opkøbe en Besætning af Angelkøer, det bedste, man den Gang kunde skaffe. Dermed var ogsaa al Driftskapital sat ind.

Men i 1889 skete Katastrofen: En Malkepige var blevet Uvenner med en af Røgterne, der ikke vilde vide af hende, og ude af sig selv stak hun Ild i Halmen, netop da der var fodret af i Kostalden. I et Nu var hele Avlsgaarden eet blussende Baal, og hele den dyrebare Besætning indebrændte. Netop samme Dag, den 11. December, var Preben Bille Brahe i Odense for at betale de sidste Regninger paa Avlsgaardens Restaureringer, saa det var et dobbelt Slag for den driftige Mand at se mange Aars Arbejde lagt i Aske.

En ny Avlsgaard blev lagt uden for Voldstedet og muret op i Granitsten, som maatte hentes fra Widkiers Stenhegn for at spare Udgifterne til Mursten. Besætningen naaede aldrig i Preben Bille Brahes Tid op paa samme Højde som før. Økonomien blev meget stram, og i den daglige Husførelse mærkedes det i høj Grad. En meget stor Nøjsomhed prægede hele Hjemmet, og det var en Kendsgerning, at der skulde og maatte spares, hvor spares kunde.

*

Allerede fra første Færd havde Elisabeth Bille Brahe med utrolig Energi og aldrig svigtende Pligtfølelse taget sig af den store Husholdnings mangehaande Foreteelser. Som det var Skik mange Steder paa den Tid, stod hun selv for Udvejningen af Dagens Kolonialforbrug, ligesom hun selv udleverede alt, hvad der skulde bruges af Linnedtøj i Hus og paa Gaard. Paa eet Punkt drømte man dog ikke i de Tider om at spare: Folkeholdet var stort, men meget af det, der nu tilvirkes ude, blev ogsaa dengang forarbejdet inden for Hjemmets Vægge, saa at det var mange flittige Hænder, der dagligt var i Gang. I selve det huslige Arbejde anedes paa det Tidspunkt intet om Fremtidens mange Hjælpemidler: En Skare Petroleumslamper stod om Vinteren paa Rad og krævede

Pasning; ingen Elektricitet drev heller Vandet op i Rørene, men alt maatte pumpes op med Haandkraft og bæres videre i Spande til de forskellige Bestemmelsessteder. Ingen Røremaskiner gjorde i en Haandevending Farsen lind, og en Storvask begyndtes som Regel Klokken 3—4 om Morgenen. Trods de mange hjælpende Hænder var det dog saadan her, at de kvindelige Medlemmer af Familien om Aftenen troligt sad og reparerede deres eget Tøj, — og det *blev* repareret længst muligt. Maalt med Nutidens Maalestok og med Tanken paa dens mere forgængelige Materialer kan det lyde lidt overvældende, at det i 1880-erne ikke var ualmindeligt, at der til en ung Dames Udstyr bl. a. hørte 6 Dusin («af hvert») til indvendigt Brug. Elisabeth Bille Brahe var i saa Henseende ikke forfordelt, og saa sent som i Begyndelsen af 1930-erne fik Sommergæsterne paa Stutterigaarden travlt med at forkorte nogle endnu fra Udstyret ubrugte nødvendige Klædningsstykker og rykke Flæserne et godt Stykke opad, for at de ikke skulle komme til Syne under de kortere Kjoler, som dog for den ældre Dames Vedkommende selvfølgelig havde Alderens passende Længde! Det var næsten umuligt at faa rynket det solide Stof igen.

Hyggeligt var det i Vinteraftenerne, naar Husfaderen gav sig Tid til at læse højt for de tre opvoksende Børn, to Sønner og en Datter samt dennes Kammerat, Emma Bech, der var optaget i Hjemmet i nogle Aar. Sammen med Moderen samledes de om Petroleumslampens klare, men blide Skær ovre i Hjørnestuen, hvor Husherren havde sit Domæne. Og i stille Sommeraftener kom Lampen ud paa Havetrappen, hvor man hørte Fiskene slaa i Vandet nedenunder og Lyden af Hestetrav og Vognhjul fra Landevejen.

Hyggeligt var det ogsaa, naar Ægteparret kørte ud paa Besøg hos deres talrige Venner, med hvem der var livlig Omgang, bl. a. med Familien paa Sanderumgaard, der kun ligger en halv Times Gang herfra, men ogsaa meget længere borteliggende Gaarde blev besøgt. Foruden Elisabeth Bille Brahes Forældre og senere

hendes Broder, Hans Christian Cederfeld de S. paa Erholm, og hans Kone, Benny f. Treschow fra Brahesborg, var der hendes Søster og Svoger, Lensgreve Schaffalitzky de Muckadell paa Brobygaard og dennes Broder paa Rynkebygaard. Alle Besøg foretoges selvfølgelig i Vogn, ogsaa til Hofjægermester Hofman Bangs paa Hofmangave, til Baron Zypthen-Adelers paa Søbysøgaard, til Kammerherre Sehesteds paa Broholm og Etatsraad Hansens paa Mullerup, til daværende Hofjægermester Rudolf Juels paa Hverringe og Hofjægermester Sehestedt Juuls paa Ravnholt og mange flere. (Benævnelserne var altid Efternavne, blot med et Fru foran Damernes, – mellem Bekendte blev ingen Titler brugt undtagen de medfødte).

Til Middagene maatte der startes i Tide, da man overalt spiste Kl. 5, og følgelig, naar det drejede sig om længere Afstande, kunde risikere at skulle køre hjemmefra senest Kl. 3. Nævnes kan desuden Turen til Hvedholm, hvor der i Anledning af den ældste Datters, Roma Bille Brahe Selby's, Forlovelse med Greve Petersdorff Einsidelsborg, blot skulle aflægges Visit. Afstanden var ca. 5 Mil (38–39 km.), saa der blev sendt Heste til Skift Dagen i Forvejen til Sallinge Kro.

Ogsaa i Odense fandtes der talrige Venner, der dog skiftede, hvor det var Embedsmænd, det gjaldt, saasom Ritmester Jahnsens, hvis Frue var en Plejedatter af Provst Carl Cederfeld de Simonson (Fætter til Kammerherre C. de S.). De to Sønner fandt her i nogle Aar et udmærket Hjem under deres Skolegang derinde. Drengene hjembragte tit Kammerater, og det var en yndet Sport straks efter, at Middagsmaden var indtaget, at faa dem til nede i Haven at vise deres Færdighed i at kunne springe over en af de smukke Avnbøgshække, som Preben Bille Brahe havde anlagt saa fortrinligt, at alle Grøntsagerne stod i Skjul bag dem, saa at hele Anlægget virkede som en Prydhave. At Gæsterne knap var saa habile Springere som de mere øvede Fraugdegaard-Dreng, ikke mindst naar Middagen kunde ligge lidt tungt, siger sig selv.

En Tid lang kom bl. a. forhenværende Teaterchef Andreas Møller her, og hans Fader, der var en ivrig Modelskibsbygger, forærede Oluf Bille Brahe et dejligt, fuldt tilrigget Sejlskib, der endnu holdes højt i Ære.

Et Par Gange var her Dans for Husets Unge, og deres Far tog med sin sædvanlige Livlighed flere Gange Del i den. Flere af dem, der var med ved en saadan Lejlighed, kan huske, at Violinisten rejste sig fra sin Plads og blev staaende, hver Gang Husets Herre var med i Dansen. Dette lille Træk fortjener at nævnes for den Ærbødighed, der i de Tider kunde give sig et saadant Udslag.

Meget indtagende virkede Preben Bille Brahe baade paa Ungdommen og paa Børnene, som han med stor Kærlighed tog sig af, og det gjaldt baade hans egne og andres. Som et Eksempel paa hans Forstaaelse maa her nævnes et lille Træk fra 1898, hvor han var til Jagt paa Mullerup. Agnes Hansen stod paa Post hos ham og laante af een eller anden Grund hans Kniv, men glemte at aflevere den igen, hvad den lille Pige med Rædsel først konstaterede den næste Dag. Saa blev den sendt af, ledsaget af et meget angerfuldt Brev, der omgaaende besvaredes med et 2–3 siders fra den elskelige Mand. Underskriften var: Din gamle Ven P. Bille Brahe. At det er blevet opbevaret meget omhyggeligt lige siden, er en Selvfølge.

Ogsaa General, daværende Premierløjtnant, Holten Castenschield (Elisabeth Bille Brahes Fætter) og Hustru Carry født Fugl, fik deres Hjem i Odense, og til deres Bryllup laante de Kareten herfra. Til deres Guldbryllup i 1941 lod Oluf Bille Brahe tage et Billede af Vognen forspændt med Heste, som man i Krigsaarene 1940–45 atter havde maattet ty til, og dette Fotografi vakte gamle Minder, saa det blev stærkt paaskønnet. Stiftamtmand de Jonquières' kom ogsaa til at høre til den nærmeste Vennekreds, – og dette Bekendtskab, saavel som det med Familien paa Mullerup, skulde faa megen Indflydelse paa de to Søn-

ners Fremtid, idet de fandt deres tilkommende Hustruer i de to Hjem. Heller ikke Landsarkivar Gustav Wads særprægede Hjem maa glemmes i Omtalen af de Venner, hos hvem Familien fra Fraugdegaard hyppigt kom paa Besøg, ligesom Baronesse Minne Schaffalitzky de Muckadell som Priorinde for Odense adelige Jomfrukloster var en meget gæstfri Værtinde, ogsaa for de yngre af Slægten. Priorinden var vel elskelig, men uden at gaa hende for nær maa det dog betragtes som en noget gammeldags Indstilling, at hun fandt det upassende for en ung Pige at betræde en Cykle. Da en Slægtning af Preben Bille Brahe som 22-aarig kom dertil, blev det hende derfor heller ikke tilladt, før Elisabeth Bille Brahe tog sig af Sagen og fik udvirket, at Staalgangen blev anskaffet.

Efter Baronesse Schaffalitzkys Død var Grev Schaffalitzky, Arreskov, som hendes Arving, inde at ordne Boet, og saa her sammen med hendes trofaste Hjælper, Jomfru Bredsted, Sølvtøjet efter. Da han bemærkede om nogle Gafler, at han ikke kendte dem, lød Svaret: »Nej, dem har vi næsten heller ikke brugt, for Baronessen mente ikke, de taalte daglig Bispisning.« De vejede sikkert deres 110–120 Gram!

Sommertiden bragte Gæster af forskellig Art, Familie og Venner, men bl. a. ogsaa i en Aarrække flere saakaldte »Sommerferie-jomfruer«, der fra yderst beskedne Kaar maa have følt sig som i Paradis herovre. Da Elisabeth Bille Brahe en Gang spurgte en af dem, hvad hun egentlig havde at leve af, og hun nævnte en yderst ringe Sum, tilføjede hun frejdigt: »Ja, men saa har jeg da ogsaa Legatet.« Paa Spørgsmaalet om, hvor stort det da var, lød Svaret: »Det er 2 Kroner om Aaret.«

Begge Forældrene var enige om at sætte de gammeldags Dyder, Kristendom og Nøjsomhed i Højsædet, og de satte deres dybe Spor hos alle, der kom inden for Hjemmets Mure. Baade disse Traditioner og den Trofasthed i alle Livets Forhold, der prægede Forældrene, er blevet holdt i Ære og efterfulgt af alle deres tre Børn. Begge Ægtefæller nærrede stor medmenneskelig Omhu

for deres Omgivelser, og stor Interesse for disse prægede hele deres Færd. Det blev et meget stort Antal, som Elisabeth Bille Brahe i Aarene fremover følte Ansvar for. Ingen Anstrengelse blev skyet for at skaffe mulige Friboliger eller Legater til dem, der havde hørt til her eller paa Erholm i kortere eller længere Tid. Traadene blev først slupne, naar det var Døden, der skar dem over.

*

Nogle Pessimister vil paastaa, at »gamle Tidens« Forhold mellem Gaardens Ejer og Gaardens Arbejdere er saa ganske forskellig fra Nutidens; og i mange Tilfælde vil dette ogsaa med god Grund kunne siges, dog vist særligt, hvor Gaarden stadigt skifter Ejere, men heldigvis næppe, hvor Generation efter Generation har haft deres Hjem. Her vil dog sammen med Kontinuiteten ogsaa Interessen bevares for dem, der maaske ogsaa i flere Generationer har været trofaste Hjælpere; det ses ogsaa deraf, at der rundt omkring stadigt bevares det, der maa betegnes som frivillig Pensionsydelse over for de gamle i Tjenesten: Den billige Mælk og det lettere Arbejde, selv hvor Kræfterne i høj Grad er begyndt at svigte. Dog vil sikkert de fleste være indforstaaet med, at dette er en ikke urimelig Tak for aarelangt Arbejde paa Gaarden, og i hvert Fald er den med til at vedligeholde det medmenneskelige Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder, – et Forhold af uberegnelig Værdi for begge Parter.

Et Par Smaatræk om dette skal her nævnes, stammende fra Preben Bille Brahes Tid:

En gammel Kone beholdt efter sin Mands Død deres Lejlighed mod en aarlig Leje af 4 Kroner. Hvert Aar kom hun med sine 2 Tokroner, svøbt omhyggeligt ind i et Tørklæde, pakkede dem ud og lagde dem paa Husbondens Skrivebord, hvorefter han sagde: »Tak, dem kan du godt tage med hjem igen.« Hvert Aar udspilledes samme lille Komædie, – indtil der pludselig en Dag blev lagt en Haand over Pengene, og dyb Tavshed fulgte fra begge

Parter. Men saa røg det ud af den Gamle: »Barouni miener d'atte, a je ska gaa uen Penije?» Med et lunt Smil kom det: »Nej, tag du dem kun, Karen Marie,« og lettet forsvandt hun ud ad Døren.

Ane Sidsel havde ogsaa faaet Lov til efter Mandens Død at blive siddende i deres Lejlighed; men da hun ikke var af de renligste, lød Betingelsen paa, at hun skulde vaske sig hver Dag. Efter nogen Tids Forløb vilde Preben Bille Brahe dog forhøre, om ogsaa »Kontrakten« blev overholdt, og da han besøgte hende og Datteren, spurgte han: »Naa, hvordan gaar det saa med Renligheden?» »Ih, syete lille Baroun, je vasker me hver Daw i Ansiktet, og Lauriene holder me rien indvendig.« Saa var det i Orden. Et andet Besøg resulterede i Fremvisning af Ane Sidsels »Lii-sæærk«, og da der faldt den Bemærkning: »Men dog, den er jo ikke helt ren, Ane Sidsel,« saa kom det lidt forbløffende Svar: »Næei, je syns liegodt den var saa pien aa ha liggie te ingen Nytt', saa jeg har lie brøven den en Tuer.« En Dag var den da 12-aarige Søn, Oluf Bille Brahe, henne at se til hende og blev da budt paa Kaffe, – men Lysten til denne ellers for ham saa sjældne og attraaværdige Drik blev ikke alt for stor, da en Spølkum blev taget ned fra Hanebjælken, en Pegefinger vredet rundt i den, – og en stor, fed Klat Fløde med et velrettet Tjat sendt ned i Kaffeoppen.

I et af de meget gamle Huse boede 2 Koner, der hang ved deres Hjem, saa at de indstændigt bad om at maatte blive boende, skønt Huset i Virkeligheden var faldefærdigt. For at det endnu en Tid kunde benyttes, maatte der derfor midt i Dagligstuen sættes en Stolpe, og hellere end at flytte, hvad der blev tilbudt dem, fandt de sig i dette. Da Huset nogle Aar efter deres Død omsider blev revet ned, var det næsten ikke til at faa skilt ad.

*

I Januar 1906 satte Døden Punktum for et ualmindelig lykkeligt Ægteskab og Familieliv; men den ældste Søn, Erik Bille Brahes Forlovelse med den søde Elisabeth de Jonquières, der med sit kærlige Sind var afholdt af alle, kastede dog et Solstrejf over

de triste Dage. Det var først Meningen, at Fraugdegaard skulde sælges, da Erik Bille Brahe paa dette Tidspunkt var Premierløjtnant i Artilleriet, hvor han ved sin Dygtighed og ridderlige Færd vandt alles Tillid og i Aarenes Løb opnaaede at blive General for sit Vaaben. Den knap 18-aarige Søn Oluf Bille Brahe satte dog alt ind paa at faa Familien bort fra Tanken om Salg, og da det lykkedes ham, tog han dermed en meget tung Byrde paa sine Skuldre, en Byrde, han vel aldrig fortrød, men som kom til at præge hans Liv ikke alene i hans pure Ungdom, men mange Aar fremover. Han følte det som *sit* Ansvar, at Gaarden skulde svare sig og ikke ødelægge Familiens Økonomi. At denne følte tungt af hans Moder, viser sig bl. a. klart ved, at hans Ugepenge, der havde beløbet sig til den beskedne Sum af 1 Krone, straks efter Faderens Død blev sat ned til 50 Øre, uden at han – i en Alder af 18 Aar – drømte om at protestere.

Selvom Familien flyttede derfra, blev Gaarden nu drevet videre med den gifte Forvalter, Madsen Bækholm, som Driftsleder under Tilsyn af Kuratoren og Onkelen, Lensgreve Albrecht Shaffalitzky de Muckadell til Arreskov og Brobygaard. Samtidig med, at Oluf Bille Brahe læste til Studentereksamen i Hesselager, hvor der den Gang var Kostskole, fulgte han stadig med i alle Gaardens Maanedstregnskaber. Efter endt Eksamen kom han 1907 paa Landbohøjskolen i København, hvortil hans Moder flyttede i Løbet af Efteraaret, men han maatte paa Grund af Overanstrengelse samme Vinter tage en fire Maaneders Ferie, hvor han fik sit Livs store Oplevelse: En Rejse Jordan rundt, de første tre Maaneder sammen med daværende Sekretær i KFUM, Olfert Ricard, som ikke var nogen kedelig Rejsekammerat, omend hans udprægede Melankoli ofte lagde en Dæmper paa den humoristiske Sans, der i høj Grad prægede dem begge, og som tit maatte finde Udløsning. Denne Rejse gjorde sit til, at Oluf Bille Brahe kunde fortsætte og fuldføre sine Studier.

I Efteraaret 1909 kom han som Elev til den kendte Forpagter

Henningsen, Bøgebjerg, hvor han fik et Aars Uddannelse. For ikke i den Tid at være helt afskaaret fra Omverdenen fik han sig en Motorcycle, – en den Gang temmelig sjælden Genstand; og den beredte ham da ogsaa utallige Kvaler, bortset fra Glæden ved den paa dette Tidspunkt ukendte, næsten eventyrlige »Fart«, – Bekvemmeligheden er det ikke værd at tale for højt om, for Fjedre fandtes kun i Sædet, og gik der noget i Stykker, hvilket skete næsten hver Gang, den var i Brug, saa fandtes der paa Vej fra Bøgebjerg til lidt mere civiliserede Steder siger og skriver een Svend paa et Cycleværksted i Kerteminde, som havde Forstand paa disse sjældne og indviklede Maskiner, og hvor der saaledes kunde være Chancer for at faa den til at gaa igen. Var Svenden ikke hjemme, var alt Haab ude for den Dag! Bøgebjerg regnedes den Gang for et meget afsides Sted, og Oluf Bille Brahe ytrede ofte, at han, naar han naaede op over Scheelenborg Bakke, uvilkaarligt maatte tænke paa Verslinierne: At sige Verden ret Farvel.

Mellem Odense og Middelfart fandtes den Gang eet Sted – Asperup – hvor der kunde faas Benzin. Da Oluf Bille Brahe faa Aar senere var paa Biltur med sin Nabo, daværende Hofjægermester O. Vind, fortalte han, at Vind havde kørt som en gal: »Tænke sig, vi var oppe paa 40 km.« Det skal dog indrømmes, at Vejenes Tilstand ikke den Gang indbød til en saa »vild« Kørsel!

Efter at have taget Landbrugseksamen og aftjent sin Værnepligt ved Livgarden fik *Oluf Bille Brahe* i November 1911 sit brændende Ønske opfyldt: at flytte ind i det gamle Hjem paa Fraugdegaard og 23 Aar gammel begynde sin Landmandsvirksomhed. Hans hele Virke her fik ikke alene Betydning for Gaarden, men ogsaa for Fraugde Sogn og langt videre ud. Allerede i 1913 blev han Formand for Fraugde Sogns Kontrolforening, som hans Fader havde været Medstifter af og Formand for, og efterhaanden som hans praktiske Dygtighed og udprægede Forhandlingsevne blev kendt, lagdes der mere og mere Beslag paa Tid og Kræfter i det

Offentliges Tjeneste, men først og fremmest var det Gaardens Trivsel, der laa den unge Landmand paa Sinde, og alt sattes ind paa at drive den frem til den Mønstergaard, som det ogsaa lykkedes at gøre den til. Men Tiden blev ogsaa taget i Agt: Kl. 6, ved Arbejdets Begyndelse, var han i mange Aar paa Pletten, og sent om Aftenen sad han med Regnskaber og Beregninger over Kreaturholdet, som havde hans største Interesse. Fra en beskeden Ydelse paa 137 kg Smør aarligt naaede Besætningen i Løbet af ca. 20 Aar op paa 100 kg mere og saaledes til at blive den højst ydende Herregaardsbesætning paa Fyn. I Maj 1912 stod hans Bryllup i Gudbjerg Kirke med *Agnes (Aggie) Hansen*, Datter af Etatsraad, Apoteker Chr. D. A. Hansen til Mullerup og Bødstrup, kendt ikke mindst blandt Danmarks Apotekere, for hvem han i 1892 havde oprettet den farmaceutiske Læreanstalt, som han skænkede Staten.

Det har ikke været uden Grund, hvis der kunde næres nogen Betænkelighed ved, at den unge uerfarne Pige skulde tage Styret i den store Husholdning, der gjaldt alle Gaardens ugifte Folk, den Gang ca. 20. At Agnes Bille Brahe ikke just var helt inde i alle Husholdningens Mysterier, viser denne lille Tildragelse med al Tydelighed:

Den første Vinter, de unge var gift, skulde de have Jordskokker til Middag, men da de kom paa Bordet, viste det sig, at de modstod alle Angreb, det være sig fra Tænder som fra Knive; og da den unge Husherre fik at vide, at hans Kone og Husjomfruen selv havde fundet dem frem, spurgte han med bange Anelser, hvor de da havde taget dem. »I Grøntkældereren«, lød det uskyldige Svar. »Saa er det minsandten Georgineknoldene, I har kogt!« Og utalige var de Gange, hvor den unge Kone maatte høre Klager over, at den kønne, lilla Georgine ikke mere viste sig blandt Havens Blomster!

Det er ikke umuligt, at Tanken om Forgængerens Dygtighed og Paapasselighed har gjort sit til at opildne den unge Kone til i

hvert Fald at *forsøge* at træde nogle af de gamle Stier. Paapasselig-
heden var stadig i høj Grad paakrævet for at faa Økonomien til
at løbe rundt, og mange vaagne Timer havde den unge Husbond
ved Tanken om, hvad der i saa Henseende krævedes rent land-
brugsmæssigt uden derfor at lægge for mange Hindringer i Vejen
for de mest nødvendige Forbedringer og Anskaffelser. Hjemmenes
Traditioner søgtes fortsat af de unge med Morgenandagt med alle
Husets Medlemmer, hvor der blev sunget en Salme, hvorefter
Husherren bad Fadervor, og Velsignelsen blev sunget. Det var et
lønligt Haab, at det maatte tale til dem paa en stiltfærdig Maade
om Hjælp i alle Livets Tilskikkelser. Det følte som et stort An-
svar med de mange unge, der gennem Aarene kom til at færdes
her, og tit kunde det være trykkende, hvor lidt man var i Stand
til at vejlede, hvor der var Brug for det. Og dog har det vel ogsaa
haft sin Betydning, at der var meget hyppig Kirkegang, saadan
som begge Ægtefæller var vænnet til det fra deres gamle Hjem.

*

1. August 1914 blev en trang Dag i danske Hjem, hvor mange
unge Mænd paa Grund af Verdenskrigens Udbrud blev indkaldt
til Sikringsstyrken. Da der ogsaa var mange indkaldte her fra
Gaarden, var alle Husets 5 unge Piger sammen med Husmoderen
ude at sætte Byg sammen. Mon ikke der var nogle ømme Rygge
den Aften? Henved et halvt Aar varede Oluf Bille Brahes Fra-
værelse, kun afbrudt af enkelte Dages Orlov, og i al den Tid be-
sørgede den unge Kone den daglige Korrespondance mellem sin
Mand og Forvalteren med Beretning om alt paa Gaarden, og
10–14 Siders Breve var ikke ualmindelige. Hun følte sig nok ikke
saa lidt, da hun netop en Aften, hun var ude til Selskab, maatte
tage en telefonisk Samtale med sin Mand, da der samme Dag var
afgivet Tilbud paa Fraugdegaards Byg til en saa formidabel Pris
som 16 Kroner Tønden, – det dobbelte af Førkrigsprisen.

Efter Hjemsendelsen i Januar 1915 gled denne korte Periode
som delvis Landmand ganske ud af Sagaen for hans Kone, og

snart traadte andre og for hende nok saa vigtige Pligter i Forgrunden. Allerede i April 1913 var der født en Søn, der opkaldtes efter sin Farfader, og hen paa Sommeren 1915 ventedes atter et Barn, der fødtes i Januar 1916 og fik Navnet *Jørgen Chr. Bille Brahe*.

Faa Dage efter hans Fødsel rantes Fraugdegaards Avlsgaard af den anden Ildebrand, som ogsaa var paasat, hvorved Gaardens store Tærskelade blev totalt ødelagt, saa kun Granitmurene stod tilbage, medens Avl og Maskiner gik op i Luer. Som et Kuriosum kan nævnes, at Oluf Bille Brahe netop paa det Tidspunkt var paa Vej hjem fra Odense, kørende i samme Kaleshevogn og i samme Kørepels, hvori hans Fader havde gjort Turen hjem til sin brændende Avlsgaard 37 Aar i Forvejen. Ogsaa denne Gang lød Budskabet: Fraugdegaard brænder, – og det var med en vis Lettelse, at den nybagte Fader fra Kirkebakken kunde se, at det var Avlsgaarden og ikke Hjemmet, det gjaldt.

Med Genopbygningen af Laden kom der andre Arbejder igang. Hovedbygningens Skifertag blev lagt over paa den nye Lade (hvor det knap dækkede den ene Side), medens det gamle Hus nu fik mere af sit oprindelige Udseende igen, med Tegltag, og de gamle Munkesten og Granitten dukkede frem i Grundmurene, hvori de havde ligget gemt siden 1880-erne, men som nu blev banket og syret af, for en stor Del af Oluf Bille Brahe selv.

*

Efter denne Restaurering blev Huset i 1918 fredet i Klasse A, – og kun et Par Aar efter kom Lensafløsningsloven, der omend ikke her, saa dog i mange Tilfælde tog saa haardhændet paa Gods og Formue – 25 % af hver Del, – at det kunde se ud som en Farce at forlange Bygningerne vedligeholdt, samtidigt med at man delvis fratog Ejerne Midler til at kunne værne dem; og ser man sig nu rundt i Landet, vil det vel være vanskeligt at kunne opregne alle de Hovedbygninger, der efterhaanden har maattet sælges til Ungdoms- og Børnehjem, Fængsler, Sindssygehospitaller

eller lignende. Kunde der mon ikke være fundet en mindre kultur-
ødelæggende Maade til at imødekomme den rimelige Trang hos
de mindre velstillede til at skaffe sig egne Hjem, – en Trang, der
er dybt nedlagt i Mennesket, og som man derfor skulle synes, der
var Grund til *gensidigt* at respektere.

Da den uindskrænkede Undervandsbaadskrig blev erklæret i
1917, og der dermed blev stillet Landets Husholdninger i Udsigt,
at de kun kunde faa et Minimum af Petroleum, indrettedes der et
Elektricitetsværk i Møllen, og det gamle Møllehjul, der hidtil med
Snoretræk havde drevet Avlsgaardens Mølleri og Tærskværket,
blev nu erstattet af en nymodens Turbine. Dette Anlæg leverer den
Dag i Dag delvis Gaardens Lysforbrug, ligesom det i vandrige
Perioder stadigt driver de førnævnte Maskiner.

I 1918 kunde Oluf Bille Brahe endelig overtage Fraugdegaard
efter hidtil at have siddet som Bestyrer for sin Moder. Hans
Onkel, Greve Schaffalitzky, havde ved hans Tiltrædelse i 1911
fraraadet sin Nevø at overtage Gaarden, da han efter hans Me-
ning i saa Fald vilde gaa Konkurs, før der var gaaet et halvt
Aar.

I 1921 blev Sommeren saa tør, at der i tre Maaneder maatte
køres Vand til hele Gaardens Forbrug fra de righoldige Kilder
i een af Markerne (de gav ca. 300 Liter i Minuttet). Nu førtes
en Del af Vandet ved et Hævvertanlæg hen til Gaarden; ogsaa
dette har ved senere Forbedringer staaet sin Prøve og er af ganske
uvurderlig Værdi for Ejendommen, ikke alene hvad Nytte an-
gaar, men ogsaa rent skønhedsmæssigt.

*

Da Maskinerne begyndte at blive almindeligt brugte til Høst-
arbejde, anskaffedes ogsaa her Aflægger og senere Selvbinder;
men endnu i 1912 maatte der paa Grund af en meget vanskelig
høstet Havremark sættes en Rad af Jern (Leer) igang med
deres Følge af Opbindersker, og det var nu et festligt Syn, –
selv om ogsaa Traktorenes Sang, naar de trækker et Par Bin-

dere efter sig, i Nutidsmenneskers Øren har Poesi over sig. Saa sent som i 1916 kom alle Le-Folkene med deres Koner under Armen marcherende op til Gaarden, naar Mejningen var endt. Leerne havde de over Skuldrene, stillede op foran Gangdøren og »hvættede for Kaal«, d. v. s. at de hvæssede Leerne som et Tegn paa, at fik de ikke Smørrebrød og Snaps, gik de ned i Haven og skar al Kaalen af. Denne hyggelige Skik forsvandt her fra Gaarden under første Verdenskrig, der ogsaa havde sin Andel i, at det »lille Høstgilde« blev strøget og det store afløst af en Pengesum. Fra 1893 ligger her Kvittering paa ialt 104 Potter (ca. 104 Liter) Brændevin à 35 Øre, leveret i Høst, hvor det ogsaa den Gang var Skik, at Folkene blev trakterede baade med Snaps og Gammeltøl. Dette sidste faar de stadigt her i Høst, medens Brændevinen forlængst er afskaffet. Indtil i Begyndelsen af 20-erne tappedes Øllet fra de store Tønder over i »Lajlerne«, der nærmest maa betegnes som diminutive, flade Tønder med et Taphul foroven, hvoraf der blev drukket paa Skift. De blev af Gaardens Smaadrenge kørt ud i Marken paa en lille tohjulet Vogn. Nu hentes Øllet i Flasker og drikkes af Kopper eller Glas.

En kedelig Skik, der ogsaa blev forbudt for sin Umaadeholdenheds Skyld, var, at der somme Tider blev stukket en Pind ned i Lajlen. Der var flere Mærker skaaret paa den – de saakaldte »Skørrer« –, og der skulde drikkes, til man naaede et af dem. Dette kaldtes at »drikke Tømmemaal«. Det kunde endda gaa, naar Lajlen var enten næsten fuld eller næsten tom. Men naaede man først ned til den bredeste Del af den, havde det i mange Tilfælde katastrofal Virkning – ogsaa paa Høstarbejdets Tempo!

Et Par Aar efter Agnes Bille Brahes Ankomst til Gaarden drøftede hun Gammeltøllets Behandling med den daværende Bryggerske, Kesten, og udtalte da, at naar det skulde blandes, – hvad der var ret nødvendigt af Hensyn til Folkenes Balance

i Mark og Ladegulv, efter at det havde ligget fra Marts Maaned og trukket Kraft –, saa maatte det dog vist kun være med een Spandfuld kogt Vand ad Gangen, da det ellers vilde blive surt. Stor var hendes Stolthed, da den erfarne Kesten anerkendende – dog nok med en »Kende« Overbærenhed plus Forundring i Stemmen – bemærkede: »Naa, det ved hun dog«.

Karen Dorthea var en af Kestens Efterfølgersker som Brygger-ske. Og saa sent som i Begyndelsen af 1920'erne lagde hun altid to Straa overkors paa Bunden af Bryggerkarret, og idet hun tog de første tre Skefulde Malt, sagde hun: »I Faderens, i Sønnens, i Helligaandens Navn«. Det var hendes fulde Overbevisning, at Brygningen kun kunde lykkes for hende, hvis dette blev overholdt. Dette var dog slet ikke nogen ualmindelig Skik. Den Dag i Dag er der ogsaa nogle, der lægger en Sølvske ned i Karret, hvis Øllet ikke vil gære, – i forrige Tider brugtes en Tokrone, – saa stiger Gæren op og gør sin Virkning.

Humleplukningen bragte mange fornøjelige Timer, og Snakken gik livligt omkap med de flittige Fingre, omend det nok kunde være koldt for Plukkerskerne at sidde omkring den store Presenning, hvorover Humlestængerne blev lagt, og hvori de Tusinder af Humleblomster dyngedes op, efterhaanden som Arbejdet skred frem. For at hjælpe paa Forfrossenheden i de kølige September- og Oktobermorgener, hvor den rigelige Dug og sommetider Nattefrosten nok kunde gøre det lidt vaadt om Benene, blev der straks om Morgenen serveret »Varmemøl« (Hjemmebryg med Sukker) og senere paa Dagen Kaffe. Een Gang hændte det, at Gartneren kom og bad om ekstra Øl, fordi Konerne frøs, og Snakken kom til at gaa ud over alle Bredder. Grunden hertil forstod Gartneren først, da han fik at vide, at Pigerne havde serveret varmt Gammeltøl!

Nu er »Humlepletten« forlængst nedlagt, og den nødvendige Humle til Brygningen købes i prosaiske Pakker. Den stadigt flittige Gartner, der begyndte sit trofaste Arbejde her for 40 Aar

siden, har senere været med til at anlægge 11 Tønder Land Frugthave paa Gaardens letteste Jord, og baade Pasningen heraf og Plukningen af de mange Æbler optager en stor Del af hans Tid. Men hverken den vaade Dug eller den kolde Nattefrost kan formaa ham til – belært af Erfaringen fra hin Dag ved Humleplukningen – at bede om »Varmeøl« til sine Plukkersker.

*

Mange af de gamle fra Forældrenes Tid fandtes her paa Gaarden, da Oluf Bille Brahe kom hertil, og da gamle Kristian Davinde laa paa sit Yderste, bad han, *inden* han sendte Bud efter Præsten, sin afdøde Husbonds, Preben Bille Brahes Søn, om at komme, og denne tog straks afsted til ham, skønt han maatte forlade nogle Gæster, der var her for første Gang. Det frygtelige var sket, at Kristian Davinde ikke kunde faa fat i en Skraa, og havde han kunnet det, havde Doktoren endda forbudt ham at ligge med den i Sengen, sikkert fordi den gamle paa det Tidspunkt vilde grise sig frygteligt til med den brune Sovs. Oluf Bille Brahe fik ikke alene udvirket en Tilladelse, men fik ogsaa sporenstregs sendt Kusken afsted til Odense efter Skraaen, som Kristian Davinde virkelig fik Tid til at nye i Fred et lille Øjeblik, før han døde.

En anden af de gamle, Ma' Vævs (Maren Vævers Datter) døde højt bedaget i 1930'erne. Hun sad gratis i tre Stuer i et af Gaardens Huse, af hvilke den ene udelukkende brugtes til Opbevaring af gamle Aviser, Tændstikæsker o. s. v. Da Ejeren havde stærkt Brug for denne Stue for at kunne lægge den til den tilstødende Lejlighed, fik han Ma' Vævs til at udleje den til ham selv!

Ma' Vævs blev temmelig syg flere Aar, før hun døde, og efter nogle Besøg hos hende vilde Sygeplejersken meget gerne have hende til at flytte op paa »Asylet«, da den gamle ikke var til at formaa til at lade sig vaske og heller ikke vilde give Afkald paa at fodre sine Rotter, som hun holdt Haanden over, og som havde deres private Madfad paa et Bord ved Siden af hendes

Seng. Ingen Overtalelser kunde imidlertid faa hende til at indvillige i at flytte, før Oluf Bille Brahe aldeles bestemt lovede hende, at Lejligheden skulde blive staaende, saa hun kunde komme tilbage naarsomhelst, hun kunde ønske det. Saa endelig drog Ma' Vævs afsted fra sine Rotter og fra sin Seng, under hvilken der viste sig at ligge 4-5 Tommer Hakkelse, – Senghalm, som de havde gnavet i Stykker i Aarenes Løb. Lejligheden blev troligt staaende, dog blev dens forladte Indvaanere udryddede. – Men tilbage kom hun aldrig. Efter hendes Død spredtes hendes faa Ejendele til fremmede, da hun var uden Paa-rørende, – og hvad fandtes der saa efter denne enfoldige Sjæl? I et Par malede fyrretræs Kister laa der Mængder af snavsede Klude, Aviser og Blade, – og midt i alt dette nogle skønne Blomsterbilleder fra Kataloger og nogle fine smaa Huer med ægte Tønderkniplinger. Ogsaa hos hende havde der været en Længsel efter noget skønt og fint, den, som mere eller mindre bevidst findes hos hele den Menneskeslægt, der paa sin Pande bærer Hans Stempel, fra hvem al Verdens Skønhed har sin Oprindelse.

En anden gammel Kone, der var kommet hertil fra »Sletten« (i Nærheden af Hofmansgave), bad Oluf Bille Brahe om at opbevare hendes Bankbog, med den Motivering, at: »Hofjægermesteren havde ogsaa været saa god til ikke at rende med den«. – Hvilket selvfølgelig blev opfattet, som det var ment: en meget stor Kompliment.

Og saa var der Maren Jens' ikke at forglemme, for hvem »Hæ'skavets« Ord var en Lov, og som ved sin og sin Mands uhyre Sparsommelighed havde sparet 10,000 Kroner sammen. Den kontante Løn havde i deres Ungdom været minimal, da en stor Del af den blev givet som Naturalier, bl. a. ogsaa Klæder, og selv om Lønnen for begges Vedkommende var steget, da han blev Ladefoged og hun Mejerske, saa maa det for Nutidens Mennesker staa som uforklarligt, at en saadan Sum kunde

spares sammen. Nogen Selvfølelse kunde nok komme til Orde hos den gamle, myreflittige Kone, der stadigt maatte sammenligne forne Tidens Arbejdsforhold med Nutidens, og det kunde af og til virke en Smule irriterende paa den yngre Slægt. Ogsaa i andre af sine Bedømmelser var hun meget afgjort, som da hun og hendes Mand til Oluf Bille Brahes Konfirmation havde givet en Portemonnai, medens andre fra Gaarden kun havde strakt sig til en Buket Blomster. Da Maren stod og betragtede det i Sandhed beskedne Gavebord, kom det med et lidt foragteligt Blik paa Buketten: »Ja, *vi* flier (flyr = giver) n'utte det, der er fo'gænjeligt!« Men en mere trofast og den yngre og yngste Generation mere hengiven Sjæl skal man lede længe om; som hun havde vogtet Preben Bille Brahes Børn, vogtede hun nu Oluf Bille Brahes, – og vé den Barnepige, der ikke var tilstrækkelig omhyggelig, naar Maren havde Overopsynet de Gange, Forældrene ikke selv var hjemme.

En af dem, der varetog den grovere Pasning af Hønsene, var »Lille Peter«, og en mere hengiven Hjælper fandtes ikke. Hans Hovede havde vistnok ved en Ulykke taget nogen Skade, – men Hjertet, det var godt. Dybt rørt var Agnes Bille Brahe, da han indtrængende bad hende om at sige du til ham. Desværre glemte hun det første Gang, de derefter saas, men den næste huskede hun det, hvorpaa Lille Peter tog Hatten af – som for Kongen selv, saadan som det altid var hans Vane – og sagde: »Maa jeg takke Baronessen, fordi De husker at sige du til mig«. Han var gammel Soldat, og utallige er de Gange, hvor han har staaet ret og præsenteret Gevær med sin Kost, naar han hilste paa sit Herskab, den anden Soldat, Oluf Bille Brahe.

*

Trods sin Travlhed med Landbruget kunde Oluf Bille Brahe dog tage sig Fritimer, hvor han f. Eks. nød at gaa i Skoven og klippe for de unge Graner, mens hans Kone valgte sig en Solplet at sidde i med sit Strikketøj. Men mange virkelige Ferier

undte den flittige og pligtopfyldende Mand sig ikke, og ud over de første Aars regelmæssige Nytaarsbesøg paa Mullerup, hvortil man enten tog med Toget eller kørte halvt og halvt, var der ellers kun fjorten Dages Ophold paa Stutterigaarden ved Strib, som hans Moder i 1926 havde arvet efter sin Moder. Her nød Oluf Bille Brahe at tumle sig Dagen igennem med sine to Dreng i Skoven og ved den dejlige Baaring Vig ved Lillebælt. Herligt var der i Varme og Solskin, men lidt trangt kunde der være i det Døckerske Telt, naar Regnen strømmede ned, saa det ikke var til at sidde ude ved Stranden, og hele den store Flok af Sommerferiegæster skulde rummes derinde.

Forældrenes gamle Vennekreds aabnede med traditionsmæssig Gæstfrihed deres Hjem for den opvoksende Slægt, og her maa først og fremmest nævnes Familien paa Ravnholt, hos hvem Oluf Bille Brahes Mor efterhaanden kom til at opleve at kunne følge fem Generationer.

En meget fornøjelig Maade at dyrke Selskabeligheden paa var, da der paa Initiativ af den unge Valborg Schaffalitzky, Rynkebygaard, startedes en Klub, hvor hendes Mand, Fætrene Bendt og Erik Schaffalitzky (Gjelskov og Brobygaard) og Karl Langkilde, Bramstrup, alle med Koner, samt Ægteparret fra Fraugdegaard, mødtes hver fjortende Dag. Klubbens Love sagde, at der ikke maatte gives mere end to Retter Mad med Dessert, at der ikke maatte spilles Kort og ikke tales ondt om Næsten. Om det sidste virkeligt kunde overholdes, vides ikke saa mange Aar efter. Men man skulde næsten tro, at hvis denne sidste Lovparagraf var blevet gennemført, maatte det være blevet husket hos alle Deltagerne!

Fornøjelige var Jagterne, og ikke mindst huskes de Gange, naar der blev startet Kl. 6½ om Morgenen paa »Kør-selv-Vogn«, hvor Kusken sad bag i den lille Char-à-banc, hvor Sædet var sat paa tværs, og Husherren selv sad paa Kuskesædet med sin Kone ved Siden; her var dog en Smule Rygstød, hvilket nok

kunde tiltrænges, naar Maalet for Eksempel var Brobygaard, hvortil der var ca. 30 km. Morsomt var det at være med paa Post, og dejlig søvning blev man, inden man naaede hjem den lange Vej om Aftenen efter en begivenhedsrig Dag.

Ved Jagterne gik det mange Steder tilsyneladende meget højtideligt til, idet der blev holdt streng Orden paa saavel Skytter som Klappere, og nogle Steder paalagdes strenge Bøder, hvis der skete noget, der ikke var fuldt jægermæssigt. Men hvor kunde der spøges og drilles. De gjaldende Horn, Bøssernes Knalden, Klappernes Raab og Skytternes manende: »varteau«, naar det gjaldt løbende, »tireau«, naar det gjaldt flyvende Vildt opildnede selv mange af de aldrende Herrer til fuldstændig Drengkaadhed. Men dyb Foragt blev vist den, der gjorde sig skyldig i en saadan Dødsynd som at tale om en Hares Hale eller Øren, da det lød ganske uforstaaeligt i en Jægers Øre, hvis der ikke blev sagt henholdsvis »Blomme« og »Løfler«, ligesom det hed »Sweiss« og ikke Blod, »forendt« og ikke dødt. Det var om muligt endnu mere foragteligt at tale om Jægerne i Stedet for »Skytterne«, som at nævne Ordet Gevær, naar det nu *hed* »Bøsse«!! Een Gang er det selvoplevet, at der blev skudt en »Træfasan«, – men da Skytten var en Herre paa henad de 80, som tilmed aldrig havde været nogen passioneret Jæger, blev det ham virkelig tilgivet, – det vil sige, det gik af i fuldstændig Stilhed, at han havde rettet sit Vaaben mod en siddende Fugl.

Ved Jagtmiddagen, – hvor der var flere Dages Jagt, da ved den sidste, – rejste en af Herrerne sig, naar Jagtherren (Værtten) satte Gaflen i Stegen, og sagde: »Alle brave Jægeres Skaal!« hvorpaa alle de deltagende Herrer rejste sig og tømte deres Glas tilbunds, medens Damerne og eventuelle »Suppejægere« (de Herrer, der kun deltog i Middagen, hvad der var en ret foragtet Stilling!) blev siddende. Lidt efter gik den samme Herre hen til Jagtherren for at udbede sig hans Samtykke til den, han havde tænkt sig som næste Aars Skaal-Udbringer, hvorpaa han fort-

satte til den udvalgte. Denne rejste sig, og de to Herrer stak deres højre Arm ind i den andens, og med 2 Venstrehaandsfingre paa Bordet drak de derefter deres Glas ud: Næste Aars Jægerskaal var overdraget, og det regnedes for en Ære at modtage den.

Det var saaledes kun ude ved Saat'erne (de forskellige Afdelinger af Klapjagt-Terrainet), at Jægerne hed Skytter, – dette til Efterretning for mulige ikke-indviede!

Det var en Selvfølge, at Oluf Bille Brahes Familie tilbragte en stor Del af Sommeren i det gamle Hjem, men ogsaa mange andre forskellige Mennesker kom til at færdes paa Fraugdegaard.

Nævnes maa den russiske Kaptajn, som Agnes Bille Brahe havde truffet paa et af sine Ophold paa Gl. Skovridergaard, hvor han var landet, da han ikke havde noget som helst at leve af, ud over hvad der blev ham tilstillet fra den russiske Koloni, der var tyet her til Landet efter Revolutionen 1917. Aldrig glemmes Klangen i hans kønne, lidt hæse Stemme, der delvis var blevet ødelagt i Krigsgassen, naar han sang sin Længsel ud efter sit tabte Fædreland. Og Ordene: »Moskva, Moskva!« fortalte mere om Ruslands betagende Skønhed og hans egen Kærlighed til det, end al svulstig Tale kunde have gjort. – Men han fandt sig daarligt tilrette i Stilheden paa Landet og ønskede ret hurtigt at vende tilbage til København, hvor han i Aarene før havde haft sit Tilholdssted, og da han først var taget herfra, tabte man i lang Tid hans Spor, indtil det rygtedes, at hans svage Lunger ikke havde kunnet holde længere, men at han syg og ensom var død paa et Hospital derinde.

Ogsaa fra Finland kom der Besøg, dennegang var det 2 unge Piger, Mathilda Wredes Broderdatter og hendes Veninde, Margareta Degerman. De kom som Landvæsenselever, og det førte til et varmt Venskab, der blev berigende for begge Parter. Forbindelsen er stadigt blevet holdt vedlige og havde ikke mindst under den 2. Verdenskrig sin store Betydning.

Da Børnene var smaa, var her en livlig, lidt fyldig ung Pige,

der engang fik fortalt, at Oluf Bille Brahe ved Festen i Holmens Kirke for Stormen paa København havde baaret en besvimet Dame ud, løftet paa strakte Arme over alt Folket. »Det kunde Baronon ikke have gjort, hvis det havde været mig!« udbrod den unge Pige. »Jo, det kan De tro, jeg kunde«, lød Svaret, og i et Nu laa hun paa de strakte Arme og blev i Triumf baaret Bordet rundt. Men, – Triumfen blegnede noget, da Agnes Bille Brahes Moder nogle Dage efter kom paa Besøg, og, som Oluf Bille Brahe senere elskede at fortælle Historien: »Min Kone har det med at komme lidt for sent og min Svigermoder lidt for tidligt, saa den Dag stod jeg alene med Jørgen i Entreen og tog imod, og til min Rædsel hører jeg pludselig en lille Stemme: »Mormor, Far bærer Frøkenen paa Armenene«. Aldrig har jeg længtes efter min Kone som den Dag.«

Oluf Bille Brahe havde virkelig forbløffende Kræfter, som bl. a. kom i Brug, da det gamle Stenhegn blev flyttet oppe paa Blegpletten, og han var den, der uden synderlig Anstrengelse baksede Stenene paa Plads.

Baade Erik og Oluf Bille Brahe havde fra deres Barndom haft stor Færdighed i at skyde Gedder med Salonbøsse. En Sommerdag kom tilfældigt samtidigt tre Gæster herhen: Oberstløjtnant Sørensen fra Odense, Godsejer Langkilde fra Bramstrup og den gemytlige Forpagter Hansen fra Vejrupgaard. Da Herrerne sad ude paa Havetrappen og nød Tilværelsen, fik de nedefor Øje paa en Gedde, der stod og lurede paa Bytte. Det var iøvrigt meget yndet at fodre Fiskene oppefra, og tit var der saa mange Skaller, at de bogstaveligt skubbede hinanden op over Vandfladen for at faa fat i Brødet. Naa, men Oluf Bille Brahe hentede sin Bøsse, skød Gedden, som slog et Slag, hvorpaa den stod stille, liggende halvt paa Siden. »Vi maa ud i Baaden efter den«, – og ud gik de tre Gæster, roede hen til Dyret og fik en Aare ind under den, – men ak, Resultatet var blot, at den skød afsted i Vandet. Fornyeede Anstrengelser fulgte, og efter

flere forgæves Forsøg lykkedes det endelig Oberstløjtnant Sørensens at faa Aaren tilstrækkeligt dybt ned under Gedden, som med et velrettet Tag landede i Baaden. Men . . . samtidig landede ogsaa en mægtig Klat Mudder lige i Synet paa Forpagter Hansen, saa det drev ned ad Ansigt, Skjorte og ind under hans lyse Vest. Der udløstes et Brøl af Latter, ogsaa fra den mishandlede, som derefter straks maatte ind at laane rent Tøj hos Oluf Bille Brahe, skønt Maalene i Sandhed ikke passede, da Gæsten var ca. en halv Alen mindre og 6 Tommer bredere end Værten, der havde Garderhøjde.

*

Indtil 1920 havde Oluf Bille Brahe udelukkende kunnet hellige sig Landbruget, men nu fulgte Slag i Slag de offentlige Hverv. Uden at forklejne Interessen for et eneste af disse kan det med Sandhed siges, at det var Arbejdet i Aamtsraadet og som Landvæsenskommissær, der, efter at han var gaaet ud af Menighedsraadet, kom til at staa hans Hjerter nærmest. Dog havde ogsaa Omlægningen af Kreaturforsikringselskabet »Kustos«s Forhold hans store Interesse. Som Medlem af Menighedsraadet og Kirkeværge havde Oluf Bille Brahe den store Tilfredsstillelse at komme Præsteembedet i Fraugde til Hjælp paa særlig Maade:

Omkring Aarhundredskiftet gik han sammen med en af Gaardens gamle Folk paa Kirkeengen, der støder op til Præstegaardsjordene, og den gamle bemærkede da, at det var Legatjorden, de gik og saa paa, for Bircherod og Birgitte Balslev havde skænket den til Præsten i Fraugde. Den dengang 14–15 aarige Dreng bed Mærke i dette, da alt, hvad der vedrørte Gaarden og dens Historie altid havde interesseret ham umaadeligt. Saa gik der mere end tyve Aar, og Udstykning af Præstegaardsjordene kom paa Tapetet. Ogsaa for Fraugde Præstegaard kom Spørgsmaalet frem, da pludselig den gamle Mands Tale om »Legatjorden« dukkede op i Oluf Bille Brahes Tanker. Han havde

ikke langt fra Tanke til Handling, tog ind til Familiens gode Ven, Landsarkivar Wad, der straks blev Fyr og Flamme og fik de gamle Dokumenter frem af deres hidtil glemte Tilværelse. Derefter tog Oluf Bille Brahe selv fat med talrige personlige Henvendelser i Kirkeministeriet, hvor daværende Kontorchef, senere Stiftamtmand, Buchwald blev overbevist om det rigtige i Dokumentationens, hvorpaa det viste sig, at der, naar Legatjorden blev trukket fra – det vilde være ganske ulovligt af Staten at disponere over denne – blev for lidt Jord til, at det kunde lade sig gøre at fratage Præstegaarden den. Skønt der i Folketinget blev intervenseret imod denne Afgørelse, kunde der dog ikke træffes anden Bestemmelse, og den Dag i Dag er Fraugde Præsteembede beriget med Indtægten af 4 Tønder Hartkorn ud over den embedsmæssige Løn. »Jeg synes nu godt, Præsten kunde have lagt lidt Blomster paa Birgittes Kiste,« blev Oluf Bille Brahes eneste Bemærkning, da Sagen var afgjort. Hertil maa dog føjes, at Præsten i Fraugde led af en alvorlig Sygdom, saa at det næppe er gaaet op for ham, hvor meget han skyldte den gamle Dame og det, der nu var gjort for at skaffe ham og hans Efterfølgere den Ret, der saa længe havde været glemt.

Med Provst Ludvig Valentiner i Mesinge havde Oluf Bille Brahe et yderst fornøjeligt Samarbejde ved de mange Breve, han som Kirkeværges skulde sende om ad Provsten, før de gik til Kirkeministeriet. Men een Gang fik han dog et tilbage, idet han paa en Forespørgsel derindefra om Grunden til, at der blev brugt noget rigeligt med Brændsel i Fraugde Kirke, svarede med at opgive Kirkens Maal paa alle Ledder og Kanter og med følgende Slutningssalut: Da dertil maa føjes, at Præsten lider af megen Kuldskærhed, maa det anses for absolut nødvendigt at bruge det opgivne Kvantum Brændsel i Kirken.

Landsarkivar Wad kom ogsaa senere Oluf Bille Brahe til Hjælp med sine enestaaende personalhistoriske Kundskaber, idet han var behjælpelig med at fremskaffe Oplysninger om alle Fraugde-

gaards tidligere Ejere, hvis Navne og Vaaben eller Bomærker paa det Tidspunkt blev malet som en Frise over Panelerne i Spise-stuen.

*

I ældre Tider lagde Arbejdet i Hjemmet som bekendt fuldt Beslag paa de fleste Husmødre paa Landet, saa at Elisabeth Bille Brahe først efter at være flyttet til København tog adskillige sociale Arbejder op blandt unge og ældre, hvor hun kom i Forbindelse med og blev til stor Hjælp for mange af sine mindre velstillede Medmennesker. Ogsaa Datteren Ellen gjorde før sit Giftermaal en stor Indsats i saavel sociale som kristelige Virksomheder, som hun med Iver tog sig af og senere har fortsat med.

Agnes Bille Brahes Tid var til at begynde med ligesom hendes Svigermoders stærkt optaget af de huslige Pligter. Hun havde som 5-6 aarig været meget interesseret i sin Moders Hønseri og havde faaet aftvunget hende det Løfte, at hun maatte blive Hønssepige, hvis hun stadig havde Lyst til det, naar hun var blevet 16 Aar! Nu fik hun sit store Barndomsønske opfyldt, idet hun i mange Aar tog sig af Hønseriet paa Fraugdegaard og for Eksempel altid selv vogtede paa Liggehønsenes »Gøren og Laden«.

Det varede dog kun faa Aar, før hun kom ind i et Arbejde, der fra hendes Ungpige dage havde interesseret hende meget, idet hun fra 1917 kom til i mange Aar at arbejde med paa Sygeplejesagen i Sognet, i Amtet og i Centralforeningen i Danmark. Senere udvidedes hendes Virke uden for Hjemmet til at omfatte Ejby Kvindehjem (nu »Aabrink« i Odense) og flere andre Grene af det kristelige og sociale Arbejde. Hun havde som ung Pige deltaget i Arbejdet blandt de kvindelige Arbejdere i København, hvor hun bl. a. havde haft god Brug for den Sangstemme, der var givet hende, og som hun iøvrigt gennem Aarene tit har haft Nytte og Glæde af. Ogsaa hendes Virksomhed i Menighedsraadet i Fraugde Sogn er hende til megen Glæde, da hun deler

den store Kærlighed, som ogsaa hendes Mand havde til den skønne, gamle Fraugde Kirke.

En ganske morsom Episode skal her nævnes, idet Ægteparret engang optraadte sammen i Højskoleforeningen i Odense, – Oluf Bille Brahe som Foredragsholder om sin Rejse med Olfert Ricard, Agnes Bille Brahe som Sangerinde, hvad der ikke var saa stor en Sjældenhed, som hendes Mands Optræden paa Podiet.

Oluf og Agnes Bille Brahe forstod at respektere hinandens Indsats, ligesom de søgte at være hinanden til Opmuntring, naar deres respektive Arbejde udenfor Hjemmet var inde i vanskelige Perioder.

Aarene fra 1920 og derefter gik deres rolige Gang uden syn-derlig Forandring i det daglige Liv paa Fraugdegaard. Men 1929 bragte atter forskellige Begivenheder. Ikke alene indvalgte Oluf Bille Brahe i Fyens Disconto Kasses Repræsentantskab, men ogsaa paa anden Maade kom der nye Hverv og ny Anerkendelse.

I Sommeren 1929 traadte en helt ny Faktor ind i Familiens Tilværelse: Gaarden Risinge ved Kerteminde blev købt og bød med sin fortræffelige Jordbonitet og sine forfaldne Bygninger den arbejdsivrige Mand et rigt Virkefelt for sin Energi som Landmand og som praktisk bygningskyndig. De ugentlige Besøg gav Anledning til Planer om Forbedring paa mange Omraader. Ogsaa de to Drengene var i deres Ferier fra Stenhus Kostskole ivrigt optaget af at lære deres Forældres Nyerhvervelse at kende.

Aaret efter var der paa Fænø en stor Spejderlejr, hvori begge Sønerne deltog, og den ældste havde ivrigt opfordret sin Fader til at være med i »Fædrelejren«. Skønt Lysten dertil var stor, syntes Oluf Bille Brahe ikke, at han kunde skuffe sin da 72-aarige Moder, da Tidspunktet laa samtidig med det sædvanlige Sommerbesøg hos hende. Han bebrejdede sig senere, at han paa denne Maade var gaaet Glip af at kunne være 8 Dage længere sammen med sin ældste Søn, idet denne i August samme Aar døde efter en Rideulykke, 17 Aar gammel . . .

Og Dagene gik, og Aarstiderne vekslede i deres bestandige

Rytme. Admiral Kaas' store Kastanier omkring Gaardspladsen, de høje Bøgehække i Haven og Lindealleen mod Landevejen tabte som altid før deres Løv. Men bag Bladenes Ar sad allerede de unge Spirer til nye Blade og nye Skud, der, naar Tiden var inde, skulde folde sig ud mod den livgivende Sol

*

Lyspunkterne for Forældrene i Hjemmet paa Fraugdegaard var den unge Søns Besøg, naar han kom fra Stenhus, hvor han saa smaat begyndte at forberede sig til Studentereksamen.

I Reolen over Arbejdsbordet hos Oluf Bille Brahe trængte Sogneraadstidender og Lovbøger sig stadigt tættere sammen og blev om muligt endnu mere intensivt studeret, medens Planer om Nybygninger og Forskønnelser paa Risinge efterhaanden igen tog fastere Form.

I Foraaret 1934 blev Repræsentanten i Fyens Disconto Kasse Medlem af Bestyrelsen og Kontrolraadet.

Og den Sommer blev Hjemmets Døre slaet op for en Skare af frejdig Ungdom, der til deres Forbavelse blev hentet ved Marslev Station af 2 Hestevogne, den ene med Far og Søn paa Bukken, begge iført Studenterhuer, – af hvilke den ældste var i Besiddelse af en vis Patina. Den anden Char-à-banc blev kørt af Husets trofaste Chauffør, der i 1916 var begyndt her som Kusk, og som stadigt fortsætter. For mange af de unge var det første Gang, de var ude at køre med Heste, bortset fra den nyligt overstaaede, traditionelle Tur paa Kongens Nytorv. I Sommeraftenen og Natten lød nu de glade, unge Stemmer, ledsaget af Dansemusik, fra Havestuen udover Vandet, hvor de kulørte Lygters Rad spejlede sig og dannede to straalende Perlerader langs med de gamle Voldgrave. Den samme Ungdomsskare samledes forøvrigt igen de næste Par Aar paa Fraugdegaard.

Paa Gaardspladsen foran Huset nød man Synet af et forfriskende Springvand, der sendte sine Straaler højt i Vejret, – Resultatet af det nye Hævertanlæg fra 1934, hvis Vandforraad er

saa rigt, at det blot er den Mængde Vand, der ikke bruges paa Gaarden, der skaber en saa stor Skønhedsværdi.

*

Den 15. December 1934 fejredes Biskop Kingos 300 Aars Fødselsdag med en højtidelig Kirkefest i Sct. Knuds Kirke i Odense, hvori bl. a. Biskop Lunde fra Norge og Biskop Rohde fra Lund deltog, ligesom ogsaa Ægteparret fra Fraugdegaard var med. Dagen efter havde de den Glæde at kunne fremvise Salmedigterens gamle Hjem og Kirke for saa godt som alle Danmarks Biskopper og Præsterne i Odense. Ogsaa Sct. Knuds og Fraugde Kirkes Menighedsraad og Lærerne i Fraugde Sogn var til Stede.

To Aar efter var her atter biskoppeligt Besøg, idet Biskopperne Hille fra Hamar og Aulén fra Strängnäs var indkvarteret her under det Nordiske Bispemøde paa Langesø. Paa Grund af en alvorlig Overanstrengelse maatte Oluf Bille Brahe opgive at køre for dem til Sønderjylland, – men til Gengæld fik Sønnen Chancen og oplevede en begivenhedsrig Tur med Besøg i Haderslev hos Biskop Valdemar Ammundsen.

Men Aarets største Begivenhed for Familien paa Fraugdegaard var unægteligt, at Jørgen Bille Brahe straks efter sine unge Sommergæsters Ankomst til nogen Forbavselse for sine Forældre præsenterede sin Forlovede for dem: den 18-aarige *Inge Trap Friis*, Datter af daværende Overdyrlæge Dr. phil. Hjalmar Friis. Den unge Pige, der før havde været i Hjemmet paa baade Vinter- og Sommerbesøg, blev modtaget som Svigerdatter med aabne Arme, omend Forlovelsen vakte nogen Betænkelighed paa Grund af de unges Alder. Men da Forældrene forsøgte en Bemærkning i den Retning, blev de paa underfundig Maade bragt til Tavshed ved Spørgsmaalet om, hvor gamle de selv havde været, da *de* forlovede sig, – de havde vitterligt været betydeligt yngre!

Maj 1937 stod i Festernes Tegn, idet Forældrene herfra først var med til Kongeparrets Jubilæum den 14. Maj, for derefter skyndsomst at vende hjem til Forberedelserne for at samle Slægt

og Venner til deres Sølvbryllup den 25. Stor var Glæden ved at se de to unges straalende Ansigter, og Jubel vakte det, naar Paafuglens skingrende Skrig fra Avlsgaarden taktfast akkompagnerede Hurraraabene, der ledsagede de mange Taler i den glade Forsamling.

Jørgen Bille Brahe var i disse Aar paa Sjælland, først for at lære Landvæsen hos den dygtige Godsejer Roug, Mørdrupgaard, hans Faders gamle Landbohøjskole-Kammerat, og da Uddannelsen her var færdig, aftjente han sin Værnepligt i Garden fra November 1937. Det var nok egentlig med et Suk, han sagde Farvel til sin Løjtnantsuniform efter Genindkaldelsen til 1. Sikringsstyrke Foraaret 1939, lidet anende, hvor hurtigt og ufrivilligt, han skulde komme til at trække i den igen. Den 1. September 1939 kom Indkaldelsesordren, – otte Dage før hans Bryllup skulde staa. Først Torsdag d. 7. meldte Dagsbefalingen Kl. 17, at Løjtnant Jørgen Bille Brahe var bevilget fire Dages Orlov fra den 8. September, og en straalende varm Dag gav de to unge hinanden deres Løfte for Livet i Citadellets smukke gamle Kirke, medens deres Fremtidsplaner nu laa ganske i det uvisse, og et planlagt Landbrugsskoleophold maatte opgives.

Og saa er vi naaet til den forfærdelige Dag, den 9. April 1940, da de sorte Fugle fløj over Landet, og det knugende Budskab om Danmarks Besættelse spredtes som en Løbeild i alle danske Hjem. Det unge Ægtepar var paa det Tidspunkt stadig i København, hvor de havde faaet en lille Tre-Værelses Lejlighed, men efter hans Hjemsendelse midt i April fik de nu deres virkelige Hjem paa Risinge, hvortil alt Flyttegodset kom i god Behold efter at være sendt over Lolland-Langeland, da der faa Dage i Forvejen var gaaet en Færge ned med en anden ung Families hele Udstyr. Og saa begyndte da *Jørgen og Inge Bille Brahe* deres Tilværelse som Landmandsfolk d. 30. April 1940, og naar man tænker paa, at den unge Kone aldrig havde været vant til Landforhold, er det forbavsende, saa hurtigt hun følte sig tilrette og med stor Interesse tog fat paa at lede en Landhusholdning.

De allerfleste Biler havde paa dette Tidspunkt ikke mere Tilladelse til at køre. Nogle Maaneder havde Oluf Bille Brahe dog kunnet gøre det paa Grund af sine offentlige Hverv, men saa var det ogsaa Slut for ham, og nu kom hans Pietét overfor hans Forældres gamle Vogne Familien til Gode. Chaufføren havde i alle de mellemliggende Aar holdt saavel Seletøj som Vogne i saa upaaklagelig Stand, at kun et Par Haandliner manglede for at gøre dem køreklare. I 1919 var der blevet anskaffet en brugt Bil, en temmelig kølig Fornøjelse, da den var aaben, og man efter de Tidens Modeller sad og svævede højt tilvejs.

Den 16. September 1939 havde der været Guldbryllup paa Ravnholt, og medens de øvrige Gæster allesammen kom i Lejebiler, kørte Ægteparret fra Fraugdegaard dertil i den gamle Karet. Dette vakte en saadan Jubel, at de fik et Hurra med, da de tog af Sted om Aftenen.

Fra 1940 gik Turen ugentlig med Vogn til det unge Hjem paa Risinge med Start Kl. 10 og Hjemkomst Kl. 22 efter $1\frac{3}{4}$ Times Kørsel hver Vej. Det blev mange strenge Ture i de Fimbulvintre, der fulgte, og egentlig hyggelige kan man ikke kalde dem, der stadig gennemførtes ogsaa efter Nytaar 1945, hvor Ægteparret altid kørte i Karet, og han paa Hjemvejen sad med sin Bøsse over Knæet – for alle Eventualiteters Skyld. Dog skete der intet paa disse Ture.

Den Angst, der i disse sidste Aar kunde gribe dem om Hjertet, naar de ved de aftenlige Telefonsamtaler fik at vide, at deres Søn heller ikke dennegang var hjemme, blev dog i nogen Grad neddæmpet ved den Fortrøstning, der havde baaret hans Forældre gennem Livets vidt forskellige Forhold i de mange Aar, de havde levet sammen.

*

Men midt i Begivenhedernes Malstrøm gik atter Dagene med de nødvendige praktiske Ting, saadan som de altid vil gøre det, selv i de alvorligste Tider. Blandt andet gjaldt det for Hus-

mødrene at udnytte alle de Hjælpemidler, der fortrinsvis fandtes paa Landet: Døde der en So, blev Sorgen ikke saa stor som ellers, naar der kunde koges op til 150 Kilo dejlig Sæbe, og Kartoffelmelet behøvede Husmoderen paa Fraugdegaard heller ikke at skæve langt efter hos Købmanden, da der var blevet hidkaldt en erfaren Mand, som kunde udnytte Kartofflerne paa den Maade, at de efter at have gennemgaaet flere Processer laa som hvidt, fint Mel paa et Lagen og lod sig tørre i Solen, saa at en finere Vare ikke kunde købes . . .

Saa kom da omsider den herlige 4. Maj Aften og de senere straalende Kongefester, hvis Minder tilhører hele det danske Folk, saa man ikke behøver at gaa nærmere ind paa dem her, men som Familien paa Fraugdegaard og paa Risinge med glade Hjerter deltog i, ikke mindst efter den uhyre travle Periode for Jørgen Bille Brahe som Leder af Modstandsbevægelsen i Kerteminde og Omegn før og efter Befrielsen.

Det Arbejde, han hermed havde taget op, førte ham ind i det offentlige Hverv, han valgte som sit. Efter Modstandsstyrkernes Hjemsendelse valgtes han til Formand for Hjemmeværnsforeningen for Kerteminde og Omegn, og ved Hjemmeværnets Oprettelse fik han, som det stedlige Kompagnis første Chef, den Opgave at bygge et Hjemmeværnskompagni op, det, der gennem sit Mandskab og ikke mindst Befalingsmandskorpset har sine Rødder dybt forankret i Besættelsestidens gode Fællesskab.

I Vinteren 1948 fejredes Oluf Bille Brahes 60-aarige Fødselsdag, som bragte mange Gæster og Hilsener, ogsaa fra politiske Modstandere, med hvilke han i Aarenes Løb havde haft et godt og fornøjeligt Samarbejde.

Ogsaa den gamle Moders 90-Aars Dag Aaret før hendes Død maa nævnes, hvor hun i København var en stor Familiekreds' samlende Midtpunkt, saadan som hendes Hjem havde været det, lige fra hun flyttede derind i 1907.

En meget stor Oplevelse fik Oluf og Agnes Bille Brahe, da

de straks efter denne Fest fik en Amerikatur sammen med ikke mindre end tolv af hendes nærmeste Familie. Var denne Tur ikke blevet gennemført netop paa dette Tidspunkt, var den aldrig blevet til noget, da der samme Aar var flere Dødsfald i denne Familie, og da Oluf Bille Brahe fra November 1948 maatte regnes for at være en syg Mand. Til Trods for en Øjenoperation 6 Aar før, der havde nedsat hans Arbejdskraft, havde han med vanlig sejt Energi gennemført de af sine Hverv, som han endnu kunde overkomme.

Men Kræfterne svigtede efterhaanden helt, og den 19. Maj 1952 maatte den trætte Mand lægge sig til sin velfortjente Hvile for bestandig, kun 64 Aar gammel.

Den 1. Juli 1952 overdrog Agnes Bille Brahe Fraugdegaard til sin Søn. I den Tidperiode af Gaardens Historie, der er kendt, er det første Gang, den har haft Fader, Søn og Sønnesøn som Ejer. Det gamle Hjem er stadig bevaret, da Agnes Bille Brahe fortsat bebor Hovedbygningen, men saavel der som ude i Gaardens Virke føres Fædrenes Traditioner videre, ogsaa i Retning af godt Landmandsskab.

Og fra Risinge kommer der tit 3 søde Smaapiger, der ved Morgensangen lader deres glade Stemmer lyde sammen med de tusinder af andre Verden over, der samler deres Tak i Lovsang.

*

Vi har her prøvet at følge de talrige Slægter, der har haft til Huse paa Fraugdegaard.

23 Ejere og deres Hustruers Navne kender vi ved at have gransket mange forskellige Kilder, og vi ved ogsaa nu lidt om deres Skæbne.

Talrige andre Trin har genlydt i de dybe Stuer fra de Mennesker, der her har begyndt og endt deres Vandring gennem denne forfærdelige, – men ogsaa pragtfulde Verden.

Men de talløse, der gennem *dem* har lært lidt af Fraugdegaards dragende Magt at kende, har ogsaa, – omend i mere eller

mindre Ubemærkethed – sat deres Spor, saavist som vi allesammen kaster Ringe paa Vandet; og hvor langt ud de naar, er det intet Menneske givet at udforske. Men enhver maa gøre sig klart, at *uden* Spor færdes intet Menneske – paa godt eller ondt.

Vel den, som Livet har lært Forstaaelse af egne Fejl og Mangler, og lad det være Maalet for kommende Slægter at leve under Velsignelsen af Ordet over Fraugdegaards gamle Indgangsdør (Fra 2. Samuels Bog, 7. Kap. 18. Vers):

»Hvo er jeg, Herre, Herre, og hvad er mit Hus, at du baver ført mig hidindtil.«

LIVET PAA HOFMANSGAVE

Af Inge Hofman-Bang

Ensomhed, Afsondrethed er vist det første Indtryk, mit Hjem gør – noget helt for sig, en Verden langt borte fra alle andre. Det er Havet, der gør det. Frit og aabent, straalende skønt i Sol, brusende og vildt i Storm, strækker Kattegat sig i en lang, lige Linie nordøst for os. Og til den anden Side er det den stille, blanke Odense Fjord, der gaar næsten lige op til Haven og med Smaaholme svømmende fredeligt derude. Kun paa ca. $\frac{1}{3}$ af sine Grænser er Hofmangsgave landfast, og ingen Samfærdselsvej gaar forbi det, for den vilde kun ende i Havet. Det er dette, der giver Stedet en egen drømmeagtig Skønhed – et Torneroseagtigt Skær. Ingen Huse at øjne. Ingen Lyd af Menneskers Færden. Fugleskrig over Fjorden, Styrtdyk af Terner, Palaver i Foraarsaftenerne af Graagæs derude paa Vandet. Og saa: Insekters Summen, Bladenes Smaahvisken og Viften af Vinden i Strandengenes tynde Græs. Men ellers Stilhed og Stilhed.

Indtil for faa Aar siden! For det kan jo ikke nægtes, at nu prøver Traktorernes Brummen at vække Tornerose, og deres Hjul skærer stygge, dybe Spor ned i de fløjlsbløde Enge, og elektriske Master rejser sig i Geled ud over Markerne. Ogsaa i den Henseende danner den første Halvdel af dette Aarhundrede et Skel. Stærke Magter er ude om at ødelægge Idyllen.

I gamle Dage var Egnen et helt Ørige. Lange, smalle Holme

strakte sig Side om Side i Fjorden. Og de var beboede. Der er fundet Køkkenmødding og Oldtidsgenstande herude. Og her maa jo have været et ideelt Bosted for Pirater.

Saa blev Øerne samlet sammen til en Gaard – vi hører først om den i det femtende Aarhundrede. Men de første Ejere har vel kun kunnet komme i Forbindelse med Omverdenen paa Hesteryg eller i Baade. En lige Række af »Hoppesten« har vi forresten ogsaa fundet i en Eng. Fjordvandet var jo ganske lavt. Senere tog flittige Ejere sig paa at bygge Dæmninger, saa de fleste Øer efterhaanden blev landfaste. Men Jorden er sur i de lave Strækninger, og Græsset smaat.

Det siger sig selv, at Beboerne af en saadan Ejendom ikke blev rige Folk. Afgroden har været knap, Vejen til Afsætningsstederne uhyre lang.

*

Flere forskellige Slægter har ejet den. Blandt andre Quitzow'erne – da bar Gaarden Navnet »Quitzowsholm« – og Rosenkrantzterne, som kaldte den »Rosenseje«. Men alle maatte de efter nogle Generationers Forløb sælge den. Frederik Quitzow og hans Hustru Pernille Rud lader dog til at have siddet godt i det – om det er Pernille, der har bragt Penge til Huse, vides ikke – for de skænkede blandt andet Kirkeklokke, Altertavle og Prædikestol til Norup Kirke. Det var ogsaa dem, der i 1588 flyttede Gaarden fra den ene Ende af en af de lange Øer omtrent ud til den anden Ende, hvor den nu ligger. Det vil sige, den nuværende Hovedbygning er den anden paa dette Sted. Grundstenen til Frederik Quitzows Bolig ligger under Brolægningen i den nuværende »Borggaard«.

Rimeligvis har Frederik d. 2. været herude hos Frederik Quitzow til Jagt engang. I alt Fald fandt vi ved en Tømning og Oprensning af »Fægaardskæret« – ja, saadan hedder det virkelig endnu – i min Ungdom en lille, stiv Sølvkniv, bærende Indskriften: »Mein Hoffnung zu Gott allein«, Frederik d. 2's Valgsprog (ved Siden af det vemodige: »Nur treu ist Wildpret«). Emaillen var faldet

ud af de fordybede Bogstaver, men Indskriften var tydelig nok. I mange Aar laa den som Radérkniv paa min Fars Skrivetøj, men da Christian d. 10. og Dronning Alexandrine en Dag kom ud og besøgte os, forærede min Far ham den. Og Kongen rejste sig ærbødig i sin fulde Højde og stod der et Øjeblik tavs med Forfaderens Eje i sin Haand. En Stund med underligt Indhold.

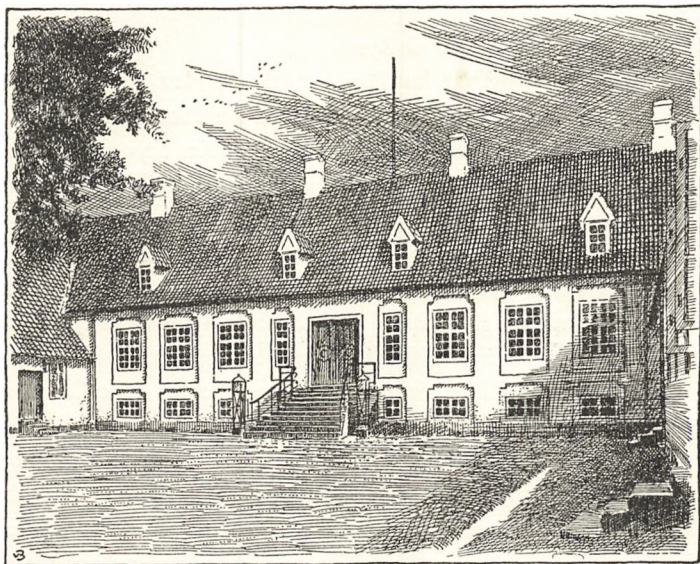
Midt i det attende Aarhundrede var der en Besidder, Lange, der siges ikke at have været Bønderne helt god – af et ærligt Hjærte traadte da ogsaa nogle af os Børn haardt paa hans Ligsten, naar vi gik op ad Kirkegulvet, hvor vi vidste, han var begravet. Saadan skulde han have det, den Fyr!

I 1784 gik Gaarden – da hed den Bøttigersholm – over i Hofmannernes Eje. Det var en Slægt, præget af Flid og Retsindighed. Ja, og af stor Kærlighed til Videnskab. Han, der købte Godset og oprettede det til et Stamhus med tilhørende 50 Bøndergaarde, 51 Huse og en Kirke, hed Niels de Hofman, var Conferentsraad og Amtmand. Hans ene Broder var Amtmand, »Præsident« i Fredericia, Hans de Hofman, den anden, Tycho de Hofman, var Højesteretsassessor og Personalhistoriker. (Deres Stambøger staa endnu herhjemme, og man faar megen Respekt for deres Lærdom ved at blade i dem).

En Søster til ham var gift med Prokansler, Biskop Erik Pontoppidan, og til *hendes* Søn bestemte »Opretteren« Stamhuset, da han selv var barnløs. Drengen var kun 9 Aar, da han blev Godsejer, hed Niels Bang, men skulde antage Hofmannernes Navn og Vaaben og være Lutheraner. (Saa det er ikke Kongen alene, der ikke har haft Religionsfrihed i dette Land).

Samtidig med Stamhusets Oprettelse stiftede Niels de Hofman Legater for trængende. »Til en taknemmelig Erindring for alle de mig udi min hele Levetid af den almægtige og naadige Gud tilfaldne Velsignelser«. Disse Legater hviler endnu paa Hofmangave.

Naa, unge Niels maatte jo pænt blive i sin Skole, medens Fa-

Hofmansgave.

deren styrede Godset, som naturligt nok fik Navnet »Hofmansgave«. Som voksen studerede han et Par Aar Botanik, Geologi o. s. v. i København og blev saa sendt paa en fleraarig Udenlandsrejse. »Homme de lettres« benævnes han i sit Pas, som jeg fandt i Arkivet en Dag, og han knyttede ogsaa Forbindelse med mange fremragende Videnskabsmænd paa sin Tur. I Frankrig – det var kort efter Revolutionen – indsgede han mange Fremskridtsidéer, ja, blev endogsaa Medlem af Jacobinerklubben. Da han kom hjem, var den unge Demokrat næppe helt vel anskrevet ved Hove, men han blev dog gift med Geheimestatsminister Ove Mallings Datter Charlotte. Og saa prøvede han – der ogsaa ejede Bistrup, nu Sankt Hans – at drive denne Gaard uden Hoveri. Det gik imidlertid ikke – økonomisk set.

Nogen Bangebuks har den unge Mand ikke været. Da Englæn-

derne laa for København, siges det, han førte »Krigskassen« gennem Fjendens Linier ind til Byen.

Charlotte Malling var kun 16 Aar, da de blev gift. Da unge Hofman kom og skulde fri, sad hun med sin Mor i Dagligstuen. Og da havde hun med lange Sting hemmeligt riet sin og Moderens Kjoler sammen, for at hun ikke skulde lades i Stikken og blive alene tilbage med Frieren. Et Ocean-Dyb mellem da og nu! Og saa kun halvandet hundrede Aar!

De blev uendelig lykkelige, de to. Elskede hinanden til under de hvide Haar. De fik 10 Børn, og hun døde herhjemme paa Hofmansgave som 93-aarig – elsket og beundret for sit milde Sind. Som en Dronning levede hun mellem sine Kære. De var mine Oldeforældre, de to.

Hvor flittig en Tilværelse de førte! Oldefar med Godset og med Videnskaberne, han var Medlem af Videnskabernes Selskab. Her ligger endnu store Samlinger af Konkylies, Mineraler og Forsteninger, hvert Eksemplar i sin lille, aabne, tydeligt nok hjemmelavede Æske og med en Seddel med det latinske Navn i Bunden. Hans store Herbarium er for nogle Aar siden givet til Botanisk Museum i København. Og saa havde han sin vidtstrakte Korrespondance med de fremmede Videnskabsmænd. Han rejste ogsaa en Del, og mange kom paa Besøg. – Og Oldemor! Den store Børneflokk – foruden et elsket Plejebarn fra en Nabogaard – Tjenestepiger og Hjemmeindustri, Vævning, Farvning, Brodering og Søm. Og saa maa vi huske, at man om Aftnerne – de lange Vinteraftner – var henvist til Tællelys.

Der var trange Tider imellem, f. Eks. Pengekrisens Tid. Da fik Oldefar det Tilbud, at han kunde »købe« en Genboejendom paa den anden Side Fjorden for slet ingen Penge, blot han vilde paa tage sig Skatterne. Men han turde ikke. Saa galt gik det vel ikke her som hos nogle af deres Venner paa en sjællandsk Herregaard, hvor Sølvtøjet maatte sælges, og hvor Sengeklæderne gik samme Vej, og Familien sov i Halm. Men Gaarden blev reddet.

Nej, *saa* ondt var det ikke her. Men jeg ved f. Eks., at Børnene maatte nøjes med eet Lommetørklæde ad Gangen, som hang i en lille Pose i et Vinduesskab, og det hedder sig, at Pigebørnene havde een Hat tilsammen, *saa* at de kun skiftevis kunde tage ud. (Da var det utænkeligt at komme barhovedet i Kirke eller paa Visit!). Oldemor gik i Hvergarn, men sikkert har hun baaret det med kongelig Værdighed.

Man kom igennem, og afgjort har Karaktererne ikke taget Skade deraf. Men er det underligt, at man kommer til at elske et Hjem, som man har kæmpet for? Det bliver næsten som et levende Væsen, som en Organisme med sit eget Liv. Og med sit eget Præg, stemplet dybt – man synes næsten uudsletteligt – ind i det.

*

Men det var saamænd ikke blot sit eget Hjem, Oldefar kæmpede for. Lidt efter lidt solgte han næsten alt Bøndergodset til sine Fæstere og paa *meget* lempelige Kaar. Saa lempelige, at da Statshusmandsbrugene nu for faa Aartier siden begyndte, fik Far Ordre til at sætte Renten paa de Penge, der endnu stod ubetalt i Bøndernes Ejendomme, *op*. Vi maatte vel ikke være mere godgørende end selve Staten.

Ogsaa paa anden Maade stræbte Oldefar at hjælpe. Da Kartofflen f. Eks. kom her til Danmark, trykkede Bønderne sig ved at gøre Brug af denne nye, underlige Spise. Da gjorde Oldefar saadan: Han lod Kartoffler tilberede paa alle de Maader, der tænkes kunde – de har vel været kogte, brunede, brasede, mosede og stuede – og saa inviterede han Bønderne herop og trakterede dem. Om det er det, der hjalp, ved jeg ikke, men nu er vi i alt Fald ikke tilbage i den Henseende herude.

Dette at arbejde for »Samfundets Vel« laa jo rigtigt i Tidens Aand. Det var vel ogsaa den Trang, der bevirkede, at Oldeforældrenes ældste Søn, Niels Erik Hofman (Bang), Stamherren, i 1843 oprettede et lille privat Landvæsensinstitut herude, det første i Landet. Eleverne boede her sammen med en Lærer, og Bedstefar

overtog selv en Del af Undervisningen. Enkelte Minder om de Aar findes endnu. Et af de morsomste sidder nede i den nordre Fløj, hvor Eleverne boede. Det er en Rude, hvori der er indridset Hovedet af en Mand med Strikke om Halsen. Og nedenunder staar der: »Prindsen af Noer« og saa en Række af Navne: Sødring, Weber, Lowzow o. s. v. – unge, varmlodige Patrioter af 1847. I den Henseende er der ikke noget Svælg mellem da og 1945. Og forhaabentlig vil der aldrig blive det.

Følgende Træk taler ogsaa sit eget Sprog om Sindenes samfundsmæssige Indstilling: Der var bygget et lille Hus nede ved Fjorden paa et meget skønt Sted (nu bruges det til Daglejerhus), og da skrev gamle Oldemor til min Far – altsaa hendes Sønneson, der paa det Tidspunkt var ansat i en Bank i København – at hun syntes, Far og Mor skulde komme over og bo i dette kønne, lille Hus og saa om Aftenen komme op paa Gaarden, hvor de saa skulde sidde og tale sammen om, hvad der tjente til Bøndernes Vel. Jeg tænker, mine Forældre har smilet, da de læste dette Brev. Oldemor var nok ikke helt fulgt med Tiden!

*

Midt i forrige Aarhundrede maa der have været et myldrende Liv paa Hofmangave. Oldeforældrene boede heroppe i Midterfløjen, Bedsteforældrene med deres eneste Søn – altsaa min Far – i Sydfløjen, og i Nordfløjen Landvæsenseleverne; senere hen en anden af Oldefars Sønner, der forpagtede Gaarden. Da var her altsaa tre selvstændige Familier med hver sit Folkehold, sin Husholdning, sine Gæster. Dertil saa alle Karle og Piger paa Avlsgaarden, i »Hollænderiet« (Mejeriet), paa Vævestuen, i Stalde og Værksted. I det Hele taget er saadan en Gaard jo næsten som en lille Landsby – mange Bygninger, mange Tage, mange Ildsteder, mange Sjæle. Og disse Mennesker hørte en jo til paa en anden Maade end nu. Mindre Løn – det er rigtigt, men de var forsørgede for Livstid. Ingen jog dem bort, naar de blev gamle. Havde de ingen Slægtninge, der vilde tage dem, saa blev de ganske

roligt boende. Gik og puslede og pillede med, hvad de havde Kræfter til, og var her, til de lukkede deres Øjne.

Hver af de tre Familiegrupper havde altsaa travlt med deres. Forpagteren med Gaardens Drift, Inddæmninger o. s. v. Bedstefar først og fremmest med den store Have. Han var som sin Far en god Botaniker og fik gjort Haven meget smuk med sjældne Træer og store Stenhøjspartier. Saa indkøbte han franske Frugttræer, beskar og formede dem til Dværgtræer og hjalp Bønderne til det samme, fordi han mente, de gav mest Frugt paa den mindste Plads. Forskellige Udenlandsrejser hjalp ham til at finde de rette Sorter. Han indrettede meteorologisk Station herude, oprettede Norup Sogns Sygekasse, indførte nye Landbrugsredskaber og fik Husmændene i Norup Sogn til at danne Landets første Husmandsforening. Og han tog sig Tid til at skrive en Mængde oplysende Artikler i Landbrugs- og Havebrugstidsskrifter. Endelig fortsatte han sin Fars paabegyndte Beplantning af »Hals«.

*

»Hals« – det er Hofmangaves Perle. Den lange, skønne Halvø – henved en Mil lang – der skiller Havet fra Fjorden, saa der kun bliver et smalt Indløb tilbage, dog saa dybt paa Grund af den stærke Strøm, at selv meget store Dampere kan løbe ind og – ad Kanalen – naa ned til Odense. »Enebærodder« begyndte Geodætisk Institut for nogle Aar siden at benævne vores »Hals«. Navnet er jo kønt nok, men vi blev bare ikke spurgt om, hvorvidt vores Barn maatte faa Navneforandring. Naa, det var rimeligvis ogsaa blevet nægtet. Vi er udpræget traditionstro herude i vores Torneroseborg.

Men dette »Hals« er altsaa pragtfuldt. Fattig, mager Hedejord, men rig paa Skønhed, Lyng og Fyr, Gran, Enebær og Ørnebregner, Fugleliv, Ræv og andet Vildt, Hugorme, og – Ensomhed. Menneskene er Halvøens værste Fjende. Indtil for faa Aar siden var den helt aaben for Folk, men saa var vi nødt til at begrænse det. Menneskene var for haardhændede, besudlede Naturen, bortførte sjældne Planter og opførte sig, saa ordentlige Folk ikke kunde komme der. Nu kan

Bilister og Cyklister kun køre derud, hvis de har et lovligt Ærinde: Botanisering, Spejderøvelser, Sportsture og lign. Og Arealer er udlagt til forskellige Organisationer: Roklub, Sejlsportsklub o. s. v. Men *helt* frit – nej, det viste sig umuligt i denne vor fremskredne Kulturepoke. Jo, Fodgængere maa komme der, saa meget de vil. Men Vejen helt ud er saa lang, at kun faa har Energi til at betræde den. Og i alt Fald slet ikke til at bære Madkurve med sig.

Det var dette »Hals« og dets Beplantning, Bedstefar viede mange Kræfter. Om og om igen. I Begyndelsen gik Træerne nemlig rask væk ud. Umuligt at faa dem til at trives i de stride Vinde over den lave Jord. Men endelig lykkedes det. Og nu staar der en forholdsvis høj, køn Naaleskov derude. Men der er altsaa ogsaa medgaaet omkring 100 Aar dertil.

*

Og saa Oldemor heroppe i Midterfløjen? Oldefar var død 1855. Ja, hun sad mellem et Par ugifte Døtre med sine hvide Ørenkrøller, Kappe og Silkebaand under Hagen, ombølget af alles varme Kærlighed og Respekt. Og naar unge Piger var Gæster i de andre Afdelinger af Familien, tog de Handsker paa, hvis de skulde op og gøre »Mor Lotte« Visit!

Disse Fortidens »ugifte Døtre«! En tung Lod, synes vi nu om Stunder. Drengene, de blev jo sendt i Latinskole eller havde Huslærer – de skulde i Vej. Men Pigebørnene? Der var jo ikke noget, der dengang hed, at *de* skulde uddannes og sættes i Stand til engang at sørge for sig selv. Ja, det vilde vel være betragtet som næsten – uanstændigt, om en Herregaardsfrøken var blevet selverhvervende. Helt utænkeligt! Og saa var altsaa Pigebørnene henvist til at skaffe sig Lærdom gennem Forældrene, Brødrenes Lærer, eller hvordan det nu kunde ske. Ofte blev Kundskaberne noget brudstykkeagtige. Her paa Hofmangave var det nu saa heldigt, at Oldeforældrenes lille Plejedatter var formuende og havde sin egen »Mamsel« med, som Plejesøstrene altsaa ogsaa kunde have Gavn af. Ja, og fik det – i høj Grad. Tilmed var denne Lærerinde

– Anna Winteler hed hun – et Menneske, der aandeligt talt var stor i Linierne. Hun var helt nede fra Altona – den Gang jo dansk Omraade – og lynende dansk af Sind. Tante til den senere Skolebestyrerinde Louise Winteler i Odense (nu Sankt Hans Gymnasium).

Boglig Lærdom fik de altsaa nok af, de to ugifte Søstre – men hvad tog de sig ellers til? Ja, de hjalp deres Mor; men Tjenestefolk har de sikkert haft nok af, de kostede jo saa lidt den Gang. Saa har det været med at brodere, skrive Breve, spille, læse og læse igen. De var dygtige i Sprog. Forresten har de ogsaa bistaaget Gaard og Egn med Raad og Daad. Her findes endnu et haandskrevet Hefte med Opskrifter, prentet af Oldefars ugifte Søster. Der er Hostesaft og meget andet. F. Eks. en Oplysning om, hvordan man dog skal bære sig ad, om der ikke vil komme Smør i Kærnen: Lægge en Toskilling i Kærnen og en Dusk Timian *under* den. – Og saa har de fornøjet sig med Gæsterne og glædet *dem* igen. Gæstebesøgene var mange og lange. Der var jo ingen Telefon. Post kun med Dages Mellemrum, hentet i Odense 3 Mil herfra med ridende Stafet. Ingen Bane herud. Saa gjaldt det nok om at gøre Besøgene grundige, naar de endelig kom i Stand.

Enkelte Københavnerture til Slægtninge derovre fandt ogsaa Sted. Men Vinteren? Den lange, stille. Naa, de har jo ikke kendt noget andet Liv, ikke kunnet tænke sig nogen anden Tilværelse for en Herregaardsdatter, saa forhaabentlig har de intet savnet. Men sært at tænke paa for os – Nutidens frie Fugle. Og dog – er vi lykkeligere, fordi vi er »frie«?

*

Der staar en egen Atmosfære af Fred og godhjertet Hjælpsomhed over den Tidsperiode herovre. Det synes umuligt andet, end at det maa have knirket lidt af og til med tre Familier, tre Husholdninger paa samme Gaard – i alt Fald mellem deres Tjenestefolk. Men det kan ikke have været store Braavallaslag, for intet Gny af det er naaet ned til Eftertiden. Tværtimod er der fra gammel Tid en Klang af Fred og Harmoni over selve Navnet »Hofmangsgave«.

Ligger det i, at de var gudfrygtige Folk herovre? Den første Ejer af Slægten – altsaa Conferentsraad Niels de Hofman – levede kun et Aar efter Oprettelsen af Stamhuset, den nye Hovedbygning var ikke engang fuldført, da han døde. Men hans Enke Anna Christina Welleius salig Hofmans overlevede ham i mange Aar. Hun var Præstedatter og skal have været et elskeligt Menneske. Er det hende, der har haft en god Indflydelse paa den opvoksende Slægt herovre? For jeg synes, der er ligesom en ubrudt Linie, fra da Slægten drog herind: Nøjsomhed, Fredsommelighed, Gudfrygtighed, Glæde, Velvilje mod hinanden.

Hun hænger endnu derinde i Havestuen, Anna Christina Welleius, med det høje »Sæt« paa Hovedet. Fra smaa af hørte vi, at hun var død ved at falde over en Ært i Forstuen. Der skal lidt til. Borte er hun – borte de tre, fire næste Generationer. Men Aanden? Den er ikke borte. Og svinder forhaabentlig aldrig.

Typisk nok: Det har ikke nogensinde spøget her i Bygningen. Alt har ligget saa aabent og klart i Dagen. Her har nok ikke været den Luft, som Spøgelse trives i.

Jeg nævnede Ordet »Glæde« før, for det var der da ogsaa herovre: Glæde over Samlivet, over Hjemmet, over Arbejdet, over Musik og Bøger, over Naturen og Venners Besøg. Ogsaa mange Smaafornøjelser. Familiegrupperne kom paa Besøg hos hinanden med samt deres Gæster eller foranstaltede Sammenkomster – »Partier« kaldte de det – for dem i det frie eller i Pavilloner i Haven. Traktementet var vist beskedent, men fornøjeligt gik det til.

*

Saadan var altsaa Hjemmet, vi i 1885 flyttede ind i fra København, Far, Mor og vi Børn. Dengang var vi 7, senere 9. Men da var Oldefar forlængst død og Bedstefar meget gammel – saa gammel og træt, at Far maatte over og hjælpe ham. Mine Forældre »overtog« med det samme en lille, gammel Dame, Caroline Rosenberg, Botaniker, kaldet »Tante Carus«, der først var kommet som Gæst – egentlig Rekonvalescent – til Oldeforældrene, gaet i Arv til Bed-

steforældrene og nu altsaa til Far og Mor. Hun levede herovre, til hun døde som 92-aarig. – Vi Børn var henrykte over at flytte herover, men hos Forældrene var Glæden vist saa som saa. Mor fandt det heller ikke *helt* tilløkkende at rykke ind i »et gammelt Sneglehus«. De havde jo Gerning – Far var Bankmand – og Venner og Mors Barndomshjem derovre i København. Og Far havde ikke Spor af Kærlighed til Landvæsenet. Det var blot af Pligt, han øvede det. Han var jo født til sin Stilling. Der var ingen Vej udenom. Og saa naturligtvis tog han den op – og gjorde det med et mildt Smil.

Far var Pligtmenneske til det yderste. Saa karakteristisk: Da min ældste Søster og jeg blev konfirmeret, og vi sad ved Middagen, og Far skulde tale til os, sagde han omtrent saadan – og det er egentlig det eneste af den Tale, jeg kan huske: »Naar I staar overfor to Ting at gøre og ikke rigtig ved, hvilken af dem I skal beslutte jer til, saa kan I være temmelig sikre paa, at I handler rigtigt, naar I vælger at gøre det, som I har mindst Lyst til«. Saadan var Far selv. Altid villig til det, der smagte mindst godt. Men hans Øje blev lyst og hans Sind let og glad derved. Havde Jorden altid saadanne Borgere –.

Men rig paa denne Verdens Gods blev han aldrig. Ligger det egentlig ikke i Sagens Natur? »Handle« kunde han f. Eks. ikke døje og gjorde det kun paa sin egen Maade. I Landbrug *maa* der jo købes og sælges, men han havde til Eksempel aftalt følgende med Kreaturhandleren: Ingen Prutten! *De* byder *Deres* Pris, og jeg siger Ja eller Nej, om jeg kan antage den. Færdig! Eller *jeg* forlanger en Sum, og *De* svarer Ja eller Nej – men ingen Forhandling! – Dejlig reelt! Men verdensklogt – det tror jeg næppe.

Min nu afdøde Bror, der overtog Hofmangave ved Mors Død i 1934, havde noget af det samme. En Kontrakt skulde f. Eks. sluttes mellem ham og en anden. Et Udkast til Kontrakten blev forelagt min Bror, og han studerede den nøje. Da hører en Tredjemand min Bror udbryde: »Den Kontrakt skriver jeg aldrig under paa. For den staar *De* Dem ikke ved«.

Der er maaske dem, der vil smile over en saadan Færd. Men de

kunde bære deres Hoved højt, Far og min Bror. De var aandeligt ranke i Ryggen.

Jeg har hørt fortælle om en Jurist, der havde haft meget at gøre med min Far og efter hans Død havde hans Billede hængende paa sin Væg, at han, naar han var i Tvivl om, hvad han skulde gøre, kunde stille sig hen og kigge paa det Ansigt – saa vidste han, hvad der var det rette.

*

Naa, men vi flyttede altsaa til Hofmangave, og en helt ny Epoke med mere end et halvt Aarhundredes meget rige Familieliv begyndte herovre.

Underligt nok var Hofmangave slet ikke noget ukendt Sted for min Mor. Hun var kommet her allerede som Barn. Sagen var nemlig, at Oldeforældrenes kære Plejebarn – Minna Lewetzau hed hun – var blevet forlovet med den afdøde Oldtidsforsker, Biskop Peter Erasmus Müllers Søn. Biskoppen og Oldefar havde været Ungdomsvenner. Meget typisk havde Oldefar forbudt sine egne Sønner at forelske sig i Plejesøsteren. Ingen skulde sige, det var til sine egne Dreng, han havde opelsket den lille Guldfugl. Om Advarselen hjalp, skal jeg lade være usagt – hun skal have været elsket og beundret af alle, men i alt Fald forlover hun sig som purung med Videnskabsmanden, Numismatikeren Ludvig Müller, Sjællands-Bispens Søn. Og da hun efterhaanden naar at blive 20 Aar, holder de Bryllup. Hun var lidt sart, saa det var Hjemmebryllup. Det var i 1839. Jeg ved, i hvilken af Stuerne de blev viet. Og Dansen gik i »Salen« – vor nuværende store Dagligstue, hvor Tapetet er det samme som for 100 Aar siden.

Saa flyttede Minna til København med sin Mand, og i dette Hjem fødtes langt nede i Rækken af Børn min Mor. Men Minna kom jo ikke saa sjældent om Sommeren over for at besøge sine Plejeforældre, og af og til fik et Barn eller to Lov til at komme med. Paa den Maade gik det til, at Mor kun var 11 Aar, da hun første Gang kom hertil, og at hun fra sin tidligste Barndom havde hørt

berette om Hofmangaves Dejlighed og om Slægten. Og hun lærte at elske alle herovre og – som ganske ung – ogsaa min Far. Underlige Veje!

Det var med aabne Arme og feststemte Sind, mine Forældre paa Bryllupsrejsen blev modtaget paa Hofmangave. Illumination i alle Vinduer den første Aften, de kom kørende.

Og nu skulde de saa – omtrent 14 Aar senere – tage Livet op herovre sammen med deres Børn – Livet i Sorg og Glæde, i Hverdag og Fest.

*

Tappert kastede de sig ud i Opgaven. Mor kom fra et stille og lærd Patricierhjem, hvor man i tre Generationer var Medlemmer af Videnskabernes Selskab, hvor Worsaae, Thomsen og H. C. Andersen færdedes. Hun havde faaet en udpræget æstetisk Opdragelse – forresten af samme Anna Winteler, der havde oplært hendes Mor, og som nu i Minnas Hjem dannede et lille Privathold for Mor, hendes lille Søster og en halv Snes Bekendte. Men resolut havde hun efter Forlovelsen kastet sig ud i at lære Kogekunsten, selv om hun ikke brød sig det fjerneste derom, og da hun skulde flytte til Hofmangave, satte hun sig ind i Slagtning o. s. v. Hverken hun eller Far havde altsaa Landvæsensinteresser, men de to kunde udmærket godt gaa i Spand sammen, hvad Pligttroskab angaar. Med megen Dygtighed styrede Mor sit store Hus, og vi Børn mærkede aldrig, at »Huset« ikke var hendes Kald, selv om vi jo nok følte, at hun først rigtigt svømmede som Fisk i Vandet, naar hun sad og læste højt for os om Aftenen, mens vi Pigebørn sad med vore Haandarbejder omkring Petroleumlampen.

Hvor var Mor en pragtfuld Oplæser! Levede helt med, varm og stærk og impulsiv, som hun var. Og Flokken lyttede. Bare mere! Bare mere!

Far var aldrig inde hos os om Aftenen. Efter Middag, Kaffe og en Smule Musik gik han hurtigt over til sig selv. Nu var det *bans* gyldne Timer (naar der da ikke var Gaardregnskaber, Skatteskemaer

eller den Slags, der maatte fra Haanden). Og saa sænkede han sig ned i sine Studier – mest Nationaløkonomi og Filosofi. Latin og Græsk elskede han – navnlig Græsk. Borte var Kostald og Svine-tillæg og Foderstoffer. Og man kunde finde ham Timer senere, ned-sunket i Bøgernes Verden. Lykkelig! Men næste Morgen: Frakken paa og ud i Landbruget – maaske ned til Møddingen. Jeg ser endnu for mig hans Grimace, naar han kom op og følte sig ækel ved at lugte af Stald.

Plato, Søren Kierkegaard, Luther, Holberg – det var hans Yndlinge. Grundtvig var han derimod slet ikke paa Bølgelængde med. »Bragesnak«! kunde han sige, naar der lød en rigtig grundtvigsk Sætning. Og jeg mindes endnu, naar vi i Kirken sang saadan noget som »Mit er Povels, mit er Peders« eller »banet se vi Arkevad«, hvorledes han, den hvidhaarede Mand, kunde ryste opgivet paa Hovedet og lukke Salmebogen. Der kunde han ikke følge med.

Til Kirkegang var vi flittige. Ikke, at der var Spor af Paabud om det til Børnene, men vi fulgte gerne med – betragtede det som noget ganske naturligt – maaske snarest som en Ære. – »Kirkegang« sagde jeg – »Kirkekørsel« skulde jeg sige, for der var alt for langt til Kirke til, at man kunde gaa. Næsten en Mil. Men hver Helligdag var der Kirkevogn, naar Vejret da var skikkelig. Af Vejret afhang Vognens Slags, for der var flere forskellige: Den hel- og den halvlukkede, Char à banc'en, »den lille gule«, »den russiske« (en Jagtvogn, der kunde gaa over Stok og Sten uden at vælte) og »Badevognen«, der kun var malet, ikke lakeret, og bare gik til Havet. »Den hellukkede« var den fineste, en massiv Karrosse, der i ældre Tider, hvor Vejene var hullede og plørede, maatte forspændes med tre eller fire Heste. – Søndag Morgen, naar Vejret var blevet besigtiget, lød det saa ned gennem Talerøret fra Spisestuen til Køkkenet: »Aa, Ane, sig til Hans Jørgen om at komme med den halvlukkede til Kirke«. Og lidt efter holdt Vognen for Stentrappen. Det mellempæne Seletøj var paa, Hovene pudsede. Blænkerne lyste i Solen, naar Hestene slog med Hovedet. Kurven med Blomster til

Gravene kom op til Hans Jørgen, og Ane stod der i sin rene, blaaternede Vadskekjole med hvidt Forklæde, pakkede Plaiden om Benene og knappede Forlæderet over. Og saa gik det hen ad »Midterbroen« og ud ad Skovalléen.

Naar man naaede Landsbyen, hilste alle Mænd, man mødte, og mangan en Kone standsede og kniktede ved Vejkanten – man kunde næsten blive træt af at nikke igen. Saadan gik det til dengang. Nu farer Bilerne saa hurtigt afsted, at ingen faar opdaget, hvem der sidder i dem, før de er væk. Naturligvis har Børnene uden for Husene troet, det var Kusken, der var Hovedpersonen; det var sikkert for ham, Huen kom af. Og det var da kun rimeligt. Han med sine Kravestøvler, drapfarvede Knæbukser, vaabenprydede Frakke, røde Vest og den høje, sorte Silkehat med rødvid Kokarde paa Siden. Naturligvis var det ham, det drejede sig om, og ikke de sobert klædte Mennesker inde i Vognen!

Endelig var vi fremme og holdt ved Kirkegaardslaagen. Det havde nok ikke »ringet sammen« endnu, for Folk stod roligt paa Kirkegaarden – en stor Skare. Saa var der Tid til at gaa rundt og fordele Blomsterne paa Forfædres Grave. Kun et Par af dem havde vi Børn kendt, de andre var døde for længe siden. Men det gjorde ingenting. De var jo vores alle sammen.

Saa gik vi ind i Kirken, Far og Mor først, Kyllingerne bagefter. Aller øverst op, hvor der var et Par lukkede Stole, som var Hofmangaves. Og Far satte sig til Højre paa Mændenes Side, Mor til Venstre med Pigebørnene. Men det syntes jeg ikke saa godt om, i København var vi jo vant til at sidde sammen. Om Vinteren havde »vi Kvinder« hver sin lille Fodpose med ind i Kirken, for Fødderne var undertiden iskolde efter Køreturen, og i Kirken var der nu ikke glødende varmt, den ejede kun en mindre Kakkellovn, og Norup Kirke er stor og gammel. Endogsaa Sommervarmen naar ikke rigtigt at trænge gennem de tykke Mure.

Hvor man holdt af den Kirke! Man kendte jo hver fremspringende Sten i Muren, hver Knast i Bænkens Træværk og havde til

Bunds studeret de udskaarne Engles lidt ejendommelige Anatomi omkring Altertavlen. Rummet var primitivere end nu, ja, men fyldt med en langt større Skare. Hvad gør det dog saa, om Træværket er knastet og Salmenumrene paa de sorte Nummertavler prentet med Kridt?

Et ganske ejendommeligt Forhold kommer man i til Kirken, naar den som her var »ens egen«. Der blev noget eget hjemligt over den. Forhaabentlig vil Menigheden føle den samme Glæde ved Kirkebygningen, som jeg følte, da jeg var Barn, nu, da den er overgaaet til *den*. For det skete i Fjor.

Naar Vejret var for grimt til at »jage Kusk og Dyr ud i« (vi andre, der sad inde i en lukket Vogn, kunde jo sagtens), saa læste Far altid en Prædiken højt for os. Heller ingen Tvang at være med. – Hvor jeg ser det for mig: Mor og de Børn, der var store nok til at forstaa, og saa de Tjenestefolk, der havde Lyst – pæne med deres stivede, hvide Forklæder. Far med Bogen i Haanden: Martensen eller Monrad, Mynster, Luther eller Stein. Luther var vi Børn nu mindst glade for, han var saa lang i Teksten. Men den store Bog, hans Prædikener stod i, var smuk: sort Læder med Spænder og skinnende Guld!

*

Henimod Slutningen af Aarhundredet blev Hasmark Kirke bygget, blot en Fjerdingsvej fra Hofmangave. Jeg tror nok, det var herhjemme, Idéen blev undfanget. Baade vi og andre havde alt for langt til Kirke. Præsten gik glad ind paa at betjene denne Extra-Kirke. Far paatog sig dens Vedligeholdelse m. m. Hvor spændende og stor en Tid, det blev! Sogneindsamling, Statstilskud, Valg af Grund, Approbering af Arkitektens Tegning. Far var Formand i Byggeudvalget, og jeg tror ikke, der gik en Dag, hvor han ikke vandrede derop for at tilse og tilskynde. En kold Foraarsdag blev Grundstenen lagt – (Kaffe og »Basser« bagefter nede paa »Kirkeengen«, som vores Eng lige overfor straks var blevet døbt) – og samme Aar i November stod Kirken der med Tag og Spir. Mor

havde broderet Alterdug, og flere Gaver var skænket. Biskop Stein kom herud til Indvielsen. Ind skred han og Præster i Ornat med de hellige Kar. Kirken var stuvende fuld. Og oppe paa Pulpituret stod vi Unge og vores Lærerinde og skulde hjælpe med Sangen. En meget stor Time!

Til Middagen hjemme paa Hofmangave var der dækket et Hesteskobord i den store Spisestue. Og rundt om det fandt Biskop og Præst, Arkitekt og Haandværkere Plads, hver, der havde haft med Kirkens Tilblivelse at gøre.

Siden da hørte vi til i Hasmark Kirke og følte ligesom lidt Faderansvar for den. Jeg husker f. Eks. de første Aar, før Biler kom i Gang, at Præsten ikke kunde naa at holde Juleaftensgudstjeneste baade i Norup og Hasmark, men skiftede imellem dem. Men det var da Synd ingen Jul at have i Hasmark Kirke! Saa indrettede vi – med Præstens Tilladelse – selv liturgisk Gudstjeneste med ikke mindre end Hartmanns Musik, Skolelæreren i Kordøren, Far ved Harmoniet, Ungdommen som Kor.

Far var i det Hele taget ikke bange for at give en Haandsrækning. Jeg husker en Søndag i Hasmark Kirke, hvor Organisten forlod sin Plads ved Harmoniet oppe paa Pulpituret for at gaa ned i Kirken og deltage i Altergangen. Far gled ganske stille ind paa Orgelbænken og fortsatte med Musikken – syntes vel, det var Synd, skulde den forstumme. Han spillede dejligt, Far. I Regelen blot »ud af Hovedet«.

Da Pigebørnene blev voksne, var der en af dem, der i en Aarrække holdt Søndagsskole i Hasmark Skole – ved festlige Lejligheder i Kirken. En Kone i Hasmark, der havde været med som lille, fortalte mig for et Par Aar siden: »Det var Søndag og et forfærdeligt Vejr – Snestorm. Frøkenen kom ikke. Jeg tror, hun havde faaet Influenza. Men saa kom Vognen fra Hofmangave, og ud stod den hvidhaarede Hofjægermester for at holde Søndagsskole for os. Han syntes nok, det var Synd, vi Børn skulde være gaaet forgæves.«

Jo, Far kunde nok tage et Nap med. Jeg husker ogsaa, han holdt

Foredrag for Bønderne om dobbelt Bogholderi for at hjælpe dem paa Gled med at holde Regnskab, og han fik ordnet for dem med Fællesindkøb af Kul og Koks – velsagtens den første Spire til Brugsforeningen. Han stillede sig ogsaa et Par Gange til Folketinget, dog uden at blive valgt. Og egentlig tror jeg, det var godt. Han var for absolut til det Liv. Holdt ikke af Kompromis'er. Det var vist ogsaa kun af Pligtfølelse, han havde stillet sig, ikke af Lyst. Forresten mener jeg, hans politiske Virksomhed i trist Grad svækkede det tillidsfulde Forhold, der hidtil havde været mellem ham og Landbefolkningen. Han var jo »Højremand«.

*

Mine Brødre blev altsaa sendt til Latinskole, men vi Pigebørn fik Undervisning hjemme af mere eller mindre dygtige Lærere. Men vi brugte store Bøger, og det Hele blev taget meget alvorligt: Eksamen en Gang om Aaret, hvor Forældrene var til Stede og Præsten indbudt, men jeg husker nu aldrig, han gav Møde. Een Ting praktiserede Forældrene, som jeg tror var vældig sundt: De hjalp os aldrig med Lektierne. Ingen Overhøring. Vi fik de nødvendige Lexika udleveret. Værsgod, saa maatte vi selv om Resten.

Da vi saa blev voksne, supplerede Mor vores Sprogkundskaber ved uden videre at læse højt paa Originalsproget af Goethe og Schiller, Corneille og Racine, Dickens og Walter Scott. I Begyndelsen var det tilladt at kigge med i Bogen, men efterhaanden maatte man klare sig uden. Kunsthistorie fik vi ogsaa læst højt om Aftenen – dog paa Dansk!

Mange Diskussioner med Far gav jo ogsaa Kundskaber. Det var altid ved Bordet, for ellers var vi jo ikke samlede; i Dagens Løb havde hver sin Dont. Ofte var det om Ords Betydning. Hvor tit har det ikke lydt: »Det maa vi hellere slaa op med det samme. Vil du hente Molbech (eller Meyer, Arlaud, »Videnskabernes Selskab«, Müllers Synonymik o. s. v.), den staar i min forreste Stue, tredje Hylde fra neden, til venstre for Døren – lidt inde paa Hylden«. Og afsted pilede den udsendte. Saa ofte gik dette for sig, at Mor

fandt det lovlig meget Brud paa Maaltidets Hygge og Stil, hvorfor Far i fuldt Alvor foreslog, at der skulde anbringes en Hylde under Spisebordet til de nødvendige »Slaa-op-Bøger«!

I Perioder skulde der tales Fransk ved Frokostbordet for at træne os, ligesom der engang en Sommer blev engageret en fransk Dame til at bo her, for at vi Børn kunde faa Tungen paa Gled. Der var jo nemlig det med Far, at selv om han var rørende sparsommelig med sig selv, saa var der to Ting, han aldrig sparede paa til sine Børn: Legemlig Pleje (altsaa Læge, Medicin, endogsaa Baderejser), og saa vores Oplæring. Hvad som helst, vi havde Lyst til at lære, fik vi Lov til. Det var vel ogsaa derfor, Forældrene i nogle Vintre lejede Lejlighed i København. Vi skulde uddannes. Egentlig var Far forud for sin Tid. Nu skal jo Alverdens Pigebørn have et Erhverv – den Gang slet ikke. Men han saa helst, vi fik en Uddannelse, som gjorde det muligt for os at staa paa egne Ben om fornødent. Og det faldt helt i Traad med de Hofmansgave-Pigebørns egen Lyst. Der blev ogsaa Raad til at sende voksne Børn til Udlandet, hvis deres Studier krævede det.

Men til daglig, da rullede Pengene ikke – for de var der ikke. I hele sin »Regeringstid« bødede Far for, at hans Forfædre havde været saa foretagsomme og gaaet i Spidsen, naar det gjaldt nye Forsøg, ny Virksomhed. Far hadede Gæld og vilde af med den. Og saa desuden: Hvad kan en Gaard dog ikke sluge! Næppe har man indtjent lidt Penge, før det er nødvendigt at kaste dem i »det store Gab«. Saa skal man have en ny Kvægrace indført, saa er det gamle Tærskværk slidt op, saa skal et Husmandshus udbedres. Personlige Ønsker maa og skal trænges i Baggrunden. Som Børn hørte vi aldrig noget om Penge, men da vi blev voksne, forstod vi dette med »Gaarden først« saa udmærket og var godt fornøjede med vores 20 Kr. om Maaneden til Klæder og Gaver. (Balkjoler gik dog ikke ind derunder). Men vi syede vort Tøj selv, og saa gik det.

Far havde selv alle Godsregnskaberne. Renten af de Penge, der endnu stod i Bøndernes Gaarde, kom de i Terminerne herop paa

Hofmangsgave og erlagde direkte til Far, og saa fik han talt med dem samtidig. Om en gammel Mand – hans Navn husker jeg ikke – mindes jeg Far sige en Dag, da den Gamle gik herfra: »Han er min Ven,« – jeg tror, de hyggeligt havde talt Apocalypse sammen – men dog mødtes de først næste Termin igen. Det gik ikke an at udmærke den ene for den anden, det var at gøre den foretrukne en Bjørnetjeneste, og vi var jo ikke sat her for at udsaa Splid.

Helt ubevidst fik vi Unge Færten af, at Øjne hvilede paa en, saa det gjaldt at give godt Eksempel, opfylde Loven.

Naa, men vi var ved Dagens Dont i Barnetiden. Naar Skolen var endt, gik Mor altid Tur med os, hvad vist var ret nødvendigt, for Læsehestene mellem os var nok ellers blevet i Kakkellovns-krogen med deres Morskabsbog. I alt Vejr styrede Mor ud med os i Have og Skov. Om Sommeren i Bad – de dejligste salte Havbade! Og efter Middag bød Mor ved Sommertide altid paa Aften-tur. Hvor var de skønne, de Ture! I Regelen ned til Fjorden ved »Urværket« – saadan kaldte vi det: en Bræmme af Træer, som aldrig er blevet plantet og ikke kender Økse – altsaa Urskov. Saadan har vi endnu enkelte Bevoksninger ude hos os – vi er jo ikke revolutionære. Det er gamle, lave, forblæste Ege, Tjørn, Benved, Slaaen og vilde Roser. En Lækkerbidsken for Naturelskere med Fortidssans. – Nu er disse ældgamle Bevoksninger fredede.

Men hvad med Sporten? Ja, for det første var den jo dengang ikke saadan i Højsædet som nu, og for det andet havde vores rare, gamle Huslæge i København belært mine Forældre om, at Ridning ikke var sundt for halvvoxsne Pigebørn. Det var nu god Latin dengang. Men Tennis spillede vi, løb paa Skøjter, svømmede og roede.

Vi Pigebørn maatte som mindreaarige aldrig færdes alene langt ude i Verden – skulde følges et Par Stykker. Men ro alene ud i en Pram paa Fjorden, det maatte man. Ud i den vide Verden! Vandet var jo ganske lavt. Loven lød: ikke længere ud end paa een Alen Vand. Ofte stak man Aarebladet mod Bunden for at se, om

man uforvarende var kommet paa forbudt Territorium. Men nej! Man var nemlig træt af at ro og stage, før Grænsen var naaet.

Hvor lykkelige Timer jeg dog har tilbragt derude paa Fjorden! Glitrende Sol over Smaabølgerne. Aal og Smaaflyndere, der smuttede dernede over den lyse Sandbund. Masser af Fugle. Under sig en bitte Baad, der reagerede for ens mindste Bevægelser. Landgang paa Hofmansgaves øde Holme, hvor man trak Baaden op, at den ikke skulde drive væk. Og saa den Spænding, om Ebben maaske havde sat ind, naar man kom hjem, saa Prammen ikke kunde flyde, og man maatte udenbords og trække den indtil Land. – Varmt Sand mellem nøgne Tæer. Ør af Luften. – Det var vel nok at leve!

Naar min store Broder var hjemme i Sommerferien, havde han og jeg betydningsfulde Opgaver i Gang: Vi byggede Havne, hvor de to Pramme kunde ligge Side om Side, og – hvad der var endnu alvorligere: vi havde et Landvindingsarbejde for! Langt ude i Fjorden laa der nemlig et Stenrev – altsaa uden Græsbevoksning – »Mølø« af Navn. Ved hvert Højvande var det oversvømmet. Men det maatte jo kunne gøres nyttigt. Blive til rigtigt Land. En Ø foruden de fire andre, Hofmansgave allerede havde derude i Fjorden. Det var jo blot Jord og Planter, Revet manglede. Altsaa brækkede vi store Flager af Græstørv op i nærmeste Mark, fik dem slæbt ned i Prammene, roet ud til Stenrevet og anbragt der. Hvor vi dog sled i det, for vi var jo kun Børn. Men det var ikke Spor af for meget. For dette var jo nyttig Landvinding. Dog tvivler jeg *nu* paa, at det var patriotiske Følelser, der drev os. Vist nærmest lokalpatriotiske.

*

Der er jo dette ved en usælgelig Gaard som Hofmansgave, der var et Stamhus, at den hører en til paa en egen Maade. Man har et dybt Ansvar for den. Den skal jo gives videre til de næste Slægter. Man kan ikke handle med den efter Forgødtbefindende. Man har jo paa en Maade kun Ejendommen i Forvaltning. Det er et Stykke af Danmark, der er en betroet. Egentlig en ideel Maade at »eje« Jord paa!

Da Lensafløsningen fandt Sted, anede Myndighederne vist ikke,

hvad det var for fine Baand, de skar over, hvad det egentlig var for et smukt Forhold, der blev knust. Og under temmelig »falsk Varebetegnelse«. I Pressen hed det i alt Fald: »Nu er den og den Ejendom gaaet over til Familiens frie Besiddelse«. Som om det var en *Gave*, der venligst blev tilstaaet os. Og saa er jo Sandheden den, at de fleste af os vist græd indvendig. For noget godt gik med et Pennestrøg til Grunde og vil aldrig mere kunne genoprettes.

Nu bliver Jord jo efterhaanden blot en Salgsvarer ligesom en Rulle Kjolestof eller en Drittel Smør – vil gaa fra Haand til Haand med det ene Formaal at klemme saa meget Mammon som muligt ud af den (og maaske lidt Jagtfornøjelse og Sommerglæde). Men Ejendommen faar ingen Historie, ingen Traditioner, intet »Ansigt«, ingen Sjæl.

Det er meget forstaaeligt, at der *maa* skaffes Jord til den voksende Landboudom. Men for det første: Er det al Ungdom, selv om den er opfødt paa Landet, der magter at styre sin egen Bedrift? De kan maaske være dygtige paa mange Omrader, men evner dog ikke at disponere, ejer ikke Overblik, vil uvægerligt sejle deres egen Skude i Sænk, saa lille den end er. Landbrug i Øjeblikket er ikke nær saa lige til som i gamle Dage, der kræves en langt alsidigere Begavelse til at magte en Landejendom nu om Stunder.

Og for det andet: Hvorfor udnyttedes ikke først al den Jord, der er for Haanden (f. Eks. i Sønderjylland), eller som kan vindes ved Inddæmninger? Eller ved Ejerskifte, hvor det drejer sig om Gaarde, der er vant til at skifte Besidder hvert tredje Aar, hvis Præg for længst er udslettet, om de da overhovedet har ejet noget? Kunde ikke Slægtsgaardene, der ofte er Kulturcentre, skaanes længst muligt? De Ejendomme – store eller smaa – der har en Fortid at ære? Er det ikke Uret foreløbig at skære *dem* itu?

Det er saa let at slaa ædelt Porcellæn i Stykker, saa vanskeligt – ja, umuligt – at faa det sat sammen igen.

Er Ungdommen lykkeligere under de nye Kaar? – Det var i Statsmandsbrugenes første Tid. Vi havde en flink Havekone, en Enke.

De nye Tanker havde fænget i hende. En Dag nede i Haven sagde hun til mig med et fanatisk Blink i Øjet: »Nu er det vores Tur!« Og hun fik et Statshusmandshus til sin Søn og flyttede dertil med ham. Nogle Aar senere besøgte jeg hende. Tonen var blød: »Ja, nu har vi faaet vores eget, men – er vi lykkeligere for det?«

*

Der var vel ogsaa »Fester« paa Hofmansgave i de Tider. Det var vel ikke Pligter og Arbejde alt sammen? Nej, nej! – Der var nu for det første Selskaberne, men dem brød vi Børn os ikke syndeligt om. Jagtselskaberne var især ludkedelige. Det var jo lutter Herrer, og de talte da mest om »den Forbier« og »den Saat« og om Mikkell, der var røget forbi uden for Skudvidde. Forresten var Børnene under Konfirmationsalderen aldrig med til Bords ved saadanne Lejligheder, men maatte sidde i »Legestuen« ved Siden af. Men selv da man var blevet saa gammel, at man sad med ved Bordet, havde man vist ikke meget at skulle have sagt. Selskabelige Talenter udvikledes ikke herude i Ensomheden. – Til daglig følte vi os altid ganske frie. Og sikken en Fremgang dog fra Bedstefars Barndom til vor! Han og hans Søkende spiste nok sammen med deres Forældre, men de maatte staa op. Først paa Bedstefars – Stamherrens – Konfirmationsdag lød det til ham: »Sæt dig ned, min Søn Erik!« – Men naturligvis skulde vi opføre os ordentlig og behersket. Jeg mindes en Dag, en gammel Tante kom ind og satte sig til Bords med Kappen gledet ned paa det ene Øre. Da eksploderede vi. Naturligvis maatte vi straks rejse os og staa uden for hver sin Dør, til vi var blevet saa rolige, at vi kunde komme ind igen og opføre os anstændigt. –

Naar en Selskabsmiddag var endt og Kaffen drukket i Dagligstuen og Havestuen, forsvandt Herrerne over i Fars Værelser til deres Tobak. Det var nemlig helt utænkeligt at ryge andre Steder end i Herreværelset. Damer som Tobaksrygere kendtes jo ikke. Herrerne kom først ind til os igen til The, og Vognene kørte senest frem ved Titiden.

Kulinarisk set var en Selskabsmiddag ogsaa helt anderledes end nu. Mange Retter. En almindelig Menu en saadan Dag vilde omtrent se ud som følger:

Suppe

Melon (eller Slikasparges)

Fisk

Mellemret (f. eks. Oksetunge med Grøntsager)

Steg (med flere Slags Syltetøj)

Osteanretning

Is

Frugt

Hertil Rødvin, Hvidvin, Sherry og Madeira.

Det lyder saa flot, men var det ikke, fordi man havde det meste af det selv. (Lige til Is til Frysningen, for den laa ude i tangdækkede Bunker, kørt sammen fra Dammene om Vinteren). Og Arbejds-kraft havde man nok af. De Unge i Køkkenet sad jo i Regelen til daglig i lange Tider paa Køkkenbordet og dinglede med Benene og lo, saa de syntes sikkert kun, det var sjovt at øve sig i Selskabsmad.

Dengang var der jo ikke noget i Huset, der hed saa og saa lang Arbejdstid og saa og saa lang Fritid. Og det gik venligt og godt alt-sammen. Arbejdet skulde gøres – een Dag meget, en anden Dag lidt, og naar det var endt, kunde man smutte ud i Have og Skov eller i Bad, saa meget man vilde. (Cykler fandtes jo ikke). Blot skulde der være een hjemme, for dels kunde der komme fremmede kørende, og saa var det om at staa ved Vognen og hjælpe Gæsterne ud. Man hørte jo Vognen paa Stenbroen langt borte fra og kunde paa Lyden let skelne, om det var et Arbejds-køretøj eller en Her-skabsvogn, saa man kunde sagtens naa ud og staa der ved Foden af Trappen, naar Vognen svingede op! Nu er »Vagt« overflødig. Bi-ler er lydløst inde og har spyet deres Indhold ud, før en Stuepige faar set sig om.

Dels var der jo en, der maatte »melde«. Alle, der gerne vilde

tale med Far, styrede naturligvis først ned i Køkkenet og spurgte, om Hofjægermesteren var hjemme. Og Stuepigen kom saa op og spurgte, om den og den kunde vises op for at tale med Hofjægermesteren. – Men nu! Med en forbløffende Frimodighed kan en Ung (maaske med en Cigaret i Munden!) selv entre op ad Stentrappen, ind i Forstuen, hvis svære Føjdøre aldrig er laaset om Dagen, og banke paa til den første den bedste Stue for at finde nogen at henvende sig til. Ja, en forbavsende Frejdighed! Men endnu bankes der dog altsaa paa.

I disse Tider kan det overhovedet være vanskeligt at faa Stuepiger. Er Kontorpladserne da saa meget bedre? Man skulde tro det. Og dog vover jeg at paastaa, at de var glade hjemme, de unge Tjenestefolk. Til Trods for mindre Løn og ikke fast Arbejdstid. Naar man møder dem igen senere i Livet, kan de med straalende Øjne sige: »Det var en dejlig Tid, den paa Hofmansgave«! Og utallige er de Par, der har fundet hinanden under Tjenesten her og gaet ud og grundet eget Hjem: Gartner og Barnepige, Forvalter og Husjomfru, Kusk og Køkkenelev – en lang, lang Række!

Naturligvis skulde de opføre sig ordentligt hos os. Ikke noget med det, vi nu kalder »Kammeratægteskab«; saa maatte de afsted. Man har da vel Lov at stræbe at holde sit Hjem rent. – Og mangfoldige søde Tjenestefolk har vi haft, Unge, man kan blive helt varm om Hjærtet ved at tænke paa.

Den pragtfuldeste af dem alle bar Navnet »Molle« – hed naturligvis noget helt andet. Hun var under vores Tag i 52 Aar. – Jeg skulde tro, det er Record! Hun kom som Barnepige, blev senere Linnedjomfru og endte som Oldfrue. Bred og stor og stokdøv og særpræget. Ingen andre har vist været som Molle. Eet med os og med vores Hjem. Naturligvis hed det om alting »vi« og »vores«. Egentlig rørende og stort saadan at blive eet med en fremmed Slægt!

Naturligvis havde hun – som vi alle – sine Kanter, og mine Forældre skal vel ogsaa have deres Del af Æren for, at de 52 Aar blev naaet, og at hun fredfyldt lukkede sine Øjne hos os »mæt af Dage«

og paa det sidste troede, det var hendes egen Mor, der kom og besøgte hende, naar det var hendes Frue.

Ære være Molle! Hun var i det helt store Format.

Mor havde vældig timelig Gavn af Molle, da hun endnu var arbejdsdygtig. Hun stod for al Renholdelse, kørte maaske undertiden Pigerne med lidt vel fast Haand. »Orrentlige« skulde de være. Kan hælde, at en og anden har skiftet for hendes Skyld. For »Sjuskerne« kunde ikke lide hende, men til Gengæld var hun elsket af de flinke af dem. Vores private Folk – de ved »Kammerbordet« – kom sjældent sammen med de »grove Folk« paa Avlsgaarden. Molle holdt heller ikke af »Rend paa Karlekamrene«, hvad der ikke var saa underligt. Og der var dygtigt med Rangsforskel dengang. Man var vel ikke Kokkepige paa Hovedbygningen for ingenting!

De spiste ikke »af samme Gryde« som Herskabet. Ikke fordi der til daglig var stor Forskel paa Finheden, men Folkene kunde ganske simpelt ikke blive mætte af den Mad, vi fik. Hvor vi fik Gratin og Spinat, maatte de nok hellere have Flæsk med tyk Sauce og Kartoffler.

Molle hjalp ogsaa med al Syning og Lapning. Og saa med »Spindet«. – »Spindet«? – Jo, der var som bekendt ikke noget, der hed Aldersrente dengang, og mangen gammel Bondekone var glad ved at tjene lidt. Saa købte Mor Hør og Blaar, og gamle Ellen og gamle Margrethe, og hvad de nu hed, kom rokkende op ad Indkørselen for at hente »Spind«. Mor eller Molle – hvem der havde Tid – steg saa op paa Pulterkammeret, hvor Raavarerne gemtes, og »vejede ud«, og saa gik den Gamle hjem med det, spandt det paa sin Rok, kom tilbage og afleverede det og fik sine Penge og en ny Forsyning »Spind« hjem med. Jeg skulde tro, det har været kærkomne Mønter for en gammel Kvinde, der ellers maaske blot var »paa Aftægt«.

Det spundne Garn blev samlet sammen, og, naar der var tilstrækkelig meget, kom det til Landsbyvæveren og forvandlede til Duge, Lagener og Haandklæder – Damask eller Drejl – og kom

saa tilbage og under Molles Varetægt. Hun vandede og blegede det, tørrede det og rullede det op. Og saa havnede det igen paa Pulterkammeret – færdigt til »Døtrenes Udstyr«. Lidt grove Sager, men faste og svære, næsten uopslidelige. I alt dette stod Mor og Molle altsaa paa Hovedet sammen foruden i meget andet. Jeg hører endnu Molle sige: »Der er to Menneker, der har bestilt noget i Livet: Deres Mor og jeg«!

*

Foruden de – efter Børns Mening – ikke just morsomme Selskaber var der ogsaa Sommerferie med Rykind af Gæster, mest gamle Tanter (de skulde i Himmelsengen!) Fætre og Kusiner. Og da gik det fornøjeligt til. Vi var i Regelen en Snes Mennesker til Bords, saa i den Periode var der travlt i Køkkenet.

Hvor kunde Mor være vis og samtidig salt og frisk overfor sine unge Gæster! Jeg husker en halvvoxen Kusine. Hun var lidt »pipset« i den Tid. Ingen Appetit. Og klogeligt havde hun placeret sig ved den anden Ende af det lange Spisebord, for at Mor ikke skulde opdage, hvor lidt hun tog paa sin Tallerken. En Dag under et Maaltid ser man pludselig Mor trække den lange Skibskikkert fra Havestuen op – hun havde haft den staaende under Bordet – trække den ud i sin fulde Længde og rette den mod Synderindens Tallerken. Jubel!

Det var Far, der dirigerede Fisketure med Ungdommen et Par Gange om Sommeren ud paa Spidsen af Hals. Nogen egentlig Vej var der ikke derud, saa det mentes, Fjedervognene ikke kunde køre der uden at vælte. Vi fik saa et Par Høstvogne, der blev lagt Halmknipper deri som Sæder og store Kapper over – og saa alle Mand ombord med samt Maddingen – Sandorme fra Fjorden. Ude paa Spidsen roede Fyrmesteren os ud til de gode Steder paa mange Favne Vand. Det var Flyndere, af og til en Ulk, men den tog Fyrmesteren af Krogen for os, for at den ikke skulde stikke, og hev den ud igen.

Og saa bagefter hen i Skansen (fra Svenskekrigens Tid) og i Lag

med Pillekartofler med Smør – medbragt hjemmefra – eller en Stak Pandekager med Puddersukker og dertil »Biskop«, Mor selv havde brygget, før vi kørte, af noget sur, gammel, fransk Rødvin. –

Høsttiden var jo travl paa Gaarden. Men naar det kneb heroppe, og Bønderne selv var færdige med deres, gav de en Haandsrækning med. Det var kønt at se en Række blanke Leer – op til 30 – paa bred Front gaa frem over Markerne. Paa Vejen holdt en Vogn med Øl. Mørkegrønne Lejler af Træ, der gik fra Mund til Mund. Paa gammeldags Vis endte Høsten altid med, at de sidste Læs kørte en Runde op i Gaarden, forbi Hovedtrappen, hvor vi stod og hilste. En »Kælling« af Straa med Konetøj paa prydede første Vogn. – Saa kom Høstgildet. Først Spisningen, hvis Forberedelser i Avlsgaardens Køkken vi altid var nede at syne: Bjærge af Kød- og Melboller til Suppen, som boblede i Gruokedlen, Oksestege paa Rad og Æblekage. Far var altid nede og holde Skaaltale – takke for godt Høstarbejde. Og saa begyndte Dansen i Strygestuen, hvor Væggene var pyntede med Guirlander af Aspargesgrønt og skinnende Georginer. Luften var tæt af Petroleumslamper og Stearinlys. Indforskrevne Spillemand gned Fiolerne. Strippen med hjemmelavet Øl gik rundt til fælles Glæde, og Rheinländer-Polkaen – med Tramp – lød gennem de aabne Vinduer langt ud i Gaarden. I en Stue ved Siden af Strygestuen sad de ældre Husmænd og spillede Kort ved Smaaborde, førte Regnskabet med Kridt paa Bordpladen og tørrede det væk med en Æbleskive. (Hedder det sig!).

Udenfor Sommerferien var Forlystelserne kun faa. Her var ogsaa mærkværdig sparsomt med Unge i Omegnen, saa vi havde næsten ingen jævnaldrende at komme sammen med. Maaske brød vi os heller ikke tilstrækkeligt om det, vi var jo saa mange. Og forstod glimrende selv at sætte Krydderi paa Tilværelsen. Det kunde være Tableauer, vi lavede, eller selvbryggede Komedier, vi spillede. Tilskuerne: Forældrene, Tante Carus, Lærerinden og Molle. Den senere malende Søster af Flokken var uforlignelig til at skabe Dragterne. Hun vidste lige præcis, hvordan en Munkekutte skulle skæ-

res eller et Renaissance-Ærme »falde«, og fremtryllede det een, to, tre.

En Vinter som lige voksne dannede vi en »Klub« – altsaa bare vi Søstre – med en Avis, hvortil vi naturligvis selv leverede alle Bidragene i bunden og ubunden Stil. Og en anden Gang var det en »Foraarsudstilling« efter bedste Charlottenborg-Mønster, afholdt i selveste Skolestuen.

Om Aftenen i Dagligstuen kom undertiden Mapperne med Haandtegninger eller Kobberstik frem, Samlinger, der havde tilhørt Morfar. Nej, der var ingen, der tænkte paa at kede sig.

Og saa var der Dyrene! – et helt Kapitel for sig selv. Hunde, Agerhønskyllinger, et tamt Raalam, der levede med os i Stuerne, en Maar, Smaafugle, Maageunger. Megen, megen Glæde havde vi af dem alle.

En Efteraarsfest maa jeg endnu nævne: min ældste Søsters Fødselsdag sidst i November, midt i Mørketiden. Og hvori bestod det særlige – det, der udmærkede den Dag fremfor de andre Aarets Fødselsdage? I at Far – som ellers aldrig gik Tur med os – spadserede med os ned i »Det Inddæmmede« for at se, om vi kunde rejse nogle Bekkasiner.

*

Det var Forlystelserne. Ja, et Par Københavnsture faldt der nu ogsaa af: Min ældste Brors Konfirmation – han boede i København hos Morfar for at passe sin Skole – og saa Verdensudstillingen i 1888. Hvor fandt jeg det pragtfuldt gjort af Far at tage os ældste Pigebørn med derover! Jeg i alt Fald sugede ind med alle Porer, fik »min Horizont udvidet«, hedder det nok.

Senere i Tiden var Kongens næsten aarlige Sejlads forbi Spidsen af Hals ind til Odense ogsaa et festligt Øjeblik. Far – og senere min Broder – lod rejse 100 Flagstænger ude omkring Pynten, og det saa smukt ud, naar den lange Række Flag smældede i Vinden. Og Far selv stod derude paa den yderste Pynt af sit Rige med Hatten i Haanden og Solen skinnende i det hvide Haar. Sejlløbet er saa dybt, at

»Dannebrog« gled nær ved Land, saa nær, at vi kunde høre hvert Ord, hvis Kong Christian med Raaber for Munden sendte sit Goddag ind til os. Ofte hændte det ogsaa, at han lod Ankeret falde og kom i Land sammen med Dronningen. Ikke mindst, da det blev min Broder, der stod derinde. De kendte hinanden fra Ungdommen, Kong Christian og han.

Men med alt dette kønne og festlige var det dog Hverdagene, der var de fleste, satte deres uudslettelige Præg paa ens Barndom. Hvor var den dejlig, Arbejdets rolige Rytme! Ikke mindst i den lange, stille Vinter med næsten noget af Evighed over sig. Og noget trygt. Egentlig mest, naar Stormen kogte i Trækronerne derude, eller Sneen dryssede tæt og stille, – nu lukkes alle Veje maaske, vi bliver helt afspærrede. Men hvad gør det? Her er godt. Ilden buldrer i Kakkelovnen, og dér sidder Mor og læser ved Petroleumslampen, som slet ikke kan trænge igennem det store Rum til de yderste Krog, hvor Mørket ligger, stille og tæt. Man *naar* noget i den Tid – er ligesom afsondret fra Omverdenen, samlede helt og fuldt om det, der skal udrettes. Men ak, Dagene flyver – maatte gerne være endnu meget mere »evige«.

Da naaede man ogsaa saa mange Fritidssysler. Vi havde Haandgøring af mange Slags. Der blev foruden al Slags Broderen drevet Bogbinderi, Træudskæring, Læderplastik, Maling paa Træ og Porcellæn. Hver havde sit Speciale. Og Kunsten begyndte saa smaat at folde sine Vinger ud. Mens Mor sad og læste højt, fik en af Søstrene undertiden givet Bogens Scener Liv med sin Blyant. En anden formede sine Idéer i Ler. En tredje hobede Vers op i sin Skrivebordsskuffe, og min yngste Broder lokkede pragtfulde Toner frem af Flygelet, før han kunde læse og skrive.

Der herskede en meget national Aand i mit Hjem. Det eneste Blad, vi Børn havde Lov til at læse af alle de politisk forskelligfarvede, Far holdt, var »Flensborg Avis«. (Er det underligt, at vi siden hen alle blev Sydslesvig-varme?)

*

Det lyder saa lyst, alt dette, som om der ikke ogsaa var mørke Skygger i Billedet. Men det var der. Alvorlig Sygdom. Og hvor paa Jorden er det Hjem, hvor ikke ogsaa Døden en Dag lister ind? Men Far og Mor, de gjorde, hvad der stod i deres Magt for at give os en lykkelig Barndom og samtidig gennem deres Opdragelse ruste os til at tage paa ret Maade mod, hvad Livet nu vilde bringe – tungt eller nemt.

Maalt med Nutidens Maalestok var Opdragelsen vist streng, men det faldt aldrig os ind. Det var en Selvfølge, at man lystrede, en Selvfølge, at Mor aldrig gentog en Ordre. (Det behøvedes heller ikke, den var udført i første Omgang). Det var en Selvfølge, at man aldrig plagede, for det nyttede dog ikke – Fars og Mors Ord stod fast som Klippen. Det var en Selvfølge, at Far, naar man kom og bad ham om noget, svarede: »Hvad siger Mor?«, og at Mor, naar man bad om noget, svarede: »Hvad siger Far?«, saa at der ikke skulde opstaa Divergenser. Det var en Selvfølge, at Far og Mor altid gav deres Ordre roligt, ja, ikke engang hævede Stemmen – undertiden blot nøjedes med et Blik.

Naturligvis har dette kostet noget – et Barn fødes jo ikke som Engel – men Risets Anvendelse laa saa langt tilbage i vores Liv, at vi knap mindedes det. »Et Barn skal være opdraget, naar det er 3 Aar,« sagde Far. Er det sket, saa gaar al Efterpudsningen sidenhen nemt, og de mange øvrige Barneaar henrinder i Harmoni og Lykke for begge Parter. Og uvurderligt er det senere hen i Tiden at have lært at bøje sig. Livet optræder som bekendt ikke altid med Fløjels-handsker. Det kan blive tungt, om først *det* skal lære os at lyde.

»Skygger« sagde jeg. Langt ind i dette Aarhundrede var det med Lens afløsningen Far en Sorg. At en Økse bliver lagt ved Roden af det Træ, ens Forfædre og man selv har brugt sit Liv til at værne om. Længe stod Far imod – man havde jo Lov til at lade være at gaa ind derpaa. Men det økonomiske Pres, der blev lagt paa en, hvis man vedblivende vilde bevare Gaarden »bundet«, var saa stort, at det i Længden vilde blive umuligt at bære det. Som en af de sidste gav

Far efter, og Stamhuset ophævedes i 1927. Foruden Penge skulde jo en vis Del af Godsets Jord afgives ved den Lejlighed, men Far nænnede ikke at flense i den og købte derfor – hvad der var tilladt – ud af sin ikke spækkede Pung Jord andetsteds og gav det i Stedet.

*

Naar jeg tænker tilbage, saa ser jeg som de straalende Højdepunkter i Hofmangaves Tilværelse (i *min* Tid) de to dejlige Dage: Forældrenes Sølvbryllup og Guldbryllup. Mest den første. For da Guldbrylluppet kom, var Skyggerne allerede ved at blive lange – Børneflokket var ikke mere fuldtallig.

Men Sølvbrylluppet! Mon man kan tænke sig noget skønnere, fordi Forholdet mellem Forældre og Børn var, som det var. Lige fra, da Far om Morgenen satte sig til Flygelet med hele Slægten om sig og anslog »Til Himlene rækker din Miskundhed, Gud« – over Dagens Højtid med Smil og Taarer og med Gaver i Række – for dette var jo forberedt i Aarevis – til Frokostbordet, hvor Sangenes Mængde begyndte – næsten alle forfattede af Børnene. Og Middagen med Blomster i Sølvskaale og Champagne i de høje, slebne Glas, – og Taler og Sange paany.

Og saa Haven med kulørte Lamper (ogsaa hjemmelavede) og Folkenes Festfyrværkeri og – ude paa den septemberstille, blanke Fjord – brændende Tjæretønder, lagt ud med Mellemrum, saa de saa ud som en lysende Perlesnor. Havestuedørene stod vidt aabne til al denne Dejlighed, og Lysene derinde glimtede i Krystalkronen og skinnede paa de gamle røde Damaskesgardiner. – Hvor var her dog Glæde! En Herregaard i Festskrud. Et Hjem i Tak og Minders Glans. En uforglemmelig Milepæl paa Vejen.

Men Vejen selv, det var Arbejde. Ihærdigt Arbejde i Hverdagen.

Det er jo dette Arbejde, der ligesom giver Odelsret til den Jord, man lever paa, og knytter en saa ubegribeligt nær og fast til den.

*

Mange Aar efter hænder det en Dag, at en af Hofmangaves Døtre er ude paa et Sommerkursus for at bidrage med et Foredrag.

Om Eftermiddagen var der Udflugt til en køn Præstegaardshave, og hun var med. Den gamle Præst fremviste med Stolthed sine Stauder, og saa peger han paa noget frodigt grønt, som *hun* vidste var Ukrudt, og siger til en af de Unge – vel sagtens et Bymenneske: »Ved De, hvad *den* Plante hedder? »Skvalderkaal«. Den har vi – som saa meget andet ondt – faaet fra Herregaardene.

Blodet farer hende til Hovedet, men hun sagde ikke et Ord. Var vist for fejsk – eller maaske for stolt – dertil.

Naa, den gamle Præst vidste jo heller ikke, at der var et Herregaardsbarn med i Flokken, saa havde han jo aldrig talt saadan. Men den Dag – og altid siden – har hun vidst med fuld Sikkerhed, at det ikke er Skvalderkaal altsammen, det, der er vokset paa Herregaardene.

Hvor underligt: Nu gaar denne Kultur rimeligvis langsomt sin Undergang i Møde. Samfundsudviklingen fører det med sig.

Men det gaar vel an at rejse den en Bauta. Det er det, jeg har prøvet her. Et Minde over Pligttroskab, Arbejdsiver, Hjemkærlighed – saadan, som jeg saa mine Forældre øve den, og som jeg synes, jeg kan spore den Generationer tilbage.

Men nederst paa Bautaen vil vi med Tak indhugge tre smaa Ord:

Soli deo gloria.

ET HERREGÅRDSBARN SER TILBAGE FRA NØRAGER OG CONRADINESLYST

Af Else Moltke

I slutningen af forrige århundrede kom en lille børneflokk kørende fra Conradineslyst til Nørager. Begge gårde, der tilsammen dannede et gods med meget fæstejord til og 800 tønder land skov, ejedes af deres farfader, kammerherre greve Ernst Moltke. Han havde solgt den oprindelige ejendom, Aagård, omkring 1869, i den periode, hvor hele Nørager ombyggedes.

Der lå før 1869 et forholdsvis beskedent stuehus i en lukket gård med avlsbygninger tæt omkring. Hovedbygningen blev restaureret og stærkt udvidet. En stor forpagtergård med lavt beboelseshus og enorme stråtage på alle avlsbygninger dannede en enklave for sig et bøsseskud fra »Slottet«. Der blev anlagt smukke spadseregange over markerne til skovene »Enghaven« og »Skimmelskov«, så at man kunne vandre i skygge. Op over marken udenfor gården plantedes henrivende buske og vilde kirsebærtræer op mod »Kløverhøj«, det høje punkt, hvorfra man i klart vejr kunne tælle over 50 kirketårne – et enestående rundskue over Sjælland, i syd Slagelse til Korsør, ind over Roskilde, mod Vejrhøj i nord, og skønnest af alt, ned over »Dejligheden«, en lille, skovbevokset plet med en kæmpehøj i midten, over »Frihedslund«, der tilhørte slægten Hvidt, efterkommere af L. N. Hvidt, en af grundlovens fædre, over Tissøs brede,

blanke flade, landet på den anden side, hvor Aagårds have med de fire alleer skimtedes.

Alt, hvad der lå forud for vor ankomst til Nørager, var for os børn historie. Vi kendte kun stedet i dets daværende og tildels nuværende ydre skikkelse med den slotslignende hovedbygning i italiensk villastil (det undgik man ikke omkring 1868–69, når man henvendte sig til en arkitekt!) og haven, hvor en række meget gamle elme tydeligt viste, at her havde haveskellet før i tiden gået.

Vi så alt gennem eventyrets briller og digtede det hele om, så at det passede ind i vore lege, smuttede rundt i stalde og lader, havde barnepige og senere privatlærerinde, som holdt os til arbejdet indendørs, og forældre, der var gode og strenge – måske netop så gode, *fordi* de var strenge! Som syntes at vente fuldkommenhed af deres afkom og blive overraskede, hvis en karakterbog var slet, eller opførselen pegede imod oprør!

Den runde dam lå lige ved indkørslen udenfor gitterporten. Engang havde den været gadekær i en simpel landsby, som blev revet ned for 400 år siden, da den gamle hovedgård blev til. Måske havde ungdommen samlet sig i lune sommeraftener dengang omkring majstangen, leget, sunget og danset – men ikke i de sidste 300 år.

Dammen havde genspejlet slægternes liv, generation efter generation, set dem køre bort gennem indkørslen, både brudekaret og ligvogn. Tunge, gammeldags rejsevogne med jernbeslåede kufferter bag på var også draget denne vej ud i verden.

Unge og gamle – nogle var rejst til forøget liv, virksomhed, kundskaber, andre til gravstedet på kirkegården. Men hver gang nogen forsvandt, manglede der en tone i den gamle gård, og stilheden blev mere følelig. Kun ekkoet af de kendte skridt, de fortrolige stemmer, blev længe, længe stående mellem murene. Ved nattetid, når alt var stille, lød de atter.

*

Lad mig på dette sted indskyde et par ord om selve det historiske. Hvad ved man om Nørager, hvis favnetykke kældermure endnu

vidner om middelalderligt fundament, og hvor der endnu ses spor af et gammelt vagttårn henne i venstre hjørne af huset?

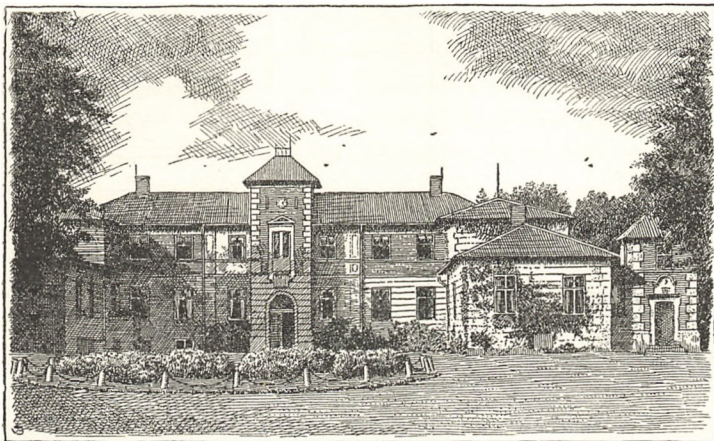
Feltherren Hannibal Sehested tælles blandt ejerne, men disse har skiftet meget hyppigt. Allerede i 1674 skødede rentemester Steen Hohendorff (gift med Margrethe Jørgensdatter Grubbe), gården til Carsten Atke, som omtales i Thomas Kingos digt: »Carsten Atkes Afsked med Løve Herred«.

Atkes arvinger, enken Johanne Munksgård og hendes børn, solgte i 1694 ejendommen til forpagter Christian Hansen Paludan, og således vandrede den fra ejer til ejer gennem de følgende 100 år og helt ind i det 19. århundrede. Kammerråd Gjersing købte Nørager 1806, og efter hans død overtog sønnen, landøkonom N. Gjersing godset samme år, men det blev solgt ved auktion for 46,800 mark sølv til kammerråd Bang og i 1837 til geheimeråd grev Carl Emil Moltke, som døde 1858 og efterlod sin samlede ejendom Aagård, Conradineslyst og Nørager til sin eneste søn, kammerherre greve Ernst Moltke, og til sine to ugifte døtre, der havde brugsret over Conradineslyst.

Det var fra denne naboejendom, mine forældres hjem som nygifte, at vi flyttede over til Nørager i 1890. Alt, hvad der lå bagved, var historie. Grandtanterne, hvoraf den yngste, Marie, døde samme år, og den ældste, Thekla, allerede i 1876, var så fjerne, som om de tilhørte svundne århundreder.

Verden var splinterny. Man vågnede til bevidsthed om livet i forpagtergården med et indbo, som var en spændende blanding af nyt og gammelt. Min mors tidssvarende udstyr, polstrede fløjls møbler, blankpudsede nøddetræsskabe og konsoller, fine borde og yndigt nips stod sammen med grandtanternes møbler fra Conradineslyst, mahognichatoller, fyldt med romantiske souvenirs, rejseminder, smykker, signeter og stambogsblade.

På hjørnehjalden i barnekammeret, den senere skolestue, hvor livets visdom skulle indpodes os lidt efter lidt, stod sjældne værker, f. eks. en ældgammel udgave af »Totentanz« med træsnit af

Nørager.

Holbein. Grandtanterne havde våget over alle minder om »deres englemor«, en yndig kvinde, hvis store øjne fulgte os, fra vi opdagede familieportrætterne på væggen. Hun havde medbragt sine egne bøger fra »Nütschau« i Holsten og »Königsbrüch« ved Dresden til de vestsjællandske herregårde, som hendes ægteherre, diplomaten, gesandten, efterhånden fik samlet, gennem streng økonomisk sans og heldig anbringelse af sin arvelod, 30,000 daler.

Han var yngste søn af overhofmarskallen, grev Adam Gottlob Moltke og havde en del af hans egenskaber. Vi mennesker ved så lidt om hinanden, selv om vi lever på samme tid. – Hvor meget mindre, når der er gået c. 100 år efter et menneskes død. Tilbage bliver realiteterne, hvad de har skabt, virket og efterladt sig. Nogle får et eftermæle, der er mere værd end klingende mønt. Det gjorde min farfar. – Andre forstår at administrere og forøge en ejendom, så at slægten gennem tiderne får gavn af hans kapital, selv om den uvægerligt vil svinde ind og tilsidst helt smuldre hen. Det gjorde min oldefar.

Han blev gammel, og så længe han levede, var de huse, han indrettede, spartanske – hverken Aagård, Conradineslyst eller Nørager blev ombygget i hans tid. Det var den gamle, man hørte om; men engang havde han været ung, en lovende diplomat, var i Paris i 1790'erne, avancerede hurtigt indenfor karrieren, blev gesandt i Stockholm 1805, derefter i Haag 1807 og tilsidst i London, før han tog sin afsked og helligede sig sine godser.

I hans hjem på Bregentved taltes der dansk, i modsætning til så mange andre herregårdshjem i det 18. århundrede. Adam Gottlob Moltke blev opdraget i sin farbroder, amtmandens, hjem på Møn og var dansk hele sit liv, ligesom hans far igen var dansk officer. Ved et mærkeligt træf skulle min oldefar alligevel – ved sit ægteskab – blive knyttet til den tyske klike, den bernstorffske, stolberg-ske, reventlowske kreds, som altid (det ser man af de efterladte brevsamlinger) kritiserede hans far, Frederik den Femtes almægtige rådgiver, og gjorde nar af ham og hans venner.

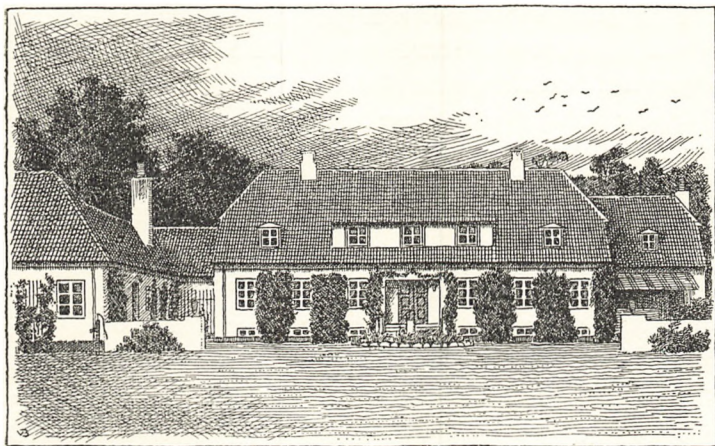
Min oldefar ægtede i 1807 den nittenårige hoffrøken Asta Thusnelda Münster-Meinhøvel, hvis mor, den meget omtalte og fejrede digterinde og skønånd, grevinde Amelie Münster, født Ompteda, var blevet overhofmesterinde ved Frederik den 6's hof to år før.

Det var disse åndfulde kvinders bøger, der fandtes i Nøragers bibliotek, deres sans for litteratur og kultur, som gik videre til de modtagelige blandt efterkommerne.

*

Der fandtes billeder af oldefaderen i forskellige aldre. Et stik af Chrestien viste ham med pisk i nakken som purung i Paris. Et pastelmaleri fra 1807 forevige hans fine, lidt skarpe træk som brudgom. Havde han sværmet for Lissabons sortøjede skønheder under sin sekretærtid i Portugal, så var han blevet besejret af Asta Thusneldas blide, nordiske ynde. Hun var malet samtidig, gennem-sigtig og lige så fin af farve og udtryk som det lette slør, der var slynget om den meget blottede hals.

De blev viet i 1807, få måneder før det politiske uvejr brød løs.

Conradineslyst.

Hovedstaden blev bombarderet, englænderne spærrede bælteerne, og der kom hvert øjeblik de mest dramatiske forhindringer, før det nygifte gesandtpar kunne forlade Aagård og rejse til den nye post i Haag.

Det var en voldsom tid. Europa hærgedes af krige og usikkerhed. Skarer af flygtninge trængte efter slaget ved Jena over landegrænserne. Rige eller fattige – nu var alle lige forarmede, Hertuginde Augusta af Brunsvig, søster til dronning Caroline Mathilde, måtte tage sin tilflugt til søsterdatteren, hertuginde Louise Augusta på Augustenborg slot.

»Aldrig havde jeg troet, jeg skulle ty til det land, der forjog min ulykkelige søster,« sagde hun i sin bitterhed.

Der kom andre tider, hvor Carl Moltke og hans yndige hustru vendte hjem på ferier og tog Aagård rigtig i besiddelse. Så kørte hendes mor, overhofmesterinden, den lange vej fra Frederiksberg slot til Storebælt i en af de kongelige vogne og hjalp sin datter med at anlægge haven og plante de fire alleer, ligesom deres beundrede for-

billede, madame de Sévigné havde gjort i sin slotshave på Le Rocher i Frankrig, og hvorom de havde læst i hendes breve. En fin, gammel udgave stod i det Nøragerske bibliotek.

Et herregårdsbarn er fra første begyndelse fortrolig med fortiden, som den viser sig i portrætterne på væggen. I bedsteforældrenes hjem, der senere blev vort eget, fandtes billeder af riddere i panser og plade, à la Tordenskjold, – der var overlegne herrer i tilknappe frakker med mine som Goethes far, hofmænd fra rokokkotiden ved siden af snørte skønheder, malet af Pilos mesterpensel, en anelse grønlig i huden. Stolte ansigter, kloge blikke, fornem, bydende ro! Mænd, der var vant til at herske og blive adlydt, kvinder, som smilede i det skjulte, som om de kendte livet fra en egen forborgen side og ironiserede over, hvad det havde lært dem. Der hang de ved siden af deres ægtemænd, hvem *alt* tilhørte, navnet, formuen, godset, hustruen, børnene, især døtrene, som de kunne låse inde eller bortgifte, ganske som det passede dem. Et afgjort mandssamfund!

Intet under, om nogle af de unge herregårdsfruers udtryk var lidt frivolt, i bevidstheden om, at deres legemlige ynde og medfødte charme, deres figurs ulastelige slankhed, var det våben, som skulle sikre dem tilværelsen og gøre dem i stand til at erobre en højtstående, velhavende mand.

Hvert portræt har sin historie, men af dem alle træder især eet frem af rækken, et mandsportræt, som fremhæver sig ved den gloire, hvormed det er malet, den skønhed i farver og stil, hvormed den franske hofmaler Duplessis har skabt det.

Hvorfor var det havnet her, portrættet af Ludvig den 16's opdrager, stifteren af Louvre-samlinger, generaldirektør for de kongelige franske haver og slotte, greve Charles de Flahaut d'Angiviller?

Hvorfor skuer han ned til den lille børneflokk på en afsides vestsjællandsk herregård med en verdensmands sikre udtryk og en mæcens velvillige blik?

Var han kølig og uanfægtet i levende live, som her på det skønne kunstværk? Ejede han ikke et levende, bankende hjerte bag den

lilla atlaskesvest? Var han ikke ydmyg og søgende – trods den overlegne mine?

Måske ikke i de år, da han lod Duplessis male sig omkring 1779, men kort efter, da hele tilværelsen blev slået i stykker for ham, og den kreds, han tilhørte.

Som utallige andre fra det franske kongehus og det højeste aristokrati måtte han flygte ud af sit land. Traditionen fortæller, at han som tjener stod bag på en fremmed diplomats køretøj for at frelse sit liv. – Var det en ung diplomat, grev Carl Emil Moltke? – Det fortæller familielegenden og tilføjer, at som tak sendte han sin redningsmand dette portræt, sammen med to andre malerier, »Vestalinden«, af van Loo og »Sokrates død«, af Peyron, – som også fandtes på stedet.

Dette havde man i slægten brugt som forklaring på, at dette pragtbillede fandtes her i Danmark – det, som ville være en prydding for en hvilken som helst international samling. Sandheden er ikke mindre romantisk end digtningen!

*

Ou est la femme? Hvor er kvinden, hun, som bragte den franske greve en ny tid, et fornyet indhold, fik selve livet til atter at bruse gennem hans årer, skænkede ham al den kval, alle de skiftende stemninger, som er uadskillelige fra en stor følelse?

Her hang hun i al sin ungdom og skønhed, nu kun en tåget pastel på en væg, men engang den så fejrede og elskede Amélie Ompteda, gift Münster-Meinhøvel, vor tipoldemor, der havde fået den sjældne gave at erobre mennesker, hvor hun så kom frem på sin livsvej.

En nordisk madame Sévigné kaldtes hun af sin samtid. Måske grev d'Angiviller netop i hende fandt sit kvindeideal, fordi hun var skøn, åndfuld, talentfuld, som hans landsmandinder? – Han, der var havnet i et holstensk eksil, og som blev modtaget overalt på de store herregårde, traf hende hos grev Reventlow på Emkendorf, hvor så mange emigranter, filosoffer, digtere, mødtes med datidens herregårdsmennesker, og hun vakte et nyt forår i hans sind.

Han, der havde følt sig slået helt ud, drømte nu om et lille hus i nærheden af Kiel, hvor de kunne være sammen. Hun var nylig blevet enke og havde sin datter, den halvvoxne Asta Thusnelda hos sig.

Det blev kun en fantasi – hun delte ikke hans følelser og rejste kort efter til København for at overtage stillingen som overhofmesterinde ved hoffet. – Skæbnen er mærkelig – det var hendes mor, fru v. Ompteda, der fik overdraget samme hverv hos dronning Caroline Mathilde i Celle og stod ved hendes dødsleje. Måske Frederik den 6. har tænkt derpå, da han hædrede datteren af sin mors sidste støtte ved denne stilling og derved gav hende lejlighed til at leve med blandt hoffolk, politikere og skønånder, sådan som hun havde gjort det hele livet.

Grev d'Angiviller skrev næsten daglig breve til hende. De fandtes i arkivet. Samtidig korresponderede han også med hendes veninde, Louise Stolberg, og af disse fremgår hans planer og følelser tydeligt.

Han fik fra det bloddryppende Paris tilsendt de få ejendele, der var levnet – bl. a. det store udstillingsportræt, omhyggeligt rullet om en stok. Det ankom til hans dæknavn »Mr. Truemann«, Altona, sammen med en fransk gobelin og nogle vaser fra Sèvresfabrikken, hvis direktør han havde været.

En mæcen, der var vant til at kunne bestille malerier og kobberstik hos sin tids førende kunstnere! Det berømte maleri af Madame Lebrun og hendes datter var således også i hans eje indtil revolutionen.

Da han døde i 1809, sendtes ifølge hans testamentariske bestemmelser de tre malerier, en samling kobberstik og andre af hans efterladte værdier nordpå, til den kvinde, som han havde elsket håbløst, og hvis skæbne lå ham alvorligt på sinde. Han kendte hendes liv og vidste, hvilke farer der lurede på hende og hendes datter, Asta.

Historien om den franske emigrant, der blev frelst ved at stå som tjener bag på diplomatens vogn – hvorfor opstod den? Holdt man ikke af at mindes, hvor højt hun var blevet elsket, denne Amélie? –

Skulle det absolut skjules, at det netop var fra kvindesiden, slægtens bedste klenodier var kommet ind i slægten, disse værdier, som man senere altid søger at bevare for de mandlige efterkommere, *en håbløs opgave, da der dog før eller senere »kun« er piger til at arve dem – og hvad gør det? . . .* Slægten af blodet går videre.

Den åndelige arv lader sig ikke tvinge. Den efterlades til efterkommerne uanset køn.

Amélie Ompteda voksede op i de år, da man læste tungsindig kirkegårdslyrik eller sentimentale englændere, samtidig med de store, banebrydende i tiden, Goethe, Schiller, Herder, Rousseau – hvor sindet vekslede mellem jublende livsglæde og tung filosofi.

Hendes livsvej skiftede fra liv i rigdom på de store slotte til enkestand og afhængighed, en bunden tilværelse ved et indskrænket dansk hof.

Hun og hendes datter førte en ny tone med sig, og den holdt sig ned gennem tiden – ja, selv det helt ydre lod sig meget let spore i lighed – specielle ejendommeligheder, som blev ved at gentage sig. Også det religiøse og tungsindige temperament. Manio depressivo, ville vi sige i dag. »Himmelhoch jauchzend, zum tode betrübt,« hed det på deres tid.

Der sporedes i de følgende generationer overfølsomhed og en smule talent. En dråbe poesi bragte hun med, den sværmeriske Amélie, fordelt til hele slægten ikke meget, men dog nok til at blive en skæbnesvanger gave, der gør livet smertefuldt og frydefuldt.

Blandt hendes papirer, som datterbørnene, »grandtanterne«, pietetsfuldt havde gemt, lå et af Oehlenschlägers digte: »Den hemmelige røst«, skrevet med hans ualmindelig smukke håndskrift. Hun, som selv havde digtet på tysk, og hvis værker var optaget bl. a. i Wielands »Merkur«, oversatte flere af Oehlenschlägers digte til sit modersmål. Lige fra hun kom hjem efter sin store udenlandsrejse, var hun hans begejstrede veninde. De mødtes på selve hans hjemkomstaften hos grev Schimmelmans, hvor digteren læste sin »Correggio«. –

Dengang kom man i ekstase, når nogen henrev En. – Af samtlige breve fra de tilstedeværende mærkes en glødende begejstring. Hos min tipoldemor gav den sig så positive udslag, at hun fik dronningen interesseret og udvirkede, at »Slotsforvalterens søn« endelig fik en indbydelse til kongens sale og holdt sin oplæsning der for en indbudt kreds. Han læste så ofte i hofkredse den følgende tid, at han – som han skriver i sine erindringer: »blev så ked af det, som kat af sennop!« – Anderledes var det med hans venskabsforhold til overhofmesterinden. Det varede til hendes tragiske død for egen hånd i 1814, da han sad nede i Pilealleen i sin lille degnestue og arbejdede på »Helge«. –

Livlægen Brandis kom ned og fortalte ham den sørgelige hændelse. Intet lig, der ikke var kongeligt, måtte blive natten over på slottet. – Så tilbød den ellers så overtroiske digter (som altid var plaget af tanken om gengangere og spøgelse), at hans døde veninde blev flyttet ned til hans logis. Derfra blev hun så begravet. –

Hendes liv minder om et instrument, som spændes til det yderste, så at strengene brister, sønderrevne af et altfor voldsomt greb, selve livets ubønhørlige greb i de skælvende strenge.

Hun led af sin tids sygdom, en altfor stærk følsomhed. Et sådant sind måtte vel vande sig under de tunge år her i landet fra 1807–14. Krigen adskilte de lande, hvortil hun hørte ved slægtskabs- og venskabsbånd. Meget ofte kunne hun kun høre fra sin datter gennem kurerposten. Da englænderne overfaldt den danske hovedstad, måtte hun sammen med hoffet flygte til Jylland, og blandt »fjendernes« rækker var hendes ungdomsven og fætter, hannoveraneren Christian von Ompteda, musikalsk og skønånd som hun selv, opdraget sammen med hende på deres slægtsgods Nutzhorn i Oldenburg. Han skrev herom i et brev til sin broder:

»Ved du, at den dyrebare Amélie bogstavelig måtte flygte for min ankomst til København? Sandelig, livet overgår ofte de opdagede romaner . . .«

*

Jeg vender tilbage til min oldefar, som gennem sit ægteskab med Asta Münster bragte denne overfølsomhed ind i slægten. Selv var han nøgtern, måske hård. Ægteskabet blev vistnok ikke lykkeligt. Hun var svag, led af krampeanfald og blev tilsidst så tungsindig, at man lod hende komme på sindssygehospitalet i Slesvig. Datidens anstalter af den art er uhyggelig berømte. – Det hedder sig, at hun tog sig selv af dage ved at kaste sig ud af et vindu.

Tilbage sad hendes mand med de to døtre og den langt yngre søn, der knapt nok lærte sin mor at kende. Døtrene forguede hendes minde. De boede på Conradineslyst og pålagde mine forældre, som blev deres efterfølgere, aldrig at fælde kastaniealleen. De huskede, da deres »englemor« plantede den.

Af min oldefar som gammel eksisterer en morsom skildring i Anton Niensens »Minder fra Rerslev«. Forfatterens far, »Gamle Nielsen«, var lærer i Rerslev, kom dertil omkring 1820–30 og giver en rystende skildring af fattigdommen og elendigheden på stedet. Usle rønner, snavs og uhygge. Haver fandtes ikke omkring bondehusene.

»Gamle Nielsen« blev en foregangsmand på stedet ved at lære bønderne at så, plante og dyrke jorden omkring dem. Han lavede ligefrem et handelsgartneri og solgte frøplanter fra sin egen skolehave. Også den var meget forsømt, men blev et mønster for alle de andre. Lærer Halfdan Høgsbro fulgte senere i hans spor og dyrkede videre på »Gamle Nielsen«s have, beliggende på en skrænt fra kirkegården ned i en dyb sænkning. Nu er skolen flyttet.

Anton Nielsen fortæller om sine besøg hos en skovfoged, hvis søn Hans blev hans bedste kammerat:

»Ja, denne skovensomhed hos Hans' forældre fortryllede mig aldeles. Det blev siden en fest for mig, hvergang jeg kom derud. Hvori herligheden bestod, kunne jeg ikke sige. Jeg syntes bare, der var så rart at være.

Hans havde to brødre, en ældre og en yngre. Dem holdt jeg også meget af, som af alt, hvad der tilhørte ham.

Skovfogeden tjente grev Moltke på Nørager. (Min oldefar C. E.

Moltke). Det var en gammel herre af den gamle skole. Af sine undergivne krævede han al den ærbødighed, han kunne få. Jeg har engang hørt ham sige til en anset gårdmand, med hvem han fulgtes på mandens mark:

»Skal du ikke gå med hatten i hånden, når du taler med dit herskab!«

Bonden rev hatten af og gik hele marken igennem med blottet hovede. – Men skovfogeden, han var mand for at yde al den ærbødighed, greven forlangte, ja, mere til.

Engang, da skovfogeden var oppe til referat på den dertil fastlagte dag og time, bankede han på grevens dør, men denne, som havde set skovfogeden, ville ikke tale med ham nu. Derfor råbte han uden at lukke døren op:

»Du skal blive udenfor, Niels skovfoged.«

»Jeg takker for godheden, hr. greve,« svarede han.

Engang, da skovfogeden fulgtes med greven i skoven for at få udvist de træer, der skulle fældes, standsede greven ud for en gammel, kroget vidie og sagde:

»Den vidie må pinede du have, Niels skovfoged!«

Nu takkede skovfogeden mange gange for godheden. – Efter et kvarters gang vender greven sig rask om imod skovfogeden, der fulgte i ærbødig afstand:

»Nej, du må pinede ikke have den vidie, Niels skovfoged! Jeg har betænkt mig!«

»Jeg takker for godheden, hr. greve,« svarede skovfogeden, tog sin hat dybt af og krummede sig. – Denne »takken for godheden« anvendte skovfogeden også, når han talte med præst eller degn, som han mente, det var klogt at gøre stads af.

Samme grev Moltke havde nok tidligere været gesandt i London . . . så købte han Aagård og Nørager gods, hvor der var en del skove, og det var hans lyst at have tilsyn med dem. Han var meget nænsom overfor træerne og lod kun fælde, hvad der gjorde skade på skovvæksten. Alle grevens bønder var fæstere, og jeg tror, han

var dem et godt herskab, når de blot var føjelige og underdanige, og det havde de let ved i den tid.

Tobaksrygning kunne han ikke lide. Ingen af hans bønder turde ryge i hans påsyn. Han sagde, når talen var derom: »Ryge tobak og drikke brændevin, det kan pinede hver en gris.«

Men bønderne, når de spøgede med denne ytring, tog det bogstaveligt og mente, at det var sjældent, at grise havde disse unoder.

Enhver, som greven ikke kunne lide, benævnedes han ved »gris«.

En smuk granplantage, den første, jeg så, var i den nævnte skovfogeds distrikter. Den blev opkaldt efter den unge greve og hedder »Ernstlund«. –«

Denne skildring er måske farvet af Anton Nielsen. Fra andre samtidige eksisterer der et indtryk af denne mærkelige olding, der levede spartansk, sled sine kammerherreuniformer op i det daglige og til stor undren for stedets beboere havde en nøgle på ryggen! – Han blev giftsvag og færdedes på sine udstrakte jorder i en lille vogn forspændt med æsler. På Aagård fandtes længe en æselstald, og disse dyr synes at have spillet en vis rolle, både som trækdyr, som rideheste for børnene, mens de var små, og som sundhedskilde! Æselmælk regnedes for at være af stor betydning og at have særlig styrkende egenskaber . . .

Min oldefar var død, 30 år før jeg blev født, men der eksisterede endnu mange, der havde kendt ham. »Gamle Henrik« i det lille hus på vejen mellem Enghaven og Skimmelskov havde gået post for »Eksellencen«, som hans herskab hed. Kun få gange traf jeg ham, men i erindringerne ser jeg hans sribede uldtrøje over et par gamle bukser og et udtryk som hos Holbergs bondetyper. Han blev far til et helt dynasti af »Henriksner«, dygtige, ejendommelige mennesker, hvoraf havemanden var min ven i hverdag og fest.

De dybe buk, den ærbødige tone, som forlangtes, var en rest fra svundne tider og holdt sig til århundredskiftet. Min farfar og senere min far havde en helt anden måde at omgås både fæstebønder, husmænd og hvem der var omkring dem, men så længe mine

bedsteforældre levede, var tonen pompøs, og deres husholdning førtes med megen stil.

Jeg var otte år, da min farfar døde, og jeg har før skildret det indtryk, han gjorde på mig. At have kendt ham, er som at kende slutningen af det 18. århundrede, hans mors tid. Hun var født 1788. Fra hende og hendes kreds, de reventlowske, holsteinske og stolbergske kvinder og mænd, kom en strøm af rige, frugtbringende tanker. Det fattige Rerslev, som »Gamle Nielsen« forfærdedes over, da han som ung skolelærer ankom til sit embede, skiftede karakter, da Conradineslyst og Nørager i henholdsvis 1822 og 1837 blev erhvervet af slægten Moltke. Skoler og asyler oprettedes privat for egne midler. Man drog omsorg for den enkelte på godset.

Lad mig endnu engang se ham for mig. Min farfar med det hvide hår, de lyseblå øjne og det typiske Christian den 9' skæg.

Jeg opfattede alt som et eventyr de første år af mit liv – det var en billedbog, man bladede i.

Gården var så vidunderlig, så indholdsrig, med alle de mange folk, der kom og gik, men endnu mere eventyrlig var hovedbygningen med sine utallige værelser, gange og trapper. Der herskede bedstefar som en konge, syntes jeg.

Han havde en fløj helt for sig selv, hvortil man kom op gennem et tårn. Kælderen nedenunder var skimlet af ælde, – der havde tjeneren et lille, rødkalket rum, hvorfra han hurtigt kunne fare op, når der blev ringet.

Det var altid med en vis spænding, at man begav sig op ad de hvidskurede trappetrin og stod udenfor den store dør, hvorpå der var malet nogle snirklede dekorationer, og hvor håndtaget sad så højt, at det kneb for den femårige pige at få det drejet om.

Bedstefaderen kunne i reglen godt lide at få besøg af os børn. Vi bragte ham de første violer fra sydskrænten udenfor forpagterhaven, og han stillede os ret uventede spørgsmål for at høre, hvorvidt vi var nået med kundskaberne. Var han fornøjet med svarene, hed det gerne:

»Skal vi skabe os!« – Så gik han hen til det kinesiske skab, bag hvis spejldøre det indre var belagt med rød lak, og hvis talrige skuffer og gemmer i alle størrelser var dekoreret med guld, små kinesere, træer, broer, pavilloner, pagoder, ryttere, der farer frem med fældede lanser, hejrer og andre fugle, der flyver mellem blomster – et rigtigt eventyrskab.

Så trak han en skuffe ud. Der lå små chokoladestykker, indpakket som breve, af fineste fabrikat, fyldte bolscher, marcipan fra »Demant«, og bonboner i guld- og sølvpapir. Altsammen som en åbenbaring for et barn, der endnu aldrig havde set en butik, men levede i landets dybeste ensomhed.

Hans opholdsstue gik gennem husets bredde, med vinduer både til gårdsplads og have. Hans møbler var store og anlagt på det mægtige, betrukke med mekka og forsynet med klunker i tidens smag. Hans lange, magre krop strakte sig gerne på chaiselonguen. Tit sad han med et tæppe om benene i sin store stol. Hans øjne var milde og alvorlige, når han velsignende lagde hånden på barnets hovede til farvel. – Måske følte han, at hans time snart var inde.

Stod man i døren til bedstefaderens værelse og betragtede ham, før han slog øjnene op af sin halvslummer, blev han til et billede fra historiebogen af Stærkodder. Ham, som bærer en tung byrde. Så tung, at den krogede hans ryg, og fik hans skæg til at gro helt ned på brystet.

Eller var det en anden, han lignede? Jehova i billedbibelen? Dorés teatraliske illustrationer var skrevet i ens hjerne med uudslettelig skrift. Godsets to lærerinder, der hørte hjemme på »Mariesminde«, hvor de underviste bøndernes børn i sløjd, håndarbejde, historie o. m. a. kom ligesom mine forældre hver søndag til middag på hovedbygningen. Efter middagen fik vi børn lov til at gennemse de store folianter i biblioteket, og de søde, unge lærerinder var kun glade for at trække sig tilbage med os. De viste os Dorés billedbibel og lærte os samtidig lidt bibelhistorie. Når man gik hjem om aftenen, lignede Ens hjerne et kirkeloft fra middelalderen med naive

kalkmalerier. Djævlø, med horn og hale, gyselige skikkelser, eller engle med basuner, alvorlige, langskæggede Vorherrer! Det var voldsomme begivenheder, man så udspillet. Jorden åbnede sig og opslugte de ugudelige. Syndfloden væltede sig hen over mennesker, der i rædsel klamrede sig til træerne eller hang ud over afgrunden fra spidse klippetinder, kæmpende for livet, hagende sig fast i det mindste træ, men dommen indhentede dem alle – alle.

Foruden de flinke lærerinder var der altid en række ældre frøke-ner, som år efter år nød godt af bedsteførdrenes gæstfrihed. De havde altid i ham en hyggelig vært, selv om han med sit medfødte lune og sin altid oplagte humor ikke var blind for deres små skrøbeligheder og deres indbyrdes skinsyge. At drille dem lidt var næsten ikke til at modstå! – Men man måtte være forsigtig, sagde han, for de har allesammen »haler«, og når man kommer til at træde på dem, meget mod sin vilje, så skriger de! –

– Det legetøj, som børnene fik lov til at tage frem af skuffen efter middagen på hovedbygningen, fandtes der ikke mage til, det følte de . . .

Det lille Eiffeltårn, som bedstefaderen havde bragt med fra Paris, kunne snurre rundt om sig selv. »Gnavspillet«s figurer var usandsynligt gamle og komiske, dukke Betty havde tilhørt deres faster og klædt meget gammeldags på med mamelukker og silkekjole. – Den mystiske kroningsæske fra London, af hvis indre man kunne hale metervis af brogede billeder ud, var bestemt ikke beregnet for børns voldsomme fingre. Det var hele kong Georg den Fjerdes kroningsprocession, yndige hofdamer, der strøede blomster, klædt i fantastiske dragter, løjerlige hofmænd og gesandter (oldefaderen var som dansk gesandt i følget), udenlandske fyrster i deres kroningsdragter med meterlange purpurslæb, og endelig den engelske monark selv. Klædt i fløjl og hermelin viklede han under en gylden baldakin, støttet af to hofmænd, slingrende som om han havde smagt for ofte på jubilæumsøllet, det berømte engelske »ale«.

*

Bedstefaders store skrivebord havde en skuffe, hvori der altid lå en ladet revolver. Et skydevåben måtte man have parat i de tider. Krybskytterne sneg sig helt op til huset. Ganske vist gik Per vægter sin runde og vågede over hus og have, både i mørke og måneklare nætter, han havde sit gevær med. At det var kommet til kamp, så man endnu spor af i det ene vinduespanel i havesalen.

En af krybskytternes anførere hed Julius Mørk, en høj, flot fyr, der en dag meldte sig hos bedstefaderen og bad om arbejde. Så gjorde den gamle godsejer noget genialt. Han udnævnte ham til skytte på den betingelse, at han skulle holde krybskytterne borte. På den måde fik Mørk udløsning for sin jagtiver, og krybskytterne – ja, dem kendte han jo allesammen, så dem skulle han nok passe på!

Der hang kun få malerier i bedstefaderens private værelse – de var anbragt i havestuen og spisesalen. Hos ham var mange fotografier, især af kongefamilien. Christian den Niendes ungdom faldt nøjagtigt sammen med bedstefaderens. Frederik den Sjettes dronning, Marie Sophie Frederikke, havde været en moderlig veninde for dem begge. Hun havde jo haft »Amelie«, hans mormor, som overhofmesterinde, »Asta Thusnelda«, hans mor, som ung hofrøken hos sin halvvoxne datter, Caroline. Arveprinsessen besøgte familien på Aagård og var gudmor til min farfar. Christian den Niende var søstersøn af dronning Marie Sophie Frederikke – han og min farfar kendte hinanden hele livet.

Lige overfor bedstefaderens plads hang et portræt af hans mor, malet af en englænder, fra de år, da hun var gesandtfrue i London. Det begyndende tungsind viste sig allerede i de dybe øjnes udtryk. De udøvede endnu en dragende magt, så at man uvilkårligt måtte stirre på oldemoderen i fortidens blå dragt, omslynget af et kostbart rødt schawl, og en lyseblå kniplingsbesat hat, hvis brede silkebånd indrammede de unge træk og den fine, gennemsigtige teint.

– Helt ovre i den modsatte fløj boede *bedstemoderen*. Hemmelige sorger og medfødt tungsind fik hende til at lukke sig inde i sin egen verden. Alting gik hende på nerverne, de daglige småting

holdtes så vidt muligt skjult for hende af de øvrige. Pigerne gik ti gange hellere til deres herre, hvis de havde været så uheldige at slå en kop itu. Hos ham blev det højst en lille ærgrelse – hos hende til en stor sorg.

Hun var født Moltke fra Espe, hendes farfar var ham, om hvem digteren P. M. Møller under sit ophold som huslærer der, skrev stroferne:

»Nys dræber den svigtende flint en ven –
vi siger hallo og jager igen
i måneskin. –«

Det hentyder til en klappers død ved et vådeskud under en jagt. Dette forvandt grev Moltke-Espe aldrig. Tungsind plagede ham altid siden, og dette havde hans sønnedatter taget i arv. Hun var dybt religiøs og søgte at finde sandheden. Snart var hun en ivrig Grundtvig-discipel, snart sad hun under Vilhelm Becks prædikestol. Højskolemanden Trier fra Vallekilde har de smukkeste minder om hjemmet på Nørager og den modtagelse, bedsteforældrene gav ham, den forståelse, han altid mødte der. Da den ældste datter af børneflokken, Asta, en smuk og tidligt udviklet pige, døde otte år gammel af strubehoste, var det pastor J. Hoff i Vallekilde, de delte sorgen med. – Dengang var strubehoste et martyrium! Hun døde næsten som en Helgen, from, beredt og lykkelig. Pastor Hoff skrev senere derom i et skrift: »Tre kvinder« – en almuekvinde, en lærers hustru og pigen »fra de høje sale«, som hver især gik bort i bekendende kristentro.

Andre sorger trykkede denne mor, bl. a. tanken på den søn, som gik sine egne veje. Budskabet om hans pludselige død bragte en ubeskrivelig sorg ind i det store hjem. Derfor var de bedsteforældre, vi lærte at kende i den sidste tid af deres liv på Nørager, mærket af tunge tider, og kun deres tro og næstekærlighed hjalp dem igennem . . .

For sin mand stod hun stadig som den pragtfulde kvinde, den

enestående skønhed, hun engang havde været, et stærkt menneske med vilje til at gøre det gode, det rette. Hun tænkte på alle i de små huse, glemte ingen, skrev op i små bøger, hvem der skulle have tøj, mad, penge. – Søndag efter søndag sad hun i kirkestolen, lyttede anspændt efter forkyndelsen. Hendes sind var gådefuldt og sammensat – der var stor myndighed over hele hendes fremtræden, understreget af den tunge, folderige silkekjole, den kniplingsbesatte coiffure. Hun indgød respekt og skabte afstand, også fordi hun var tunghør.

Hendes sygdom lagde ofte en tung sky over hjemmet, men husets herre viste under alle prøvelser sit medfødt ridderlige væsen. Hans fine hjertelighed og udstrakte godgørenhed gjorde ham til en næsten mytisk skikkelse rundt om på hans store gods.

»Godgørenhed er en himmelsk dyd, men den er kedelig for arvingerne,« tillod en højtstående jurist, hans sagfører, at udtale, da han var død. – Men mod denne materielle livsopfattelse lyder bibelordet fra morgenandagterne: »Hvem der elsker mig og holder mine bud, dem gør Han vel i tusinde led.« – Velsignelsen blev stående – den, han så ofte udtalte til farvel, når han til afsked lagde hånden på sine børnebørns små, lyshårede hoveder.

*

Jeg var lige fyldt otte år, havde været ovre på hovedbygningen for at få min fødselsdagsgave, et mægtigt syskrin med messingbeslag. Foråret kom tidligt, og i slutningen af marts begyndte violerne rigtig at blåne over skrænter og plæner – ribesbuskene i buskadset, der skilte forpagterhaven fra indkørselen var allerede sprunget ud.

Jeg havde plukket en buket violer og løb op ad den hvidskurede trappe til hans dør. På tærskelen til den velkendte stue blev jeg stående frygtsom ved at se bedstefader sidde med lukkede øjne, som om han sov.

Nu vågnede han op af sin døs. Han sad der så ensomt, med tæppet om benene. Der var noget fremmed, højtideligt over ham.

»Har du det ikke godt, bedstefar?«

»Bedre, end jeg fortjener! –« svarede han med et glimt af sit sædvanlige lune, men stemmen lød hæs, som om han var forkølet eller meget træt.

»Skal jeg gå med det samme?«

»Nej, vi må da skabe os først!«

Han rejste sig med besvær og stod der, høj og mager, det mørkegrå tøj sad endnu mere nonchalant om ham, end sædvanlig. Trods sin sygdom var gavmildheden som sædvanlig parat – aldrig har man truffet en gladere, mere ødsel giver, end han.

»Jeg fik i dag en ny lommebog sendt med posten. Der er både kalender og dagbog, men jeg får ikke mere brug for den. Tag den – du kan jo læse og skrive, så du kan i tide vænne dig til at føre dagbog. – Her er også »et brev« til dig! –«

Det var som sædvanlig en lille konvolut, stemplet »Galle & Jesen«, små stykker til 10 øre, som bedstefaderen altid havde ubegrænset af for at kunne traktere sine yndlinge, når de besøgte ham.

»Jeg er for træt i dag,« sagde han og lod sig falde ned i stolen igen. »Næste gang skal jeg høre, om du kan kongerækken. – Hvilken konge holder du mest af?«

»Valdemar Sejr!« – Jeg var begyndt at læse Ingemanns romaner.

Han rystede lidt bebrejdende på hovedet. – »Jeg håber, du holder allermost af vor egen konge, Christian den Niende!«

Han lagde – for sidste gang – sin hånd velsignende på sit barnebarns hoved. – Den gamle patriark! Det var ikke Jehova fra billedbibelen, eller Stærkodder fra fædrelandshistorien, han lignede, men Jacob, der vendte hjem med sine børn og børnebørn og sagde til Gud: »Se, her er jeg, og dem, som du har givet mig!« – Det havde jeg hørt ham læse til morgenandagten i spisestuen, hvor han samlede hele personalet og hvem der ville, ved det store bord, begyndte dagen med en salme og læste et stykke af bibelen.

Jeg gik hjem – lidt ængstelig – fordi bedstefar havde været anderledes, end han plejede. En forudanelse sneg sig over mig. Var eventyret ved at slutte? Var verden ikke mere splinterny?

I den nye lommebog skrev jeg samme aften med store, skæve bogstaver:

»Kære ven! Bedstefar er meget syg!« –

Der var noget beroligende ved at tale med en ukendt i det fjerne. Kære ven. Hvilken ven? Det vidste jeg ikke, men når man kunne henvende sig direkte til Gud: »Kære Gud!« – uden at kunne se ham, så hvorfor ikke til et menneske et sted på jordkloden.

Om aftenen kom min mor hjem fra sit sædvanlige aftenbesøg på hovedbygningen, og da hun kyssede mig til god nat, sagde hun:

»Bedstefar er gået i seng. Doktoren har været der og siger, det er lungebetændelse.«

Der gik kun få dage, før jeg skrev:

»Kære ven! Bedstefar er død!«

*

Et kapitel i gårdens historie var afsluttet. Det begyndte 1858 og varede til 1896. Man havde set bedsteforældrene drage ind, endnu unge, og deres børn vokse op . . . Fire sønner, hvoraf den ældste, Carl, døde 1886, og en datter.

Når de tre brødre var sammen i det gamle hjem, som ældre, og man så dem vandre i haven eller på deres yndlingssteder i skoven, lignede de ingen andre. Ranke, høje og smukke mindede de måske om deres hannoveranske forfædre, Omptedaerne, hvis højde var legendarisk, og man mindedes ordet fra skabelsens historie: »På den tid var der giganter på jorden.«

Det havde været en god tid – de 40 år – for alle, som hørte til på godset. Der var blevet stiftet skole og sygehjem, anskaffet folkebibliotek – ingen, som havde sit virke på stedet, blev glemt. Det store, duftende køkken var altid åbent for dem, der manglede mad i sygdomstilfælde eller barsel, der lå færdigt børneudstyr parat i den gamle grevindes skuffer til konerne på stedet.

Hun havde til stadighed væversker i gang oppe i landsbyen, her blev sømmet og broderet på gården, hendes piger brugte timevis daglig til håndarbejde.

Her havde været liv og travlhed altid, mange mennesker, som kom og gik. De havde deres sikre udkomme og var altid vis på at møde deres herskabs omtanke i glæde og sorg. Et broget liv i baggården – resterne af fortidens borggård – når fæstebønderne kom med deres landgilde og afleverede afgiften i form af naturalier, får, svin, høns, gæs, eftersom de skulle betale meget eller lidt.

Her kom koner fra de små, lave huse, enker, der skulle aflevere nogle få kroner i årlig husleje, og som vidste, at deres gamle herre holdt mest af at sige: »Behold selv pengene, Line, du har endnu bedre brug for dem end jeg.«

Nu ebbede denne tid ud sammen med århundredet. – Han hørte til i en periode, hvor luksusmennesker var tilladt, og hvor godhed spirede naturligt frem i de store forhold. Han havde kendt verden tilstrækkeligt fra sine ungdomsår, opdraget langt fra sit hjem på grund af moderens sygdom, senere gjort tjeneste i legationerne ligesom sin far, oplevet europæisk politik på første hånd, overværet Februarrevolutionen i Paris 1848 og Rusland i 1850'erne. Krigen 1864 gjorde ham fremmed for sin mødrene slægt sydpå. Hans hustrus gren af Moltkerne solgte deres godser og forlod hertugdømmerne.

Ingemanns ord i »Valdemar den Store og hans mænd« var bedstefaderens yndlingscitater, som han ofte fremsagde for sine børn efter krigsårene 1864:

»Stig frem af graven, du slægt, som døde.
Forkynd dit fald og afmal din brøde.
Advar os mod udslettelsens dom,
og vis os, hvorfra din frelse kom!«

Ingemann og hans frue var nære venner af »grandtanterne«. Der var 3 mil mellem Conradineslyst og Sorøs digterbolig, og de blev ofte tilbagelagt i årene efter 1858 og til døden bortkaldte disse samstemte sjæle. Det har sikkert været i den følsomme fru Ingemanns

smag, at der udenfor vinduet på Conradineslyst var anbragt en af fortidens æolusharper, som vinden fik til at give fine toner fra sig.

Den 26. marts 1896 var min bedstefars dødsdag. Det var første gang, ordet »død« kom ind i min tilværelse med sin kuldegysen.

»Som let vort legem gyser
i sommermorgengry . . .«

lød en af salmerne ved hans bære. En otteårig pige, gemt i flokken af de mange mennesker, fulgte med skælven hele det højtidelige ceremoniel, før den mørke kiste blev båret ud fra hjemmet. Rundt om sad sortklædte, tavse skikkelser. Stearinlysene var tændt i store sølvkandelabre og i væggenes prismelampetter. Blomsterduft fyldte rummet, hans store dagligstue, hvor tiden et øjeblik syntes at stå stille.

I barnets sind brusede og bølgede det – indestængt gråd. Hun så de voksne beherske sig og skjule ansigtet bag ved lommelærklædet. Det var måske ikke passende at græde, det var muligvis forbudt, ligesom så meget andet, man efterhånden stødte på dagen igennem, køre hestene i marken, eller sidde på køkkenbordet hos husmændene. – Dette sælsomme begreb: »Forbudt!«

Det hele var kommet så pludseligt, kun kort tid siden, man listede herover i hovedbygningen fastelavnsmandag og risede ham op som sædvanligt. Maren barnepige havde klædt os børn fantastisk ud, vi lignede klovner og slog på hans dyne med fastelavnsris af en hjemmelavet pragt, jeg aldrig senere i livet så magen til . . . »Op og gi' boller!«

Den lille foxterrier, »Fly«, der sov ved fodenden af bedstefars seng, foer rasende op under bjæffen og gøen. –

– Aldrig mere skulle man bringe ham de første martsviolener, eller se hans kendte skikkelse i haven og skoven. Aldrig mere blev det ham, der åbnede det kinesiske skab med de mange, spændende sager.

*

Nu blev der ingen »søgen påskeæg« – en af de mange morsomme skikke, som under stort ceremoniel foregik i hovedbygningen. Hver

påskedag kom alle børnene derop, og det gjaldt om at finde de herlige chokolade- og sukkeræg, som blev gemt rundt om i den røde sal på de mærkeligste steder.

De to Gamle fulgte med årvågne blikke den lille skare i deres ivrige søgen efter påskeæggene mellem møbler, puder, planter og nips. Ellers måtte man aldrig røre noget, intet flytte, men denne dag var der frit slag! – Til daglig tåltes ikke den mindste højrosthed, det gjorde farmoderen nervøs, fordi hun var tunghør og derfor ikke kunne opfatte, om det var glædesråb eller det modsatte, når man satte tonen lidt højere op end sædvanligt, men ved denne lejlighed kunne det ikke undgås, at der blev skreget af glæde, når en var særlig heldig.

Jeg var den mindste, og de fleste gemmesteder lå for højt for min syns- og rækkevidde. Min bedstefar lagde mærke til, at jeg så lidt skuffet ud.

»Kom herhen!«

Jeg stod mellem hans knæ og så forventningsfuldt op. Nu styrede han min hånd mod sin store lomme, der bulede farligt ud, og så halede jeg selv det allerfineste af alle påskeæg op – det var et hvidt af sukker med røde prikker, som et eventyrfugleæg. Dagen var reddet! Nu kunne de andre for min skyld gerne finde store chokoladeæg i viftepalmen bag flygelet, for intet i verden var så yndigt som mit.

Jeg drømte ikke om at spise det – dertil var det altfor smukt. Det blev gemt omhyggeligt i min skuffe, og jeg vågede over det i lange tider, som en gnier over sin guldskat. Engang imellem tog jeg det frem i smug, lagde det mod min kind og nød den søde duft. En dag blev det en af mine andre søskende for meget, at jeg stadig lod mig nøje med synet. Min hånd fik et puf, så ægget røg hen ad gulvet og knustes i mange stykker, hvorefter flokken kastede sig over det, som kannibaler over deres offer. Så var det påskeæg forsvundet, men det levede endnu i min erindring, fordi jeg fandt det i min bedstefars lomme, og fordi han snød lidt – vi havde en lille hemmelighed sammen om det rødprykkede æg . . .

Kapellanen ved den lille annekskirke og husets gamle ven, pastor Hoff, stod bagved kisten og talte. Tårene løb den unge præst ned ad kinderne. Så lød der en salme, som en jublende fanfare, som bogfinkens forårstriller i havens træer:

»Jeg lever og ved, hvor længe fuldtrøst,
jeg lever, til Herren mig kalder.«

Det var måske ikke så slemt, som det først så ud til, tænkte jeg. Ikke tilfældigt, at han var død. Der var trøst i den tanke.

»Jeg lever, som gæsten på fremmed kyst,
til Faderen barnet hjemkalder.«

En far var streng, det vidste man af erfaring, men ingen i hele verden var alligevel som han. Selv om han kunne slynge sit lyn, en Zeus på Olympen, var et mildt blik, et klap på kinden, et kæleord, som »min øjsten« – »min solstråle« – nok til at gøre En salig for lange tider.

»Til Faderen barnet hjemkalder.«

Fløjdørene gik op. Alvorlige, tavse mænd i mørke klæder vrimlede ind. Tænk, at husmændene, Ens bedste venner, som man kun kendte i de blå arbejdsklæder, kunne komme til at se så højtidelige og frygtindgydende ud. – Uden at se til højre eller venstre gik de lige hen mod kisten, løftede den varsomt og ærbødigt op og bar den ud gennem de åbne fløjdøre ned ad hovedtrappen ud til rustvognen, som holdt i mørket under en tindrende, kølig stjernehimmel.

Alle fulgte efter, ingen lagde mærke til børnene eller holdt dem tilbage på denne dag. Derfor stod jeg med klaprende tænder i den åbne portal og forstod ikke, hvad det var for en stærk bevægelse, som rystede mig rent legemligt, mens vognen kørte ud af gården. Den var fyldt med mennesker. Sammen tog de afsked med en hel tidsalder der på stedet.

*

Bedsteforældrenes hjem lukkede sig for stedse. Huset stod tomt

i tolv år, før næste generation tog det i besiddelse. Bedstemor var flyttet bort i sommeren 1896 og lå syg til sin død i 1908. Vi besøgte hende i vore ferier i hendes nybyggede villa »Bertha« ved Kælderris heg. Selv levede vi stadig i forpagtergården.

Eventyret havde i min fantasi fortsat til huse i den store hovedbygning. Jeg befolkede det øde hus med hvide damer og mystiske hændelser. Ved sommertid, når alle vinduer stod åbne, og værelserne blev luftet ud, listede jeg med bankende hjerte rundt overalt og levede mig ind i den verden fra fortiden, hvorom de mange familieportrætter og det store bibliotek bragte bud.

Det var inden de mange lykkelige år, hvor det gamle hjem indtil 1937 igen blev beboet fra kælder til kvist.

Det gamle, bugtede loft var en tiltrækkende og ugenert tumleplads for gårdens børn til alle tider. Den strakte sig hen over alle tilbygningerne, og der var så stille, at pendulsvingningerne fra tårnuret lød næsten uhyggeligt, som et hæst, regelmæssigt åndedrag.

De store kister rummede udklædningsdragter for enhver smag, køn og alder. Her var røde kammerherreuniformer med hvide benklæder, stive brokadesliv og guldindvævede turbans, lette musselinsgevandter som dem, vore stammødre Amelie og hendes datter var portrætteret i – her var broderede silkeveste, smalle frakker af atlask eller klæde.

Loftet rugede over sine hemmeligheder: Mændenes slidte rejsekister – de heldige, som fik lov til at fare ud i verden – oldefars pistolkasse, som havde været spændt på rejsevognen med den øvrige bagage, når han drog ud i sine diplomatiske missioner, kvindernes støvede malerkasser og ramponerede skrivepulte, rekvisitter fra en tid, hvor unge piger slog mange af døgnets ledige timer ihjel foran et staffeli, hvor de kopierede en fortegning, eller en blomst, – klimprende på et klaver, eller skrivende et af de mange breve, som holdt dem i forbindelse med omverdenen.

Midt mellem det attende og nittende århundredes støvede efterladenskaber – et hullet mandsportræt, der viste sig at være en ægte

Jens Juel, og en portrætmedaillon af Thorvaldsen – stod et mægtigt dukkehus med vinduer, skorstene, altaner og balkoner, lavet af en stedlig landsbykunstner, som min bedstefar støttede. Han forærede det til os søstre, men det var så stort, at min praktiske mor lod det ende på loftet, da den første nyheds interesse havde tabt sig.

For mig blev det dukkehus symbolsk – det var jo der, »dukke Augusta« sad fast . . . Jeg må fortælle om hendes skæbne.

Vi havde holdt jul, og på mit gavebord lå en æske med seks dukker, ikke større end Tommelise i eventyret. Jeg udnævnte dem til »Spirrevipper« og døbte dem omgående: Julie, Ebba, Alma, Eva, Camilla og Augusta. Den sidste var den sødeste, og derfor tog jeg hende med, mens jeg om og om igen beundrede det store dukkehus møbleret med et fint klunkemøblement, forarbejdet af cigarkasser og omhyggeligt betrukket med fløjl.

Uden om hele huset løb en balkon med et sprinkelværk af et gelænder, og desuden var der indbygget en trappe, der førte ned i husets stuelejlighed.

Jeg lod Augusta stå på altanen og stirre ud så vide, som de gjorde i Ingemanns romaner. – Jeg lod hende vinke til en elsker, som red bort. Jeg kaldte hende brutalt tilbage til virkeligheden og befalede hende at gå ned ad vindeltrappen og bringe en besked til sin far. – Hans stue var i underste etage og mindede om det store værelse mod gården, hvor man stillede med karakterbogen hver lørdag, og hvor karlene og forvalteren havde ærinde angående forskellige spørgsmål om arbejde, løn og frihed.

Augusta tumlede ned, men blev hængende midtvejs. Trappen var for snæver, som de rigtige vindeltrapper på herregårdene i baroktiden, der måtte bygges om af hensyn til de omfangsrige damemoder. – Selv en lille piges fingre kunne ikke trække hende op. Hun blev siddende – hun sidder der endnu . . .

Dukkehuset er symbolsk, for blev jeg ikke selv som Augusta, der sidder uhjælpelig fast i mindernes hus på et gammelt loft, der gemmer fire generationers affald? Der stod også den gamle spille-

dåse med de spinkle, sprøde toner, med Lumbyes »Drømmebilleder«, »Regimentets datter« og »Troubadouren«. – Mon den med eet ville give sig til at tone, som den aften for mange, mange år siden, da husets frue sad nede i sin egen dagligstue sammen med sin datter og tænkte på den søn, der var rejst så langt bort fra hjemmet, både på den ene og anden måde? – Ham, hun elskede højst af dem alle, den ældste, der var født med sygdom i sit sind.

Pludselig gav spilledåsen sig til at spille. Klart og tydeligt lød der nogle strofer af »Troubadouren« – så gik den atter i stå. Det var en melodi, han så ofte havde spillet for hende i mørkningen ved flygelet og fløjtet ganske sagte til. En voldsom nervøsitet overfaldt denne mor, hele natten gik hun hvileløs rundt frem og tilbage i det store hus, fra den ene fløj til den anden, vækkede sin mand, græd og klagede. Hvorfor havde de dog tilladt ham at rejse? Det var det værste, de kunne gøre overfor en natur som hans.

Tragiske begivenheder fulgte efter den aften, hvor spilledåsen gav sig til at spille. Vi mennesker ved så lidt om hinanden, heller ikke, hvad der driver os til fortvivlede handlinger og til at forlade dette liv, der er givet os som en gave. –

På loftet stod også store kasser, fyldt med håndbroderede og filerede sager. Det var, som om man gennem al denne hjemmeflid igen mødte de mange ugifte frøkener, hvoraf der næsten altid sad en kreds og syede omkring bordet i den store, røde salon.

Min grandtante, Marie, som jeg aldrig har kendt, men hvis sølv-tøj og porcellæn endnu smykker den yngre generations borde, var så beskeden og from, at hendes broder – med sin humoristiske sans – gjorde nar af hendes stadige omkvæd: »Oh, det er altfor meget!«

En dag tabte han tålmodigheden og sagde:

»Der er altid så meget vrøvl med dig! Jeg er sikker på, at når du er død og kommer til himmelens port, hvor Skt. Peder smækker døren op på vid gab, så siger du igen det sædvanlige: »Oh, det er altfor meget!« – Men Skt. Peder er ikke til at spøge med. Han siger:

Ingen vrøvl! Vil du ud eller ind?» –

Med en blanding af lyst og uvilje skriver jeg om næste generation, mine forældre. De er ligesom ikke på så lang afstand endnu, at man kan give et billede af deres liv og personligheder.

De blev gift meget unge. Allerede i nittenårsalderen forlovede min far sig med min mor, den yngste datter fra Gjeddesdal, hvor han lærte landvæsen. De blev gift fire år senere, og deres kærlighed varede livet igennem og forøgedes kun med årene.

Det blev en helt ny stammoder at få ind i den gamle slægt. Her var intet nedarvet tungsind, sværmeri var en uting, sentimentalitet bandlyst. I stedet for var der dygtighed, energi og uopslidelig kærlighed til mand, børn og næste.

Når jeg som barn kom til Gjeddesdal med de hyggelige morforældre, var der en helt anden stemning end hos de andre bedsteforældre. Huset var gammelt og interessant, opført i baroktiden af den berømte admiral Gjedde. Nu havde det tilhørt slægten Valentiner siden begyndelsen af det nittende århundrede.

Værelserne var beklædt med lærredstapeter og havde navne efter farven på de malede tapeter. Døre og håndtag var ægte barok, langt ædlere end det nye hus fra 1869, jeg kom fra. Tætklippede lindetræer stod lige udenfor stuehuset og kastede ved sommertid sit grønne skær gennem alle ruder. En mægtig gyngel, der kunne rumme en hel familie, var hængt op mellem to høje elme. Hængekøjer og lysthuse indbød til hvile og fortroligt samvær.

De brede kanaler omkredsede en ø, hvide både førte en rundt ad de snirklede krumninger, noget helt ukendt for os, der ikke måtte nærme os kanalen hjemme – en rest af den gamle voldgrav. Trods Gjeddesdals stil og skønhed var der intet af det pompøse, jeg tidligt iagttog i de andre bedsteforældres hjem. Ingen liberiklædt kusk og tjener på bukken af vognen. En landhusholdning, som alle var part i, og hvor maden omtrent var den samme over det hele. I hvert fald husker jeg bedst de svingende fade med varme pillekartofler, der udgjorde hovedretten på aftensbordet og blev spist med vældig sommerferieappetit både af gamle og unge, og kæmpejord-

bær med fløde. Der vrimlede med gæster, dels de fremragende eksperter fra landhusholdningsselskabet – min morfar var foregangsmand, gjorde forsøg på sine gårde og var med til at stifte landbohøjskolen – dels alle de mange unge og ældre af den vidtforgreneede familie Valentiner. Der var liv og glade dage.

I havestuen, som var meget smuk i sin arkitektur med sine indfattede vægge og smukke døre og vinduer, hang portrætter af slægten Valentiner, som kunne føres helt tilbage til omkring 1200-tallet. Det var driftige borgere med hjemstavn i Sønderjylland, bl. a. fra Flensborg, hvor slægten endnu mindes gennem et stort gravmæle i en af de ældste kirker. Jeg så ikke med samme medfødte kendskab på disse herrer og damer som på Ompteda'erne. De blev aldrig mine fortrolige, som pastellerne af mine oldeforældre over sofaen i forpagtergården. De hørte med i glæde og sorg. Hans strenge udtryk, når man havde fået dårlige karakterer – hendes søgende blik, der syntes at sige: »Jeg forstår dig. Også jeg ved så lidt om det hele.«

Min mor bragte ubegrænsede nye ressourcer ind i Moltke-familien. Tidligt lærte hun mig – kun ved eksemplet – at skelne mellem dygtighed og udygtighed. Jeg ser hende for mig i kølige vintermorgener, præcis klokken syv, stå parat til at lave kaffen til morgenbordet ved den blanke messingmaskine. Her var ingen slendrian, ingen skødesløs påklædning i kimono og tøfler. Altid lige rank og sirlig, lille og slank af skikkelse, stod hun der, morgen efter morgen, sørgende for alt og efterså, at hendes hus gik som et urværk.

Hendes trin var raske, lette og på en ganske særlig måde bestemte. – De lød udenfor skolestuen på den lange gang i forpagtergården, der førte til køkkenet. Fadeburet lå lige overfor. Hun tog alting frem af de store træbøtter, hvad der gik med i den omfattende folkehusholdning. Fra de fattige år i 80'erne og 90'erne, hvor den magre jord på Conradineslyst skulle føde de mange munde, og børneflokkene hvert år forøgedes, havde hun lært respekt for værdier.

»Donnez nous nôtre pain quotidien«. Giv os i dag vort daglige brød. – Disse ord var skåret ind i det hvidskurede brødbænk, der

altid lå ved morgenbordet, hvor husets frue selv skar det nybagte franskbrød for. Det daglige brød – hvem skænkede vel savn eller mangel eller rationering nogen tanke i de fjerne tider, længe før to krige havde hærgnet hele verden?

Vore kjoler blev syet af en slags kammerjomfru, der dog altid hed »sypigen« og slet ikke havde den air over sig, som bedstemodrens jomfru. Tøjet var spartansk både i snit og stof, men det hændte, at man ved en eller anden lejlighed fik noget særlig fint og byagtigt. Således blev jeg engang kaldt højtideligt over til bedsteforældrene, som ud af en fin æske fra Salomon Davidsen pakkede en lille trøje med silkefoer og en broderet, hvid kjole med blå skærf. Dertil hørte yderligere en rund stråhat med bånd ned ad nakken.

Jeg tror, min mor med sin praktiske sans fandt dette nye tøj mere egnet for en femårig bydame, der promenerede på Langelinie, end til landets ensomhed. Hun havde nok hellere selv købt ind for den sum, der var anvendt. De kjoler, vi efterhånden lagde af – (men det varede længe, for vi tog dem i arv efter hinanden, tre søstre på rad), havnede i de små, børnerige hjem ude omkring.

Havde vi en yndlingskjole, så bønfuldt man undertiden moderen:
»Lad ikke malkekonens børn få den!«

Det var så trist at se en rød musselinskjole med sorte prikker og fløjlsbånd antage en ubestemmelig mudderfarve i løbet af få dage og blive ukendelig. Men sådanne ønsker blev ikke opfyldt af pædagogiske grunde.

*

Mellem herregårdsbørnene og husmændene var iøvrigt et hemmeligt frimureri. Var man end ikke født *udenfor* havegærdet som dem, der vogtede kalkuner oppe i marken, så løb man hurtigt ud til dem og delte både fornøjelser og tugt med dem. Man forstod hinanden. En vældig respekt for husets herre og frue var fælles for os alle.

Et kendt syn hver morgen var det, når den myndige mand skred ud af den hvide låge i parken, hvorfra stien førte op over markerne, ledsaget af sin frue. Hun forstod vanemæssigt at holde trit med hans

lange skridt. Han trådte som en høvding på sin jord. Med naturlig værdighed hævede han sig »et hoved over alt folket«, sådan som fortidens høvdinge eller de gamle Lejrekonger må have set ud, når de gik i spidsen for deres mænd.

Hunden sprang omkring dem, veldresseret; lystrede sin herres mindste vink! Ingen kendte ulydighed, når den stemme lød!

Det var et syn, folkene havde været fortrolig med fra den første dag, deres unge herskab var kommet fra Conradineslyst og begyndt det nye liv som forpagterfolk. Altid sammen, altid præcise, til samme klokkeslet, hvordan vejret så var. Enten hustruen ventede et af sine børn, eller lige var kommet op – troligt fulgte hun med i marker og skove, og der dannede sig myter blandt arbejderne om hendes sjældne forstand på alt, hvad der havde med korn og høst at gøre. Interessen for landbruget var hende medfødt, efter sin opvækst på en mønstergård med en sjælden fremskridtsmand til far.

Hun havde en egen måde at gøre sig gældende på. Ikke noget med »bedre viden«, der kunne irritere – nej, en let henkastet bemærkning, der ramte, et spørgsmål, som fik hendes mand til at tænke efter. Havde han hele tiden ment det samme? Uvilkårligt rettede både han og folkene sig efter hende, uden at de gjorde sig det klart. Alligevel var han en hersker, eet med sin jord og sine landlige omgivelser.

*

Hvor forandret tiderne er på alle områder, også på det økonomiske, behøver ikke at understreges. Nu er der tale om andre summer, end den morgen omkring århundredskiftet, da *folkene* bestemte, at de måtte have mere i dagløn.

Det var kort efter den gamle herres død. –

Optrinet foregik oppe ved gærdet udenfor haven, hvor folkene altid dengang lå og spiste deres medbragte frokost. Der blev drukket vældige snapse af brændevinsankret, og af det syltige, hjemmebryggede øl. Selv om lønnen ikke var stor, så fik man i hvert fald godt med brændevin for pengene . . .

Folkene mukkede mod herskabet, mens de lå og spiste frokost. Den roemark var for streng! Alle de mange sten! Det var noget slaveri! De ville Fanden ta' mig ikke slide og slæbe mere for den sulteløn. De ville sige det til manden med det samme.

Store ord faldt der henne under gærdet. Smørrebrødet forsvandt under arrig tyggen, brændevinen hældtes ned bagefter. Luften var ladet med sprængstof den morgen.

Nu skulle der handles . . .

Så tonedede det kendte syn af deres unge herskab frem; hans skikkelse voksede, idet den kom nærmere, og i samme øjeblik var oprørsånden ikke så rebelsk. Ganske vist var folkene stadig klare over, at de ville ha' mere i løn – og de roer *var* for strenge – og vrede og gnavne var de også – men hvem skulle sige det? Når manden stod der med stok og hund, så følte de sig underlegne, ude af stand til at kræve.

»Du skal sige det,« mumlede den grå flok til ham fra dynastiet Henriksen, som både var havemand og landarbejder og kendte herskabet mere »indvendig fra«, end nogen af de andre. Han passede jo blomsteranlægget foran forpagtergården og havde hørt til på gården gennem flere generationer. Det gav ham en særstilling med et eget selvlavet frisprog.

»Du skal sige det!«

»Det er jeg stavremig ikke bange for! Nu skal I bare høre MIG!«

Herskabet havde nået gærdet og ville gå forbi med en morgenhilsen og et »Velbekomme!«

Men nu stod havemanden der med sit zigøjneragtige, mørke ansigt, med det store skæg, de små, livlige øjne under det svære, krusede hår. Havemanden var den rette – altid i ånde, godt skåret for tungebåndet – de andre overlod roligt ledelsen af oprøret til ham.

»Ja, vi er altså blevet enige om allesammen, at vi vil ha' mere i løn! Det her arbejde i roerne er for strengt til den betaling.«

Den høje skikkelse foran ham stod stille med hunden logrende om sig og den unge frue ved sin side. Bagved ham rundede gårdens

jorder sig. Parkens kuplede træer dannede baggrunden. Hans træk var skarptskårne og usædvanligt smukke. De blå øjne havde et roligt, alvorligt udtryk. Det var en mand, som sjældent lo, men det klædte ham at smile til et barn, eller sidde ved siden af en smuk dame under en fest.

Naturen havde givet ham et imponerende ydre – på lang afstand viste hans mægtige skikkelse sig på gården og markerne. Han kunne berolige en ophidset tyr blot ved den ro, der udgik fra ham. Hopperne lod ham roligt klappe deres føl. – Man sagde ham nødigt imod. Folkene bøjede sig over deres arbejde, når han til daglig gik sine runder, men han havde tit et mildt glimt i øjet og en henkastet bemærkning i forbifarten. Det ansvar, han havde for dem alle, tyngede ham, han følte det stærkt, efter at han var blevet »mand på gården«.

Der var en ny tid i opmarch. Mærkelige oprørsblade var nået også herud til denne afsides egn. Nede i huset ved skoven fandtes en snusket købmandshandel, en maskeret smugkro, hvor indehaveren hver aften samledes med en lille flok af sognets mere løse eksistenser. Man tømte flasker og satte landets sager på plads.

Skarpe angreb stod at læse i de blade, som havde partipolitik på programmet og måtte vælte noget bestående for at bygge andet op. – Det var, som om folkene ikke mere sang og fløjtede så meget som før, når de red hestene i marken. De havde fået andet at tænke på. Kun fuglene slog nu som før deres jublende triller i skoven og haven, og børnene legede deres fantastiske lege både indenfor og udenfor havegærdet med hinanden eller kammerater fra husmændenes hjem.

Nu stod den store, rolige mand foran folkene ved gærdet og lod, som om han tænkte sig meget grundigt om. Gårdens økonomi var i færd med at blive bygget op påny. Der blev ikke meget tilovers, når alle forpligtelser var indfriet. – Så spurgte han, hvad de havde at foreslå.

»Vi vil stavremig ha' ti øre mere pr. dav!« sagde havemanden og så dumdrigt ud.

»Ti øre mere om dagen?«

Atter så manden ud, som om han grundede dybt over sagen. Så sagde han kort, som om han var ked af at blive stående og ville videre på sin runde:

»Ja, det skal I få! Så er det en aftale fra i dag!«

Han gik videre med sin lille frue over de bakkede stier gennem markerne. Folkene så efter dem. Havemanden brød den tavshed, som var opstået.

»Der ku' I se, jeg ku' ordne fyren! Sådan sku' han ha' det,« udbrød han stolt. Nu da herskabet var ude af hørevidde, var de alle kry igen, tog en ekstra slurk brændevin i dagens anledning.

Den løftede stemning holdt sig. Roelugningen foregik i nærheden af det lille, hvidkalkede hus, hvor Malene regerede over sin rare, rødmossede mand og sine ni børn. Både ungerne og manden havde hun opdraget til renlighed. Hans skjorte var altid ren, dens stærke, blå farve klædte hans solbrændte ansigtsfarve og de jernblå øjne, som alle børnene havde arvet efter ham.

De andre sagde til ham:

»Skal vi gå hjem til dit og se om Malene gi'r kaffe?«

De var så heldige at træffe hende i godt humør. Hendes hus skinnede, og hun skyndte sig at dække bordet og bredte en ren, hvid dug ud. Med rette var hun stolt af sit velholdte hjem, helt hendes eget værk. Der var meget pænere end i de fleste andre husmandshuse. Fra første færd satte hun sig for, at hun ikke ville bukke under for uorden, utøj og snavs.

Nu satte hun kaffekanden lige på det dækkede bord.

»Av, Malene, der var du ikke rigtig heldig! Den rene dug!« sagde forkarlen.

Men da hun tog kanden og skænkede rundt, var der ikke antydning af en plet eller en rand – hendes kaffekande var lige ren nedenunder, som på siderne. –

– Mellem Malene og vor egen, dygtige mor bestod et slags frimureri. De forstod at vurdere hinandens dygtighed, og deres børn var jævnaldrende – begge havde ansvar for en hel flok. Malene fik det meste af vort aflagte tøj – og der blev det behandlet med omhu. Vi mødte stadig vore egne kjoler, hele og omsyede, så at de passede hendes pigebørn. Der stod en hel række af dem udenfor ved vej-kanten og adlød Malenes hvasse befaling: Nej for komtesserne!

En af de mindste af os løb en dag hen og hviskede til en af disse legekammerater:

»Vil du også neje for mig, når jeg kommer alene?«

Men Rikke gjorde det ikke . . .

Når Malene lå til sengs efter at have fået et af de mange børn, som indfandt sig år efter år, kom altid en af de store op til gårdens køkken med en spand for at hente middagsmad. Den blev taget af den mægtige folkegryde, hvor der kogtes så meget godt, og som var muret ind i det store komfur. Her stjal husets børn sig til mangen god bid, når de kom ned i et frikvarter fra skolestuen, og der netop var gule ærter over, eller det stegte flæsk krummede sig på stegepanden. De holdt af hele atmosfæren – af mados, folkesnak og virksomhed, og det var mere spændende end nogen anden leg at vende det ristede brød over ilden eller lave kartoffelsalat efter husets særlige opskrift.

*

Vor travle mor holdt ikke af at finde os som køkkenskrivere. Der kunne let blive væltet en kogende gryde ned over os, og hun brød sig heller ikke om, at vi skulle høre for meget af kokkepigenes raske snak. Hun huskede sin egen barndom på en gård.

Alligevel – *det* var et af de udtalte forbud, som ikke blev respekteret, og derfor fandt hun tit et par af os hængende i køkkenet, siddende på bordet ved lugen ned til borgestuen, eller forstyrrende husjomfruen i arbejdet. – Så hed det i en bestemt tone:

»Gå ud og leg!«

I den spinkle skikkelse boede en mærkelig alsidig dygtighed.

Hun kunne i alle detaljer sige, hvordan et arbejde skulle udføres, og hun påtog sig tit en sygeplejerskes rolle, hvis en af folkene eller børnene kom til skade.

Det hændte jo slet ikke så sjældent, at en eller anden kom ind, snart med en skåret finger, snart med andre sår. Jeg husker en nat, mens jeg var halvvoksen – en af karlene havde villet fjerne vorter med saltsyre og stak et søm i flasken med det resultat, at den eksploderede i ansigtet på ham, så at han råbende og brøllende af smerte kom løbende med huden i et væskende sår. Han måtte midt om natten til sygehuset, og derefter passede min mor ham i lange tider med den største omhu.

Jeg ser endnu tydeligt for mig det stakkels hovede med de stive, hvidgule skægstubbe, som jeg støttede, mens hun lagde olieklude på og bandt rene lærredsstrimler om, så at kun de blodunderløbne øjne var synlige. Jeg stod med vandfad og olie parat for den talentfulde husdokter, hvis lette hænder så smertefrit som muligt udførte sin samaritertjeneste, uden nogensinde at have lært det. Hun havde det fra naturens uudgrundelige værksted.

At flere af hendes børn var udpræget »læseheste«, passede ikke særligt for en så praktisk natur. Hun, som var på færde altid, sagde gerne:

»Skynd jer! Hæng i! Foretag jer noget nyttigt!«

Så gemte vi os på hølfter eller andre hemmelige skjulesteder for at være i fred med de tykke bøger, Ingemanns romaner, Walter Scott, Oehlenschlägers tragedier, hvoraf vi lærte lange roller.

Vi passede vor skole, hun sørgede for alt sit og blandede sig ikke i, hvad der var lærerindens område. Var karakterbogen mindre heldig en uge, tog hun det langt fra tragisk – gik ud fra, at man gjorde sit bedste. Der skulle særlig graverende anklager til, før hun skred ind.

En sværmerisk pige i voksenalderen kunne pludselig synes, at hun ikke havde sin mor nær nok! Når ikke husets pligter kaldte, gik hun jo altid med faderen over stok og sten. – Derfor var

det slet ikke kedeligt at blive syg – for så var hun der straks, satte alt andet til side, kom fra time til time, snart med en kop te, – hendes eget universalmiddel! – snart for at se, om man lå under tæppet, – snart for at læse højt, eller finde på et eller andet morsomt, et spil, en kabale.

Når lampen var tændt i dagligstuen en mørk vinteraften, og man fra skolestuens lektielæsning – der gerne trak længe ud, fordi man havde smuglet en morskabsbog i pulten – gik gennem den mørke gang ind til lyset, der strålede i en cirkel om det store bord, så sad hun med sit håndarbejde under den hvide skærm, parat til hygge og samvær.

Så var hun ikke mere den travle Martha, men den milde Maria. Så sænkede der sig fred og harmoni over den lune stue, en egen stemning, som udgik fra hendes fine, bestemte moderskikkelse.

En atmosfære af lykke – sand menneskelykke.

*

Hvis det daglige liv på den store avlsgård var præget af arbejde og travlhed, så blev *årets fester* påskønnet så meget desto mere.

Når det blev hen på efteråret, og høsten var kommet i hus, plukkede havemanden de største, mest spraglede georginer til at anbringe oppe ved musikanternes plads – for nu skulle der være høstgilde – det rigtigt store, som afsluttede alt sommerarbejdet, før vinteren satte ind.

Han tog de gamle transparenter frem og satte lys i de udskårne figurer. Der var både et med forældrenes sammenslyngede navnetræk, et med en flaske og glas, samt et med VELKOMMEN, skrevet i mægtige bogstaver. Det kom op over indgangsdøren.

Så gik han med kurven ud i baghaven og plukkede »Høstgildeæbler«, de hvide og røde, som læskede så godt. De blev om natten under høstgildet væltet ud over dansegulvet mellem parrene, der foer fra hinanden et øjeblik for at kaste sig over forfriskningen, serveret på denne originale måde ...

Den store vognport blev pyntet med løv, og bordene dækkedes

i lange rækker. Gårdspladsen fyldtes af festklædte husmænd, deres koner og de hvidblonde børn. Suppen blev båret frem af pigerne, der allerede havde danserytmen i benene og gav et rapt svar på en djærv tiltale.

Høstgildesuppen havde en uovertruffen aroma, kogt på en ko, som var valgt med særlig omhu, vor tids offerdyr! – Der spistes i andægtig tavshed.

Først ved kaffen løsnedes tungebåndene. Mændene gik rundt mellem hverandre med pibe i munden. Konerne holdt mønstring over deres børn og tørrede dem om munden, men de rev sig løs og foer ud i gården for at lege: »Kom, kom, fagre ungersvend, og før mig bort ud i dansen!« eller – »Jeg gik mig over sø og land« – eller »To mand frem for en enke«. Alle de forskellige sanglege, de havde lært. – Gårdens egne børn og unge er med, snart i legen, snart i snak med husmændene, deres kammerater fra marken, som lader dem køre på høstvognen og styre de store, svære heste i livsfarlige sving ned ad de bratte bakker og rundt om lumske mergelgrave.

En mærkelig blandet lugt på sådan en vogn af heste, strå, træ og arbejdsmænd, uadskillelige i mindet knyttet sammen med høsten!

Nu anslår musikanterne de første skærende toner. Hurtigt over i loen! Havemanden er fordanser i de indviklede, gammeldags turedanse. Han råber sine ordrer over alle andre, indtil musikken slår over i vals: »Sejle op ad åen«, eller »Under de lysegrønne lindetræer . . .«

Så er det staldkarlen, som er nr. 1. Han danser uforglemmeligt godt – så godt, at jeg endnu med lidt rødmen mindes en replik på mit første bal i hovedstaden til en ung, vordende lensgreve:

»De danser næsten lige så godt som en staldkarl, vi havde hjemme!«

I den usikre belysning derovre i loen under flakkende stearinlys og lygter, i den tågede luft, tæt af al det støv, de mange par hvirvlede op, og af de lange pibers røg – de hører med til minde-

ringen – ser jeg endnu for mig disse typer, som forlængst er borte, men dengang svang sig som de ivrigste og gladeste.

Den tykke hjulmand, gårdens altmuligmand, til daglig begravet under høvlspåner i sit lille værksted bag vognporten, og hans endnu mere robuste, men smukke kone, en utrættelig »sylfide« på dansegulvet, som kunne sno og bukke sig i en »Oksekov« lige så godt som de unge, slanke piger, – snedkeren, mørk, fuldskægget, livlig. Far til mange dygtige børn, ligeså selvfølgelig med i hverdag og fest, som havemanden, hans broder, der begge ved, hvordan alt ifølge traditionen skal være her på stedet.

Husmændene, hvor er de særprægede – hvor har de været parat lige fra den første dag, den lille børneflokk slog sig ned på gården, til at give dem del i alle de oplevelser, der falder af på en herregård. Hvor var de altid oplagt til en spøg, et venligt ord:

»Vi må rigtignok love for den lille hjulbør!« – når en dreng i 6 årsalderen hjalp til under kørslen – eller et advarende:

»Du må nok drikke, men du må itte bælle dig!« når man tog sig en ordentlig slurk af det sure øl, de havde med i små ankre under høsten. –

– Og konerne! Der sidder de på rad og række, også den skrappe Malene med de mange børn. Hvor har hun dog fået dem alle fine i tøjet til høstgildet! Syet og vasket og stivet om dem! – I dag har hun lov til at lægge hænderne i skødet og lade sig opvarte af gårdens piger. Hun forstår at vurdere traktementet, både den gode middag og al den lækre »pålægsmad«, som nu bæres ind.

»Husk, at pålægget skal helt ud til kanten,« lyder det stadig i spisekammeret, hvor en ung elev for første gang skal smøre rigtigt høstgildesmørrebrød.

Malene, som har sat alt ind på at opdrage sine børn til renlighed, lydighed og ordenssans, og magtet sin opgave, sidder i snak med de andre koner, men det kniber for hende at hvile og lægge hænderne i skødet. Snart må hun glatte Agnes' hår, snart se, om Ole og Berthel opfører sig sømmeligt.

Hendes livlige, rødmossede mand kan bedre slå sig løs og tage med, hvad der vanker af vådt og tørt, af sjov og slagsmål. – Han er heller ikke bange for at sætte sig hen til sin herre ud på aftenen, når snapsene og punchen har løsnet tungebåndet og slået hemningerne bort. Denne dag er fest – folkenes fest – og man har en uskrevet lov: Enhver kan sige, hvad han vil – natten er lang, og deres herre sidder troligt nede i dansesalen fra begyndelsen, lige til spillemændene ved firetiden om morgenen sætter i med:

»Forgangen nat
vor sultne kat« –

Man får undertiden frem, hvad man har båret på længe. Var forvalteren ikke uretfærdig den dag, greven husker nok – oppe i marken?

Der gøres rent bord og drikkes forlig med godt humør. Så står husets herre henne ved det lange bord, hvor punschebollerne er sat frem, og på sin rolige, myndige måde takker han alle dem, der har været med til at skaffe høsten i hus. Både kvinder og mænd, gamle og unge, også børnene. Den første skål, og den egentlige tak gælder dem.

Hans høje skikkelse ses overalt, snart her, snart der, han går rundt og skåler, hilser, takker.

Og så følger alle folkenes sange, hver får et vers, herskab, børn, lærerinde, forvalter, og til sidst: Vort selskabs skål.

Men de unge længes efter at danse igen, og snart lyder have-mandens stemme over salen:

»Nu har damerne ordet en hel time!«

Hvorefter pigerne kaster sig ud i det spændende selv at bestemme, udvælge, bejle . . .

Var disse høstgilder ikke udløbere fra slutningen af det attende århundrede, da frihedstrangen slog igennem, også herhjemme? Dengang skoler og oplysningsarbejde voksede frem på godserne og gik hånd i hånd med hverdage og fester? De strålende høstgilder, de

store fællesbespisninger, den pyntede lo, de udskårne græskar, de lysende transparenter, alt går tilbage i tiden, med rod i andre folkefester, fjerne dage på Brahe-Trolleborg og Pederstrup, hvor man for første gang svang sig sammen, herskab og tjenerskab, unge og gamle, tykke koner og gamle mænd med lang pibe i munden – fra 1780'erne til tiden før første verdenskrig.

Udjævningen af samfundet overflødiggjorde det private initiativ, ja, viste det fjendskab. Høstgildetonerne fjerner sig og dør hen – tilbage i luften klinger et fjernt ekko:

Og skam få den, som ikke,
vort selskabs skål vil drikke!
Hurra! Hurra!
Den skål var bra!
Hurra! –

Men alting gentager sig med afbrydelser, også høstgilderne opstår påny, selv om skikke og moder skifter.

Den nye tid på herregårdene kræver SIN skildrer.

*

»Hvor var der skønt *om julen!*«

Sådan digter Oehlenschläger en juleaften i Paris, hvor han længselsfuldt mindes sin barndoms jul . . .

Det er ikke blot længslen efter det, der *har været*, men selve den følelse, at *vi aldrig mere kan fornemme alt med barnets lysvågne sanser*.

Med hjertets hukommelse søger jeg at genopleve den ubeskrivelige stemning, som hvilede over den store gård, selve juleaftensdag, hvor ugers travlhed var ved at stilne af.

Hvem der kunne gå derude i den stille have med de brune risbøge og de grønne graner i baggrunden, høre klokkerne give genlyd i skumringen, se lysene tændes i de mange, små hjem mellem bakkerne, disse huse, hvor der var skuret og skrubbet, bagt og kogt, for at byde festen et værdigt velkommen.

Fra huset lyder dæmpet musik ud i den vinterstille have og blander sig med klokketonerne fra landsbyerne på egnen. En eller anden spiller julesalmer i mørkningen for at fordrive de sidste timer, inden selve juleaften, juletræet . . .

I tankerne er jeg langt borte, helt inde i barndommens juleland. I de år, da en flok børn travede i flok og følge den lille, halve mil til kirke gennem sneen. Kulden bed i næse og øren, men inde i kirken var festligt og varmt. Det følte som en befrielse at få luft i salmetoner – de mystisk skønne strofer:

»Ad stjernetæpper lyseblå
skal glade vi til kirke gå«

genlød forjættende på hele den lange vandring.

Inde i barnekammeret havde Maren barnepige gjort det mægtigt varmt, sådan som hun selv foretrak det. Det fine stadstøj var allerede lagt frem, og mens hun snaksomt puslede om sine yndlinge og gik frem og tilbage, stegte hun æbler i den hede kakkellovn. De gjorde godt efter turen. Når så alle børnene endelig var færdige – i broderede kjoler og nye matrossæt, så sagde hun:

– Nu skal I få en historie, hvis I vil lade være at fare rundt og krølle tøjet. Vil I ha' den om »den lille Lise, der blev borte i sneen«, eller skal det være »Edderland hønsepige«, eller »Store og lille Klaus«?

Og vi fik dem alle tre, mens hun selv pyntede sig, før de andre folk fra gården skulle samles om juletræet. Nysgerrigt overværede vi hendes omklædning til fest. Håret var allerede vasket i øl aftenen før, så at det var stift som en pind. Nu blev det yderligere strammet og sat op under den sorte fløjls hue med de brede, grove kniplinger. Kjolen med den brogede bort af påtrykte blomster forneden og det stramme liv med stivere – alt blev taget på, mens hun fortalte så levende, at børnene glemte tiden af ængstelse for den lille Lises skæbne i snestormen, indtil pigen endelig blev fundet og båret frelst hjem på sin store, stærke fars arm, – sådan som man

selv red højt på sin fars arm i mørke aftner fra søndagsmiddagen på hovedbygningen. – De hørte Edderland hønsepige råbe:

»Vil med! Vil med! Vil med!« da hun sejlede ud på sit dejstrug. – Og pludselig var ventetiden forbi. Der blev kaldt inde fra spisestuen, og gennem den lange gang gik flokken ind til lys og fest.

*

Når vor egen juleaften næsten var til ende, gik vi, både forældre og børn, over i hovedbygningen for at ønske bedsteforældrene en glædelig jul.

Derovre var i reglen mange gæster. Der vrimlede blandt andet med »julekvinder«, som havde hjulpet til med forberedelserne til det store juletræ med gaver til alle godsets børn. Husets børnebørn syntes tit, at det ville have været heldigt at få samme gaver som husmandsbørnene, der drog af med pragtfulde dukker, pyntet af den flinke kammerjomfru, eller andet udsøgt legetøj. De fik også flotte marzipanting, formet i alle slags figurer, lige fra kageruller til snemænd.

Eet år, da vi kom derover, var der en særlig glans og en egen stemning – julebordene bugnede under de mange gaver, og fire nye ansigter sås blandt de faste gæster. Norske toner lød i det traditionelle julekor.

Den højt ansete stiftsprovst Hall var kommet til Danmark med frue og to døtre. Han havde allerede i nogen tid rejst rundt her i landet og slået til lyd for den nystiftede kristelige »ynglingesag«, eller som den kom til at hedde her: KFUM.

Hvor han og hans damer kom frem, tog de alle med storm. Sådan også her i julen. Mine bedsteforældre havde i sin tid haft de to store nordmænd, Børresen og Skrefsrud, på lange besøg, og personligt venskab knyttede dem sammen med en lang række af tidens førende skikkelser indenfor kirken. Nu blev dette julebesøg af familien Hall forløber for mange andre, når den yngste datter år efter år rejste ned over, først som ugift, senere med sin statelige mand, højesteretsadvokat Schou, og deres sønner.

Den norske familie, som var julens mest fejrede gæster det år i fjerne dage, havde især eet stort, selskabeligt talent: de var alle musikalske.

Stiftsprovsten lånte en bondeviolin af stedets kusk. De to døtre sang og spillede. Den ene var lys, den anden mørk. Den ældste var klædt i dyb sorg, hun havde lige mistet sin forlovede, der var omkommet på en fjeldtur. Hendes fine, blege ansigt var præget af sorg, men det gjorde hende blot smukkere, interessantere.

Den yngste var sprudlende og livsglad. Hendes gyldne hår havde et rødtligt skær – hendes kække næse stod i sky – hun sang, jubede, så det gav genlyd i de ellers så stille værelser. Hun lo, så det rislede, var selve det gode humør, kommet ned fra fjeldet i en moderne Kristiania-dames indtagende skikkelse, indhyllet i en pelscape af sidste mode.

Husets yngste søn havde en sjælden smuk sangstemme. Han blev øjeblikkelig de to unge damers ridder. Tiden fløj af sted ved klaveret. Man sang duetter – øvede sig til aftenens præstationer. Udenfor lå sneen i sin skinnende hvidhed. Man spændte for og kørte i kane gennem skovene.

Det var disse norske toner, som slog os børn i møde den juleaften. Salmerne fik en helt ny udtale, som klædte dem. Først var vi lidt benovede over deres sprog, som vi ikke forstod i begyndelsen, men vi overgav os hurtigt.

Stiftsprovsten stod som en rigtig julemand med sit store hvide skæg, og uddelte gaver til os alle 5, norsk kunstflid, som forekom os eventyrlig og tilløkkende.

Dejlige dukke Bergliot i dit brudeskrud! Jeg glemte aldrig den juleaften, hvor du trådte ind i min tilværelse med dine søljer og din gyldne krone! Heller ikke det lille dukkechatol, forfærdiget af en eller anden norsk bondeknøs og indbrændt med mørke figurer. Det havde skuffer og hemmelige rum bagved chatolklappen og kom i mange år til at rumme de mystiske småsager og breve, man gemmer for andres blikke – enten der er grund til det eller ej . . .

Den yngste søster drog rundt om juletræet med to svøbelsesbørn, der lå i et stift paphylster. Den ene græd, når den anden lo. De kunne sige: Papa og Mama – ved hjælp af en sindrig mekanisme i hylstrets indre.

Den store søster fik sæljer og brogede træsager, og alt var så helt anderledes, end noget andet havde været før i vort korte liv. Derfor blev det husket altid. De norske piger havde heller aldrig før oplevet en sådan juleaften, aldrig fået så mange og kostbare julegaver. Alt, hvad de havde ønsket og drømt om, lå på deres bord, franske parfumer af nu længst forglemte mærker, fine, duftende sæber, indforskrevet direkte fra Paris. Lybeckermarzipan, som også blev sendt lige til stedet, (en gammel tradition fra min oldemors tid, hun, der havde hørt hjemme i sin barndom på Nütschau mellem Lübeck og Hamborg), fandtes i runde æsker, side om side med luksuøse sager fra hovedstadens bedste magasiner.

Juledag sad vi børn med til bords i spisesalen, hvor der blev dækket i dagens anledning med alt det mest udsøgte, huset kunne præstere af dækketøj, sølv, krystal og porcellæn. Det gamle Sèvres-stel – måske en gave fra grev d'Angiviller til vor oldemor, måske købt på Philip Egalités auktion, som familietraditionen sagde, fik bordet til at minde om en fransk hertugs taffel.

Børnene brød sig ikke om de mange retter, eller de lange, højtidelige middage – hvor forældrenes blikke vågede over deres opførsel og manerer. Dog, denne juledag var der en egen frigjort stemning. Ingen tænkte på os, som ugenert stirrede over på de norske piger.

Hvor var de yndige! Den ældste, nedringet, bararmet, klædt i en sort fløjlskjole, der fremhævede hendes blændende hud . . . sad ved siden af billedhugger Bøgebjerg, min farfars protegé, der hørte med til husets feriekreds. Han var vokset op på godset i et af de små huse ude på Bøgebjerg og viste tidligt kunstneriske evner. Bedsteforældrene lod ham uddanne i hovedstaden, og han var meget lovende i disse år, hvor Statens Museum købte en af hans grupper.

Den unge norske sorgens genius ved hans side inspirerede ham til en af hans mest følte statuer: »Natten« . . .

Jeg så fra »Natten«, der holdt så yndefuldt på den tunge Fabricius-ske og førte den på en egen måde til sin meget lille mund, over på »Dagen«, den yngre søster, der i en lyserød dragt med struttende pufærmer strålede som den opgående morgenrøde. Hun ligefrem boblede over af livslyst, hun kogte af ungdom og glæde. Kåde replikker sang gennem rummet på hendes klingende sprog. Tvang kendte hun tilsyneladende ikke.

»Er greven glad i pige-kys?« sagde hun uskyldigt og rakte sin bordherre skålen med marengs.

»Ja, jeg ta'r dem skam, hvis jeg kan få dem,« svarede han omgående.

»Åh, De misforstår mig! I Norge kalder vi den slags kager »Pigekys!« Gør Dere ikke det her i landet?«

Hun lod, som om hun ikke så et advarende blik fra sin statelige far, stiftsprovsten, en mand af megen verden, vant til at omgås alle, fra de unge, han arbejdede iblandt – til kongen af Sverige-Norge, Oscar den anden, der var meget glad for ham.

Det var ikke blot børnene, som lod sig erobre af de norske gæster – de voksne blev det i endnu højere grad. Selv den yngste farbroder, officeren, den sangbegavede charmør (der i forvejen havde tænkt, at sådan et par små norske præstedøtre kunne han hurtigt fordreje hovedet på), lod sig rive med af den ældstes melankolske ynde og den yngstes kåde replik og lyse stemme.

En aften stod de sammen ved flygelet og sang duetter:

»Ich wollt', meine Liebe ergösse sich . . .«

Hun bevægede sig lidt ud mod salen, hvor der var mange gæster fra egnens gårde den dag, – så trådte hun tilbage mod de tændte stearinlys. Hendes lette silkekjole med de store ærmer kom et sekund for nær til flammen, som fik fat – og tonerne forstummede i rædsel.

Faste, stærke hænder greb om hendes arm og ærme. Ilden kval-

tes og slukkedes med det samme. Uden brandsår og uden dybere hjertesår kunne hun ved nytårstid rejse tilbage med sin familie.

Alligevel – det blev en jul, som satte skel. Stedet vedblev at drage hende, som så mange andre, der kom ind under dette hjemms særlige atmosfære.

Hendes eget liv blev vel ikke knyttet til nogen af de danske mænd, hun traf, og hvoraf hun især »likte en svært godt«, men mange år efter førte en af hendes sønner et barnebarns barn op til fjeldlandet.

*

Jeg priser min lykke, at jeg har kendt *rigtige koner*, ikke damer, der gør rent, men den vidunderlige slags, som var min barndoms biografteater og talefilm, når de skurede, skrubbede og stod ved vaskebaljen, men altid, hvor de så var, lod munden løbe, lige berusede af snak, med armene i sæbeskum, disse magre, senede arme, disse kvinder, hvis furede, vejrbidte ansigter og barkedede brune hænder jeg ofte iagttog, når de et øjeblik hvilede sig på tørvekassen i køkkenet ved en kaffetår.

Hvem kunne vel som de mane andre tider frem? Både deres egen, og den, de havde hørt om gennem andre koners beretninger i deres egen usandsynligt fjerne barndom.

Over de andre stemmer hørte jeg atter Lones skarpe replikker.

»Som jeg siger jer! I mine unge dage var en tjenestepiges løn kuns ulden af et får! Hun skulle selv karte og spinde den i sin fritid! Det måtte foregå i de måneklare nætter, for lys var der ikke råd til!«

Gårdens piger, der kender hendes formaningstaler om flid og nøjsomhed, forholder sig tavse.

»Pas godt på jer løn, tøser! Ellers ender I på »støtten!«

Når Lone siger »støtten«, mener hun alderdomsunderstøttelse, i hendes øjne den største skam, der kan times et ordentligt menneske . . .

»Jeg klarede mig i tredive år uden at anskaffe mig en ny hat, eller nye sko! Jeg havde træsko på, enten jeg gik i kirke eller på besøj! Kludeskoene førte jeg med, til at have på indendørs!«

Pigerne ler af glæde over, at verden er anderledes, end da Lone var ung.

»Verden er, som den altid har været! Det er kuns menneskene, der er blevet forrykte! Nu taler selv simple folk om at få ferie og komme ud og rejse. Men i *vor* stand og *vor* stilling« – hun lagde stærkt eftertryk på VOR, som blev udtalt VOER – »havde man aldrig fri, da jeg var ung. Den dag, Anders og jeg blev gift, var han på arbejde hele dagen, både før og efter at vi havde været i kirke. Om eftermiddagen gik jeg hjem og muggede ud. – Han havde været enkemand et stykke tid, så der var fælt – og stegte en pandefuld flæsk, til han kom hjem. Det blev så det første måltid, Anders og jeg nød sammen,« tilføjede hun med et syrligt smil, der kunne tydes, som man selv ville.

Der var kun eet menneske, hun elskede, min bedstefar, i hvis husholdning hun oprindeligt var som hønsepige. Ham søgte hun råd og støtte hos i vanskelige spørgsmål. Egentlig havde hun slet ikke noget at gøre ovre i hans fløj; men kunne hun se sit snit til at skure trappen op til hans værelser i det lille tårn, så stod hun inde hos ham, – som den dag, da hun spurgte sit ophøjede forsyn:

»Ska' jeg ta' Anders eller ej?«

»Hvis du holder af ham, Lone!«

»Jeg hverken agter eller ærer ham,« erklærede hun bestemt – men hvordan det ellers gik til, så *tog* hun Anders, og de sled hinanden op gennem et livs gnaveri og den mest gennemførte økonomi. Aldrig en fornøjelse, aldrig et stykke nyt tøj. Da de døde, var der tyve tusind på kistebunden.

Det var fra Lone, jeg hørte om den gamle vågekones oplevelser ved nattetid på »slottet«.

»Ja, se, det var jo dengang, Stine vågede over fruene, da hun havde fået den ældste søn, og mælken slog sig på hjernen, som

de siger, den kan. – Ud på natten blev hun meget dårlig og kaldte: »Stine, gå ned og hent min mand!«

Men herren havde sit soveværelse helt ovre i den anden fløj, og fru en var flyttet op i de to stuer mod haven for at få ro. Stine skulle gennem det meste af huset og den store sal. Men da hun lukkede døren op, skinnede månen lige ind på den forgyldte sofa under spejlet, og der så hun li'så tydeligt, at der sad tre damer.

Hvad er det, tænkte hun, er her gæster på denne tid af natten?

Hun kendte dem ikke, de var ikke fra egnen, men de vinkede ad hende, som om de ville hende noget. Underligt blege var de i ansigtet, og deres øjne røde som blod – hun turde ikke gå nærmere og trak li'så stille døren til sig igen og listede tilbage uden at have vækket herren, og heldigvis var den syge frue faldet i søvn.»

Sådan lod hun munden løbe, både ved vaskebaljen eller ude i baggården, hvor hun og et par andre koner lå med deres lugeknive, skarpe som ordene, der vældede ustandseligt dagen lang, akkompagneret af springvandets melodiske plasken. Bedst husker jeg hende og Thilde i deres stærke, blå kjoler og hjemmestrikkede strømper i solide træsko, som især Lone viste frem.

»For det gør ikke noget, skørterne er korte, når blot man har pæne ben!« Dermed mente hun, at fodtøj og strømper var uden huller.

Lone og Thilde bøjet over lugeknivene i gården (der gemmer en stenbro fra middelalderen dybt nede), var et lige så sikkert forårstegn, som at Frederik viste sig i haven mellem de lange urtebede i sin jordfarvede dragt. Som et muldvarpeskud skød han op i haven, hvor han gik, til han blev firs, men ikke mere kom om vinteren, når det var rigtig koldt. Vi regnede det for et forårsbudskab, den dag han atter viste sig. Længslen kom over ham med den lune luft fra syd og fuglenes sang i hans egen lille have. Når herskabet standsede udenfor på deres daglige tur og snakkede med ham, lod han dem forstå, at nu længtes han efter gården. Så fik han lov til at udføre, hvad han overkom.

Han var en tavs mand, men ingen vidste bedre besked med alt i haven, og hvordan det havde været i gamle dage, og han og »snekkeren«, der begyndte som tjenerdreng hos bedsteforældrene. – Den sidste havde oplevet, hvordan et stort hus virkelig skulle føres, og hvordan et tyende forholdt sig. Han kom endnu af og til, når der var hovedrengøring hos mine forældre.

Så lød der mange stemmer fra havesalen. Lone og Thilde brugte munden som sædvanligt. Talen gik så stærkt som næverne. Oldfruen var nervøs for, at de skulle genere husets herre, hvis værelse var i nærheden, og som, lig mange andre mænd, var en principiel modstander af disse årligt tilbagevendende oprydninger og forstyrrelser.

Om lidt kunne man vente at se hans høje skikkelse i døren. Hun tyssede på konerne.

Engang sagde hun til dem: »Tal dog ikke så højt! Gør som snekkeren – han forstår at arbejde uden at være højrøstet!«

Den mørke, tavse mand med det gråsprængte fuldskæg, har travlt med skruer og søm. Af og til farer han med hånden over det glatte hår og går nogle nervøse trip frem og tilbage for at se, om et maleri hænger lige.

»Ja, du snekker, du har jo aldrig hørt med til pøbelen,« bemærker Lone spydigt og mindes sin egen start her som hønsepige.

Nu tager snekkeren et Olrisk portræt ned fra væggen, en skønhed fra sidste halvdel af forrige århundrede, min farmor. Svulmende, yppig, mørkhåret, med en lyserød rose i det blanke hår ved ørekrøllen, og en fin knipling i halsudskæringen af den svære, mørke silkekjole.

Han ser længe på det og siger eftertænksomt:

»Den dame har skældt mig ud mange gange, da jeg var kommet i huset her for at blive lært op til tjener. – En dag kaldte hun mig ind i sin stue og sagde strengt:

»Jeg kan ikke tilgive dig, at du igen har været ulydig imod mig – du, som er kommet her, fra du var en lille dreng!«

Det var sjetterne, det var galt med – når jeg tog ud af bordet efter middag, var det så nemt at smide sjetterne lige ud af vinduet. Hun forbød det, hver gang hun opdagede det, men jeg glemte det straks igen.

Hun var ellers så god, både hun og han, derfor blev jeg ulykkelig, hvis noget hændte, som da jeg smed en bakke med atten af de belgiske gamle krystalglas ned ad køkkentrappen. Havde jeg ikke haft kone og børn, var jeg sprunget lige i mergelgraven!

Han hængte ærbødigt det tunge portræt op på væggen efter at have gnedet guldrammen forsigtigt af.

Konernes stemmer lyder igen. Det er Lone, som siger:

»Det var en streng tid, da vi mistede vort gamle herskab, selv om det nye også blev godt. Det var nu, fordi du kludrede sådan med det flag, snedker, på den gamle herres fødselsdag det år i januar. Du masede og kunne hverken få det helt op eller ned, så det blev hængende midt på stangen. Så vidste jeg, at der ville ske et dødsfald, før året var omme, og der gik også kun to måneder . . .«

Længe efter lød omtrent de samme ord nede i køkkenet, med sin herlige aroma af alverdens dejligste retter – som om luften hårdnakket gemte mindet om sommerens syltegylder, efterårets vildt og julens kager.

Men det er, som om der er opbrud nu – som om stemmerne er ved at forsvinde fra det gamle hus. Der er misstemning mellem dem, en lille stab yngre folk, der sidder omkring bordet og spiser.

Det er kommet over ingen verdens ting. Middagen er serveret for gæsterne oppe, og man hører tale og latter fra spisestuen. Dagen er ved at være endt. Der har været fødselsdagsmiddag for en hel del gæster fra egnens gårde.

I dagens anledning spiser både gartnerfolkene og chaufførens sammen med oldfruen, husjomfruen og alle pigerne. Man er pludselig kommet op at skændes. Ham, der skulle passe elektricitetsværket, sagde, at pigerne brugte for meget lys. Det gik ud over

benzinen. Herren havde klaget. De skulle lade være med at holde nattesæde. Gerda havde altid Karl hængende oppe på sit værelse til langt ud på natten. De kunne vel lige så godt bruge stearinlys!

En anden indskød: »De kunne såmænd lige så godt helt slukke! Lys var ikke nødvendigt for de to!«

Gerda var en køn, stiltfærdig pige, der sjældent blev højrøstet, men dette var hende dog for stærkt. Hvad kom hendes privatliv dem ved? Morten sad hos Ida tidlig og silde. Hvad skulle han der? De brændte nok også lys . . .

Elektriciteten, der var stridens genstand, forvandlede til vredeslyn i det hyggelige køkken med det gammeldags komfur og de skinnende kobberkar. Spændingen steg. Alle skændtes. De gifte koner så mistænksomt på deres mænd, som altid havde ærinde på gården og vartede de fikse stuepiger op, hvor de kunne.

Men pludselig sagde een:

»Lad os endelig holde fred! Hvem ved, hvor længe vi er her endnu! Da flaget skulle hejses i morges, sad det fast midt på stangen. Det spår et dødsfald i familien, før året er omme . . .«

Stemmerne forsvinder fra den gamle gård. En tom, øde stemning ligger over de engang så befolkede bygninger. Kun forårsblæsten leger med klokken udenfor herrens vindu, den, der tilkaldte først kusken, senere chaufføren, når vognen skulle være parat.

En svag tone klinger i stilheden.

*

De gamle herregårde med deres sagn og poesi-længslen efter at gense dem griber mig altid, når lindetræerne blomstrer. Så mindes jeg den sagte lyd, når den slog mod vinduet udenfor mit vindu ved nattetid, og dens duft fyldte stuen. Grenenes dæmpede mumlen mod muren ledsagedes af springvandets sagte rislen.

Det er så let at bryde stemningen, der har været over et sted gennem flere århundreder. – Men at bygge op! At få træerne til at kuple sig både inden- og udenfor haven?

Hus og have hører sammen. De skiftende ejere sætter deres spor. En planter lind, en kastanier, en samler på sjældne træer. Det gjorde min farfar.

»Kuppelpilen« spejler sig – for Gud ved hvilken gang – i kanalen og bereder sig på at sætte nye skud. Kupfelweide. Hvor mange år, hvor mange menneskealdre har du drømt om dit fjerne hjemsted, Kurland, hvor sorte ravne skriger i et øde landskab? Hvor spillemand går fra by til by, – hvor store slotte med massive tårne har huset skønne, interessante kvinder som Goethetidens foregangs-kvinde Elise von der Recke og hendes ligeså berømte søster, hertuginde Anna Dorothea af Kurland.

En ung, kurlandsk godsejerinde kom engang rejsende med »die Kupfelweide«, en spæd stikling, omhyggeligt indpakket i fugtigt mos. Hun kendte sin onkels lidenskab for sjældne planter og kuriositeter. Både hun og han er forlængst støv – hendes slot er annekteret under den første verdenskrig, hendes efterkommere er hjemløse. Men her i den gamle have breder Kuppelpilen stadig sine grene i frodigt velvære år efter år. Politiske omskiftelser kan ikke røre den. Ejerskifte kommer den ikke ved. Uanfægtet bevarer den sin runde form og holder sig, om ikke ung, så frisk i de trygge omgivelser.

Planter kan have historisk interesse såvel som møbler og portrætter. En gammel haves sjældne træer kan skygge over mange fortidsminder. Dens vækster kan sige en glemte ting, der rejser sig af mulden. Historieskrivning behøver ikke at indskrænke sig til lærde værker og støvede folianter, men kan brede sig over plæner og buskadser, ind i dunkle kroge og skjulte indelukker, hvor mærkelige stribede roser og små, lyserøde, rokokkofine Pimpernellertiden viser – midt i en skov – at her gav vore forfædre efter for deres luksuøse skønhedstrang: At lave have . . .

»Lad os ikke tale om døden, så længe livet genfødes i blomsterne!« Således hilste for ca. 160 år siden grev d'Angiviller det spirende forår i de holstenske haver.

– Det var i de urolige år, da Napoleon forandrede Europas landkort.

Den franske emigrants hjerte var ligeså betaget af forårets komme i hans nordiske eksil som i de franske slotshaver, hvis almægtige direktør han havde været . . .

Jeg går – en hjemløs som han – gennem min barndoms have og skov. De vilde forglemmigejer breder sig på skovbakken, hvor man for over 100 år siden grundede et pottemageri, et led i en række fabriksvirksomheder på stedet – der skulle »laves penge« efter årene omkring statsbankerotten i 1813–14. Det var, før min oldefar købte godset. Historie . . .

Endnu spores de hensmuldrede foretagender her i navne som »Pottemagerholmen« og »Chokoladegangen«, hvor tidligere chokolademøllen stod. Spredte skår findes endnu i skoven, når skovarbejderne graver planteskolens dybe furer. Vandmøllens damme viser sig som fordybninger i jorden, fyldt med engkabbelejer, hvis farve skinner gyldent som en dukat – det guld, man ikke vandt. Blomsterne triumferer over tid, politik og økonomi.

På den store plæne i baggrunden af haven står tre store blokke gammeldags hanekam. År efter år spirer de frem af mosset, og mere og mere degenererede bliver de i farven. De minder om overfølsomme menneskesjæle, der for længe har levet under samme livsvilkår, indenfor samme milieu og slægt.

Der er noget over disse primula, ligesom over de falmede tulipaner under linden ved hjørnet af huset. Deres oprindelse går måske langt tilbage, hvem ved, en rest af den første urtegård på stedet, dengang slægterne Ulfeldt eller Grubbe ejede gården, eller da Hannibal Sehested tog den i besiddelse efter sin statholdertid i Norge. Måske det dramatiske bakkedrag har været en svag erindring om de mere storslåede egne, han nylig havde forladt . . .

Der var et sted i køkkenhaven, som ingen i en årrække nænede at forandre. I forfalden pragt lå endnu resterne af »Grandtanternes have« fuld af henførende skønhed ved forårstid, når

primula og aurikel stod i tætte, tykke kanter omkring de lange bede. Hvor havde de haft sans for voldsomme, berusende dufte, hvilke buketter kunne de ikke sammensætte, en bedøvende blanding af vellugt! Pinselilier, der her stod i grupper op mod hegnet, liliekonvaller i urskovtætte klynger, sjældne violer, som dem i Kammas have på Bakkehuset, og ind imellem scilla og hyacinther i alle pastelfarver tittede kærminders dybt blå øjne frem mellem safran-gule krokus under et tidligt blomstrende kirsebærtræ.

»Ihr blüh'tet einst in Urgrossmutter's Garten,
das war ein Platz weltfern,
weit, weit dahinten.«

Urgrossmutter! Oldemor! Asta Thusnelda Münster-Meinhøvel. Hun havde lært sine børn at plante have, således som hun og hendes mor havde gjort overalt, hvor de kom hen. En dyb passion så inderlig, at den måtte gå i arv til efterkommerne. Nogle fik den vågne interesse for botaniske sjældenheder og de vilde blomster, andre foretrak at dyrke deres egne kæledægger. – Måske denne sans kan føres helt tilbage til det berømte pigeinstitut hos Caroline Rudolphi i Hamm ved Hamborg, denne mærkelige pædagog og fremskridtskvinde, hvis skole var fyldt med unge piger af det højeste aristokrati – lige til Davoust's soldater brændte forstæderne og indtog byen. Hendes broder, dr. Rudolphi, var en anset botaniker og ledede denne gren af undervisningen, hvor også vor oldemor var en »kostskoleelev« af sin tid.

*

Den gamle gård var en dag ikke til at kende igen. Der, hvor Berthel og de andre havemænd rev hvert hjulspor væk, så snart en vogn var kørt frem, var fuldt af fremmede køretøjer. Der blev holdt auktion og ryddet op.

De gamle mure bredte sig favnende ud som for at velsigne den sidste gæst til afsked.

Alle vognene var trukket frem af vognporten og viste sig i

deres mølædte ælde. Var de ikke stilfulde engang? Hørte de ikke med i den tidsalder, hvor alle stod stille og gav sig tid til at hilse, når de så køretøjet fra gården, før automobilen havde afløst sine forgængere?

Den gamle skovturscharabanc, hvad havde den ikke hørt af glade stemmer og latter, når den var fyldt med en børneflokk, som skreg af glæde over hvert føl, hvert levende væsen på vejen! Hvad rummede den ikke af minder om sommerferier med unge gæster, der drev om i havegangene, stak nelliker i knaphullet eller i håret, om lange ture gennem dybe skove, hvor solpletter faldt gennem løvet – og den udvalgte fik lov til at køre på sin cykle ved siden af charabancen og holde fast i rygstødet lige der, hvor hun sad.

Hvilke sommeraftner der fulgte sådanne varme dage! Den store skyggefulde have, hvor de legede, disse store børn, der var voksne nok til at føle det hemmelige spil i deres eget sind, men ikke forstod at udrede følelserne! De havde trang til at tale, til at udtale sig, men om hvad?

Man kunne gemme sig bort bagved træerne i leg, efter at have leet og støjet – en underlig stemning kunne med eet gribe sådan et par unge, så at de intet mægtede at sige. Magnetnålen, tiltrækningen, dirrede mellem dem, men var ikke så stærk, at den drog dem mod hinanden, syntes snarere at frastøde – Kom mig ikke for nær!

Der stod alle de gamle kareter, slidte og falmede, engang værdige og respektindgydende, antikke rejsevogne som den, der havde ført en franskmænd ud af det blodplettede Paris.

Et langt, indholdsrigt kapitel af en herregårds historie blev fulgt til dørs. Ikke minder om ridefoged og træhest, ikke om fæstning og krig, men om møder, skoler, folkeoplysning, familieliv og patriarkalsk sammenhold.

Et helt afsnit af tiden, fra dengang ens oldefar fo'r rundt i kurérvognen under Napoleons-krigene – indtil nu, da den anden verdenskrig netop var brudt ud.

Den nat hørte jeg for sidste gang den stille lyd af døren, der lukkede sig op og i et sted midt i huset, denne sagte støj jeg altid hørte et bestemt klokkeslet, hvor ingen ellers gik. Et pust fra den u håndgribelige verden, langt tilbage til de yndige stammødre, Amelie og hendes datter, til den gode farfar og hans tungsindige frue, til grandtanterne og alle levende og døde på dette sted.

De elskede skygger. Endnu engang drog de ind, de, som havde gjort deres indsats på egnen, beplantet og værnet den jord, hvoraf vi var rundne, samlet og lunet dette hjem, der nu tømtes for alt.

En dør lukkes i . . . Måske er det godt, at der sker et opbrud hvert 100 år. – Hvad gør det, om der midt i agerjorden, hvor en ædel have pløjes op, pipper en lupin eller akkeleje frem, som om de ville sige:

Her var vi engang de forkælede børn! Vi blev falmede af følsomhed, og tiden kræver kraft og penge. Lad ploven gå hen over det hele!

Huse rives ned, andre bygges op. Den nye tids mennesker tager deres gerning op på fortidens grundvold. Hvad vil man stille op med de store hovedbygninger?

Sindssygehospital? Vandrehjem? Ungdomsfængsel? Herregårdspension? –

Måske et af de store, overflødige hjem en dag kunne blive den statskostskole for piger, det herregårdsgymnasium, husets døtre gennem århundreder har måttet savne, mens de privilegerede sønner drog afsted til Sorø, Herlufsholm eller på udenlandske kostskoler.

Hvorfor altid de sørgeligste eksemplarer af menneskeheden anbragt på de mest minderige, æstetiske steder? Hvorfor ikke lade nutidens unge piger få den lige ret til et gymnasiekostskoleophold, som deres brødre så længe har haft?

De nye godsejere – med langt større pengeregighed end fortidens – bør vise, at også vor tid kan bringe ædle, frugtbringende tanker frem, som i 1788 og de følgende år på herregårdene.

FRA ROSENHOLM TIL FREDERIKSGAVE

Af Holger Rosenkrantz

Fader blev født i Paris 3. februar 1870 og døde 27. januar 1936. Min farfader, Holger Rosenkrantz, født 1836, død 1871, var legationssekretær dernede. Det var meget dramatisk og ikke ufarligt for mine bedsteforældre. Tyskerne belejrede Paris, og farfader fik da også udvirket, at bedstemoder kunne rejse hjem til Danmark med fader igennem de tyske linier. Der fortaltes også, at det lykkedes bedstemoder at flygte med fader. Min farfader måtte i hvert fald blive som legationssekretær, og han døde under belejringen i februar 1871.

Det var sikkert et stort tab for slægten, da han var en rigt begavet mand, der stod foran en strålende fremtid. Bedstemoder var født komtesse S. M. Raben fra Ålholm. Hun prøvede sammen med en yngre svoger igennem tyskernes linier at nå ned til farfaders dødsleje, men kom for sent og fandt farfader død. Da fader var 9 år, døde oldefader, og fader overtog besiddelsen, som han havde sammen med oldefader i 111 år. Min farmoder giftede sig nogle år senere med grev Adam Moltke, Nütschou. Han var en fin og meget religiøs personlighed. Vi tænkte aldrig over, at han ikke var vor rigtige bedstefader. Han var en af de få holstenske officerer, der var kongetro og holdt til Danmark ved prinsen af Nørhrs forrædderi. Jeg har ladet mig fortælle om ham, at han gik i østrigsk krigstjeneste, og at han engang faldt såret om og mistede bevidst-

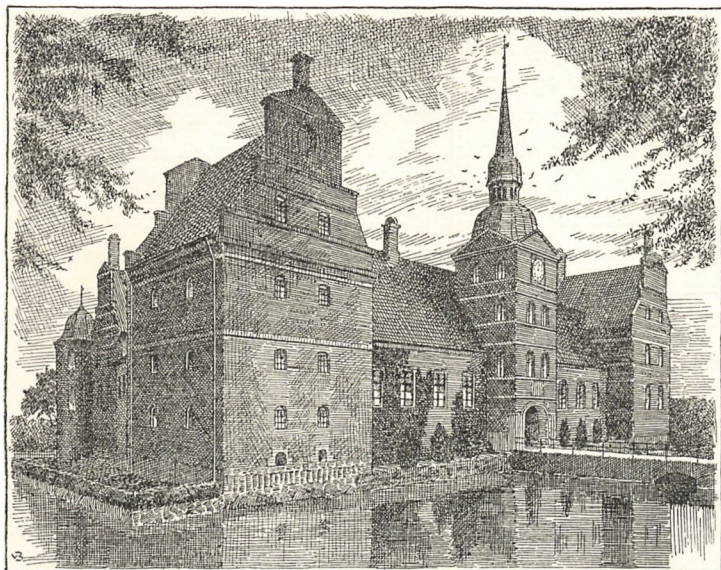
heden. En gammel kone fandt ham på slagmarken og tog ham hjem til sig og plejede ham, som kunne han have været hendes egen søn. Han havde mistet hukommelsen, og en dag længe efter, da han gik og pløjede, gik det op for ham, hvem han var. Man forstår bondekoniens sorg over at miste ham, men man kan også være sikker på, at han ikke glemte hende.

*

Grev Moltke, der var enkemand, da han traf min farmoder, havde været gift to gange før med to komtesser, søstre Cassini. I hvert ægteskab var der et barn. I første ægteskab en datter, der blev gift med baron Vilhelm Bille-Brahe, i andet ægteskab en søn, Carl. Denne stedbroder var kun et år ældre end min fader, og de følte sig nær knyttet til hinanden. Carl Moltke blev senere vor mangeårige gesandt i Berlin og i de sidste år, han levede, udenrigsminister. I farmoders ægteskab med grev Adam Moltke var sønnen Frederik. Det var for udenforstående indviklede forhold, men min fader var glad for sine sammenbragte søskende og har sikkert ikke skænket det en tanke.

Fader gik i skole i København og tilbragte kun ferierne sammen med sin familie på Rosenholm, som han jo ejede fra sit niende år. Farmoder og grev Moltke, som altid blev kaldt »Papa«, var i administrationen til min faders 25-årsdag, da han selv overtog Rosenholm. I de år, hvor familien levede i København, og hvor de kun var på Rosenholm i ferierne, blev slottet ikke lukket. Allerede i min oldefaders sidste år og ligeså i administrationstiden fik to gamle onkler, Julius og Frederik, oldefaders brødre, og gamle tante Trine Bülow, der var moster til dem, lov at blive boende. Tante Trines niece Louise Bülow, tante Louise, styrede hus for dem. Kun vestfløjen, hovedfløjen, var åben og beboet.

Onkel Palle Rosenkrantz og vor gode ven og nabo, afdøde gods-ejer Jakob Estrup, Skaføgård, har fortalt morsomt og levende om deres besøg her. Det var som at komme tilbage til Sjette Frederiks tid, når man besøgte de gamle slægtninge her på Rosenholm. Den

Rosenholm.

nuværende dagligstue, kaldet vinterstuen, var den gang spisestue og opholdsstue. Det er et stort, smukt rum med gamle gyldenlæders tapeter. Traditionen fortæller, at de er fremstillet af vildsvin, skudt her i skovene i den tredje besidder, Erik Rosenkrantz' tid i det 17. århundrede. Et ejendommeligt hjørneskab, bygget med husets og med Jørgen Rosenkrantz' og Dorte Langes våbner samt lærde Holgers skab med bibelske motiver er fundet i kælderen af min oldefader blandt en masse gammelt skrammel. Lyset falder fra vest og syd, så der er megen sol. Ved siden af havde de kaffestuen, der nu er en af vore smukkeste stuer med de statelige jagtgobeliner, men nævnte to herrer fortæller, at den gang var der skillingstapeter og altså mere spartansk end nu. Der var en ret stor tjenerstab, og hver måned blev der slagtet en gris vinteren igennem. Vi har endnu de gamle sulekar og en jernstang med mange kroge til vildt m. m.

Efter hvad familien fortæller, blev der levet et meget stille liv – en meget svag afglans af livet i oldeforældrenes tid. Louise Bülow, der blev 97 år og levede til ca. 1920, kunne jo fortælle os børn en masse små, morsomme og rørende historier fra hendes tid her som husbestyrerinde. Når min fader og hans søskende kom herover, var der liv og glade dage, og de gamle har måske fået nok deraf og har længtes efter roen og stilheden. Nede ved stranden på Balskov boede oldefaders broder, onkel Iver, med tante Hedvig. Han havde selv samlet gården – ca. 300 tdr. land – af nogle små bondegårde, kaldet Balskovgårdene. Det var et meget gemytligt og gæstfrit hjem, og de samlede hele familien. En søster til oldefader og onkel Iver var gift med sin fætter Gottlob Rosenkrantz på Sophiendal.

Forresten havde oldefader 13 søskende – de var 7 sønner og 7 døtre – så helt kedeligt har der sikkert ikke været, når familien var samlet. Tante Louise fortalte om en af oldefaders brødre, at han i sin tid var forlovet med en ung københavnerinde, som må have været temmelig drilagtig, og da hun tilsidst forlangte, at han skulle gå igennem strøget med hendes kanarieflugt i bur, blev det ham for meget, og han slog op med hende og flyttede hjem til Rosenholm. Om det var om samme slægtning eller en anden broder til oldefader, så går der den historie om ham, at han gik ude i haven med en strøsukkerskål og fangede vinbjergssnegle, som var indførte fra Frankrig og levede på skræpperne; så et lille drys sukker på dem, og så nød den gamle herre dem med stort velbehag!

Oldefader overtog kun 19 år gammel Rosenholm, dog til sit 25' år med hjælp af sin fader og en prokurator Nielsen i Århus, der må have været en beskeden mand, for han fik kun 200 rdl. om året. Oldefader var født på Clausholm 20. juni 1806, død 1879. Som barn opdroges han delvis på Clausholm, delvis på Haseldorf i Holsten, hvor min tipoldefader en årrække var administrator for de schildenske ejendomme. Oldefader og hans brødre gik på gymnasium i Altona i flere år. Han og brødrene bevarede hele livet en let holstensk dialekt. Det havde imidlertid intet at gøre med hans og

hans hustrus nationale sindelag. Oldemoder var født rigsgrevinde Anna Dorothea Fædder fra Baggessvogn. Der fortælles, at hun led meget under treårskrigen 1849–50. Hun elskede sin ridehest, og den tog tyskerne, hvilket hun aldrig kom over. Hun døde 1856 efter lang tids sygdom. Under treårskrigen husede Rosenholm de to fordrevne slesvigere Hans Krüger fra Bevtoft og Kloppenborg fra Kjøbenhoved. I treårskrigen var her lazaret, og endnu har vi fra den tid et synligt minde om en ung, tysk officer, der var syg og har ridset på en rude et lille vemodigt vers oppe i østfløjen, nu over 100 år gammelt:

»Sage mir keiner
Hier soll ich hausen
Hier mer als drausen
Bin ich allein.«

Min oldefader giftede sig igen 1857 med Caroline Henriette von Düring. I dette ægteskab var sønnen Vilhelm Rosenkrantz. Onkel Vilhelm var kun otte år ældre end fader. Han besøgte os hver sommer til sin død 1934. Han var en lille, sirlig mand, og børn og unge flokkedes om ham. Han var sin moder en god og opofrende søn. Han elskede at fiske, og han tilbragte mange timer nede ved gravene. Min oldefader, Hans Henrik, kaldet »kammerherren«, beskrives af hans samtidige som en elskværdig, mild og beskeden mand uden en fjende, dannet og belæst. Han havde stor interesse for historie og for sin slægt. Han lod alle familiens portrætter restaurere og deltog i udgivelsen af Rosenkrantzernes historie, der desværre ikke er ført længere end til det 16. århundredes udgang.

I krigen 1864 blev Rosenholm bolig for en prøjsisk general, den senere feltmarskal von Blumenthal. Han fortalte senere om den værdige, men alligevel gæsteventlige modtagelse, de fjendtlige soldater fik. Helt forstå det kan jeg nu ikke, men datiden var vel høfligere, end vi ønskede at være det under besættelsen i 1940–45. I 1861 var Frederik den Syvende med grevinde Danner på besøg på

Rosenholm. Grevinden gjorde ikke rigtig lykke i den fornemme, gammeldags kreds, fortælles der. Onkel Iver på Balskov må have været mere demokratisk, for han holdt en fest for kong Frederik og grevinde Danner, hvor haven var illumineret, og hvor der skal have rådet en meget gemytlig stemning.

*

Da oldefader overtog Rosenholm, var stamhuset tyngtet af en stor gæld – det var vanskelige tider for alle gårde den gang, men da han havde fået en alsidig landmandsuddannelse, og da han var en dygtig og sparsommelig mand, lykkedes det ham at bringe den gamle renaissancegård på fode igen. Rosenholm var mere end forfalden. Der var mange pensioner til tidligere besidderes enker, foruden at oldefader også måtte betale en afgift til sin fader. Tag og fag blev først gjort istand. Det er jo altid det vigtigste på en bygning. Der var nok at tage fat på. Det var næsten 100 år siden, der havde været gennemgribende reparationer. I vore familiepapirer kan vi se, hvormeget der måtte ordnes. Lofter blev lagt om, tapeter fjernede og store, tomme sale i andet stokværk i den oprindelige hovedfløj, *Adelsbuset*, som det kaldtes i gamle dage – *østfløjen* – blev lavet til gæsteværelser. Det vil blive for vidtløftigt at gå i detaljer derom, og interesserede må studere det i »Danske Herregaarde« og andre værker. Nu er hovedfløjen i vestfløjen. Det gik stadig fremad for oldefader, og tiderne var også med ham. I 1844 fejredes 100-årsdagen for stamhusets oprettelse med en stor dinér i riddersalen og bespisning af godsets bønder i Lindealléen. For slægten var Rosenholm atter et samlingssted.

I sit ægteskab med min oldemoder var foruden min farfader, som jeg tidligere har fortalt om, sønnen Christian, der arvede onkel Ivers gård, Balskov, som han drev en årrække fra 1879 til 1893, da han solgte gården til stamhuset. Han døde 86 år gammel i København 1920. Han var gift med Elisabeth Oxholm. Desuden var der en datter, Stine, gift med godsejer Holsten, Sødriugholm. Min farfader nåede aldrig at få Rosenholm, da han døde 1871. Han ligger be-

gravet oppe på familiegravstedet i Hornslet, og i kirken hænger en smuk udsåret mindetavle, hvor der står: »Fra Danske i Paris«.

*

Snedker Hellmund, som min oldefader indkaldte fra Tyskland, og hans søn Carl var meget dygtige og kunstneriske håndværkere af den gamle skole. Jeg er sikker på, at han kunne have ført det vidt, om han var taget til København som ung. Alt, hvad han lavede, var lavet i hånden, og det var godt kram og af høj kunstnerisk værdi. Maskinarbejde gik både faderen og sønnen langt udenom. De følte sig nær knyttet til gården og familien Rosenkrantz og til deres smukke gamle bindingsværkshus. Alle i generationen fra oldefader og ned til min broder og jeg gik ud og ind hos dem. Den gamle fru Hellmund, der var dansk, giftede sig med Carl Hellmunds fader. Hun var også en personlighed, ja, det var hele familien. Lige til sidste år, hvor den sidste af Carl Hellmunds søstre grundet på alder måtte flytte til Århus til sin nevø, der er bankmand, havde familien boet i samme hus fra 1860 til nu; det var mig et stort personligt tab. Jeg besøgte frk. Hellmund jævnligt, og kunne min kone eller folkene ikke finde mig, så vidste de næsten altid, at jeg var dér. Om det så var vore hunde, kom de og hentede mig. Den 28. maj bliver Kathrine Hellmund 80 år, og vi skal ud at fejre hende.

Mange morsomme familiehistorier har jeg hørt dér. Om gamle tante Trine Bülow, tipoldemoders søster, der også blev op imod de 100 år. De unge i familien havde drillet hende med, at ved en middag, der skulle holdes på slottet, skulle hun have godsforvalteren til bords, hvilket tante Trine nægtede; det var ikke fint nok, og hun gik så ned for at beklage sig til madam Hellmund, der prøvede at snakke godt for hende, men nej, op på slottet ville hun ikke. Tiden nærmede sig mere og mere middagen. De unge er sikkert blevet hede om ørerne, og onkel Christian, farfaders broder, blev i hast sendt over til Hellmunds for at forhandle med tante Trine. »Nej, jeg kommer ikke med hjem, når I vil give mig godsforvalteren til bords.« Onkel Christian så meget uskyldig ud og sagde: »Jamen, tante Trine.

Det må være en misforståelse, du skal jo have mig til bords.« Onkel Christian bukkede dybt for gamle tante Trine, og freden var genoprettet, og tante Trine tilfreds. Sådan er der mange historier. Familiens medlemmer tyede ned til Hellmunds, og det synes jeg var både smukt og rigtigt. Hellmunderne omgikkes ikke hverken godsfunktionærene eller folkene. De holdt sig helt for sig selv uden at være storagtige. De forlangte ikke gengæld af herskabet, men kunne de hjælpe med noget, var det dem en glæde. Det var vist, da den store lade i 1860 blev bygget, at gamle Hellmund blev indkaldt fra Tyskland. Når min broder og jeg kom ned til Mine Hellmund, fik vi en dejlig, hjemmelavet solbærlikør og små sukkerkranse. Carl Hellmund – faders jævnaldrende – var fader en stor hjælp. Han var også dygtig til at finde skønne, gamle møbler, der på en eller anden måde var kommet væk fra Rosenholm. Tildels ødelagte var det hans største glæde at føre dem tilbage til deres oprindelige skikkelse ved faders hjælp.

Mange af vore gamle arbejdere har også tjent Rosenholm tro i flere generationer. Nu er der kun een tilbage af den rigtig gamle stab, Niels Jensen, men hans familie har også været knyttet til vor slægt i 4–5 generationer. Min afdøde broder og jeg holdt meget af at komme ned til Niels Jensens moder, gamle Stine, og der fik vi kaffe og kandissukker og legede med alle hendes Børnebørn.

*

Rosenholm har generationer tilbage været et fristed for bønderne, som fra andre steder gerne søgte hertil. Her har aldrig været nogen træhest mig bekendt. Nok havde vi fangehuller her, men ikke beregnede til godsets egne folk. Det var for stimænd og røvere. Endnu er der kanaler fra fangekælderens, der leder op til hverdagsstuerne, for at herskabet kunne høre, hvad fangerne talte om – meget praktisk. Den ene fangekælder var meget moderne. Den var med varme fra de store bagerovne, som findes den dag i dag. Lige op til 1900 bagtes der brød her.

En anden ting, som jeg vil fortælle om, var vægteren, Christen Peter, som var her lige til 1905. Han var egentlig oplært af den gamle vægter, Per Balskov, som var en stor og kraftig mand med en mægtig røst i modsætning til Christen Peter, der var en lille visen mand, der ikke sang nær så godt som Per Balskov, men han var meget pligtopfyldende. Han forsømte næsten aldrig sit arbejde, og han gik med den gamle morgenstjerne og en stor hund. Han gik både avlsgården og slottet rundt ude og inde. Min broder kunne huske ham; han var 5 år, da gamle Christen Peter døde. Hvor må det have været dejligt betryggende – egentlig burde de store godser altid have en vægter. Det var en stor hjælp ikke blot mod ildebrand og tyveri, men blev et menneske eller dyr sygt. I besættelsestiden var der også en del godser, der igen indførte den smukke, gamle skik. Om der endnu er godser, der har en vægter, ved jeg ikke, men måske vil det komme igen ad åre. Gamle Christen Peter havde et lille værelse ind til gården ved den gamle vægtergang, som nu er ombygget til en lejlighed. Jeg må nu ikke fordybe mig for meget i fortiden og vil gå over til at fortælle om mine forældre og min barndom sammen med min afdøde broder Jørgen.

Min fader var højt begavet og havde jo en smuk karriere. Som tidligere fortalt boede han med farmoder og »Papa« i København, hvor han gik i Borgerdydskolen på Christianshavn. Meget kan jeg ikke fortælle om faders barndom, men en enkelt episode har brændt sig fast i min hukommelse. Farfader boede vistnok Toldbodvej 32. I samme hus boede Konsejlspræsident Estrup. Fader legede meget sammen med sønnerne, især med Adam og Jakob, der senere skulle blive naboer til Rosenholm på henholdsvis Fjeld, den gang Enebo, og det skønne Skaføgård. En dag kom excellencen gående, da en fanatiker skød efter ham – det var i provisorietiden -. Heldigvis nåede Estrup indenfor porten, og kuglen blev siddende i denne. Jeg har set den mange gange siden. Om den sidder der endnu, ved jeg ikke, da huset vistnok er ombygget. Det gjorde selvfølgelig et dybt indtryk på familierne.

Fader har tidt fortalt mig om, hvorledes man behandlede gobelinerne endnu i hans barndom. På vort store loft i østfløjen, hvor der i de sidste 50 år har været tørreloft, var der i faders barndom kornloft. Endnu har vi tridsen og tovet samt en stor bjælke, der går ud fra vinduet i gavlen. Der blev sækkene gjort fast, og så var det en let sag at hejse dem op. Over kornet lå de skønneste gobeliner, som blev brugt som pressenninger. Det første, fader og hans forældre gjorde, var at redde dem fra undergang. Der må have været gobeliner i en masse stuer, for endnu har vi tre stuer med gobeliner her. På faders landsted ved København findes en stor havestue med gobeliner, som endnu er i familiens eje. Som ganske ung solgte fader en del smukke gobeliner, hvilket blev en del kritiseret af familien, men fader syntes, der var nok af dem.

Min fader gik meget op i sin studentertid, og han, der var meget musikalsk, var i flere år studentsanger. Da min fader var færdig med sine studier, var han ude som legationssekretær nogle år i England og Tyskland. Den kendte politiker, Noel Boston, som min fader besøgte, sagde til fader: »Don't make your house so beautiful, that you can't afford to live in it«. Jeg synes, det er et råd, der er værd at følge. En anden oplevelse, fader havde, var engang i toget i England, hvor han traf en hyggelig englænder. Da fader havde snakket noget med ham, præsenterede fader sig og sagde: »My name is Rosenkrantz,« hvorefter englændren, der troede, fader ville være morsom, sagde: »I am Guldenstern« (Gyldenstjerne).

Som bekendt kunne tyskerne allerede den gang ikke fordrage jøderne, og fader var meget mørk. En dag var der nogle fyre i Berlin, der råbte: »Moses, Moses« efter ham. Vi har nu ikke noget jødeblod i vore årer mig bekendt, og vi kender ikke til racehad. Fader har tidt omtalt den lille episode.

Til den sidste czars bryllup var fader en af de fire danske udsendinge. Brylluppet var meget pragtfuldt, og som bekendt trængte folkemasserne sig på, og mange hundrede mennesker blev af det beredne politi trampet ihjel. Det kom sig af, at de smukke kronings-

bægre blev kastet i grams, og så trængte folkemasserne på. Min fader og de andre udsendinge fik et bæger forærende og et lille tørklæde, som endnu findes her hos os. Fader fortalte, at næste morgen meget tidligt kom det hemmelige politi, eller måske var det militæret, kørende med ligene meget nødtørftigt dækket til. Hist og her så man en arm eller et ben, der stak ud. Det gjorde et meget uhyggeligt indtryk på fader og de andre danske, der var med.

*

Da fader var 25, tiltrådte han stamhuset og blev en meget dygtig landmand og foregangsmand. Da fader var 29 år, traf han moder. Han havde skrevet til min morfader, som han kun kendte lidt, om han måtte komme og se på landbruget. Min bedstefader, lensgreve Bent Wedell, var også en fremragende landmand, og fader ville gerne se på køerne på »Wedellsborg«. Besøget trak vist længere ud end planlagt. Min fader blev forelsket i min moder og friede til hende og fik ja. Moder var kun 20 år, og hun har fortalt mig, at hun syntes, at fader var meget gammel med sine 29 år. Mine forældre var den gang begge meget religiøse. Fader var fra sit hjem stærkt påvirket i missionsk retning. Moder var mere frigjort og tog ikke kristendommen så dogmatisk, som Indre Mission er tilbøjelig til at gøre. Moder er opvokset på det skønne Wedellsborg hos vor højtelskede morfader, der var typen på en gentleman i ordets bedste betydning. Moder havde to søskende; Karen, der var 3 år ældre, og som styrede hus for bedstefader, der var enkemand, og moders 3 år yngre broder, Julius, nuværende lensgreve Wedell. Min mormoder døde, da moder gik til præst og derfor var helt alene hjemme, da mormoder døde. Den øvrige familie var på Oreby og bedstefader i udlandet. Min mormoder var født komtesse M. Knuth fra Knuthenborg. Hun skal have været en from og stærkt åndeligt interesseret kvinde, der opdrog sine børn på en udmærket måde, meget strengt og nøjsomt, men så de alligevel mærkede en kærlig hånd. Hun selv var meget beskeden og fordrede intet for sig selv. Hun gjorde meget for de fattige på egnen og også for sine folk på god-

set, der så op til grevinden. Helt let var det sikkert ikke for moder, der var meget livlig, at komme over til Jylland fra det venlige og smilende Fyn, men naturen er også smuk her. Moder og hendes søskende blev som før nævnt strengt opdraget, og fader var lidt forundret over, at moder kun hviskede ved bordet og kun talte, når nogen henvendte sig direkte til hende. I foråret 1899 blev mine forældre viede i kapellet på Wedellsborg. Da de kom her til Rosenholm, var der rejst æresport oppe i Hornslet ved kirken, og der blev holdt en smuk tale for mine forældre, og skolebørnene sang for dem. Gamle her på enen kan huske det endnu.

*

Den 16. oktober 1900 blev min ældste broder, Jørgen, født. 9. december 1902 blev jeg født.

Vi havde et dejligt barndomshjem med vore forældre. Desværre var jeg en del syg i min opvækst, hvilket mine forældre tog sig nær; 4 år gammel børnelammelse, 6 år gigtfeber og 8 år knuderosen. Heldigvis kunne mine forældre altid trygt rejse. Vi havde nemlig en udmærket og meget pligttopfyldende barnefrøken, frk. Elisabeth Petersen, kaldet »Beth«, som i seks år, kan man godt sige, ofrede sig fuldstændig for os. Min broder, Jørgen, var næsten ikke syg som dreng, og han var en køn, kvik og begavet dreng. Da jeg var så meget syg, kneb det for mig at følge med de andre drenge. Efter min børnelammelse havde jeg meget svært ved at lære at gå, men så fik vi en dejlig lille shetlandspanny, og jeg lærte at ride, før jeg kunne gå. Nogle år senere var min broder med til at lave den første spejdetrop i Hornslet.

Jeg var ikke slet så ivrig og ville helst lege med min lille barnomsven, Jakob. Vi var uadskillige. Han var søn af vor kusk igennem mange år, Jørgensen. I de senere år blev Jørgensen slotsforvalter og boede med sin kone på slottet. Han var her vel i nogle og tredive år. I sine tidligere år var han rideknægt hos grev Dannemand på Åstrup kloster. Jakob og jeg for rundt på lofterne, og i kældrene søgte vi den hemmelige løngang, der skulle gå langt ud i skoven til

Kilden, ca. 2 km, et smukt lille lystanlæg med herligt drikkevand og en lille træhytte, lavet af runde rafter, hvor vi stoppede mos ind. Ovenover hvævede der sig fire smukke lindetræer. Der var nogle fiskedamme i terasser. Desværre kan ungdommen ikke lade det være i fred, og derfor er der i dag meget lidt tilbage. Anlægget skyldes den pragtelskende 4. besidder, Iver Rosenkrantz, statsminister under Frederik den 4. og Kristian den 6. Han havde stor skønheds-sans. Der fortælles, at oldefader hver dag gik sig en tur ud til Kilden og drak sig et glas vand. De sorte storke byggede reder i de gamle bøge, det var et romantisk sted for os drenge, og vi var tidt derude; løngangen fandt vi desværre ikke.

I mine forældres tid blev der skuffet og revet flere gange om året hele vejen derud. Desværre har klimaet forandret sig så meget, at de sorte storke ikke længere yngler i Danmark. Senere kom jeg også med i spejdetroppen. Jørgen var vel 14 og jeg 12 år. Den gang havde man det jo mere primitivt, men også morsommere end nu. Vi slog telt op forskellige steder i skoven, lavede mad, og så kom fader og moder ud og spiste sammen med os. Moder lå enkelte gange ude hos os, men ved 5-tiden om morgenen listede moder hjem. Vi havde mange gode venner i Hornslet. Oppe hos dommer Knox, hvor vi drenge, der særlig holdt sammen, og som var i min broders patrulje, mødtes, vankede der æggesnaps, og vi fik rom i. Det var for os drenge noget uhørt, som ikke kunne tænkes hos vore forældre, og vi tav klogeligt stille dermed. De drenge blandt spejderne, som vi særlig holdt sammen med, var dommer Knox' to sønner og så Jørgens gode ven, Martin Madsen, der under besættelsen var med i en af de første modstandsgrupper. Kun med nød og næppe undgik han at blive fanget af tyskerne og skudt sammen med en del andre her fra byen. Han nåede imidlertid at slippe til Sverrig, men det er en anden historie. Det var forbavsende mange af vore unge frihedskæmpere, der gennem spejderbevægelsen havde lært at elske deres gamle fædreland.

Et sted, hvor vi også holdt af at komme, var hos digteren Vilhelm

Gregersen, der var præst i Hornslet i mange år. Det var en oplevelse at komme i det dejlige præstehjem, hvor der var 13 børn. Jeg husker så tydeligt, når vi sad ved bordet, og pastor Gregersen sagde »Velbekomme«, så tog vi hinanden i hånden; om vi også sang, husker jeg ikke. Der fortælles, at det varede flere år, inden de fik børn, så tog de en lille pige til sig fra en børnerig familie, og så fik de selv 12 børn.

På de store gårde havde man i min barndom mange polakker. De kom hvert forår med deres fører (Afseher). Fader indrettede det gamle tinghus til dem. I den ene halvdel boede mandfolkene og i den anden kvinderne. De fik jo en meget lille kontant løn og resten i naturalier. Hvor var de nøjsomme. De levede hovedsagelig af kartofler og mælk. De plukkede mange svampe om efteråret, og det fortælles, at de spiste mange giftige, som vi andre ville dø af eller i hvert fald blive frygtelig syge af. Nogle af polakkerne kom hver sommer igen, og når de så havde sparet tilstrækkeligt sammen, købte de sig tidt bøndergårde hjemme i Polen, men der var også dårlige elementer imellem, som drak og svirede, og enkelte var heller ikke bange for at rapse. En historie må jeg lige fortælle desangående. Mine forældre kunne ikke forstå, at der forsvandt så mange høns, og skytten mente, at det var ræve, der var på spil. Så blev der sat en rævesaks op, og en skønne morgen hørtes der nogle frygtelige hyl nede fra hønsegården. I saksen sad ikke en ræv, men en af polakkerne. Han havde stukket hånden ind gennem et hul i trådvævet. Han fik lov at slippe med skrækken, arme fyr. Desuden var han til grin for alle på gården. Min broder og jeg gik ofte ud og besøgte polakkerne. Om efteråret i kartoffelhøsten lærte de os at stege kartofler i den varme aske.

*

Jeg elskede at ride med fader. Min broder havde desværre som mindre fået en skræk i livet ved, at en af folkene, uden at min broder vidste det, havde givet hesten et rap. Hesten løb løbsk med ham, og siden ville han ikke op mere. Derimod elskede jeg mine

rideture og især med fader. Det var den eneste sport, jeg kunne tåle. Fader var meget tålmodig med mig, og i det første år havde han altid et reb mellem sin og min hest. En overgang kunne fader ride en mil på egen jord ned til Kaløvig. Hvor jeg elskede de ture, når det gik i strakt gallop over de store herregårdsmarker. Senere fik jeg større heste efter min alder. På de ture kom jeg fader meget nær. Han fortalte mig om sine planer med landbruget, om gårdene, der skulle bygges om, og meget andet. På de ture var vi som to gode kammerater. Ellers kunne min fader tidt virke noget kold og stiv. Fader og moder holdt af at ride sammen, og de red meget lange ture; en gang til Mejlgaard, men da var de også udkørte. Der var nok en 8 mil, og det var meget på en dag. Fader og moder var meget musikalske. Fader spillede orgel og har komponeret flere salme-melodier, som vistnok spilles endnu. Desuden spillede fader og moder firehændigt. Moder elskede naturen, og vi gik lange ture med hende. En overgang havde vi en abe, og det var et morsomt syn at se moder og os, 4–5 hunde og aben, der foer afsted oppe i træerne, helst hoppende fra træ til træ. Moder kendte alle de vilde blomster, og vi lærte en masse, når vi gik med hende. Om vinteren løb vi på skøjter på de tre søer, som hedder slots- eller voldgraven, som Jørgen og jeg ikke måtte komme på, da den er ret farlig, grundet på understrøm (Hornslet-ungdommen løb på den, så den trak os jo som en magnet), og så de to, hvor vi og godsets drenge løb – havegraven og forvaltergraven. Moder var glad for at besøge arbejderkonerne. Når hun så kom i hjemmene, vel især ved fødsler og når der var sygdom, havde hun mad, tøj og godter med. Der herskede et dejligt tillidsforhold mellem moder og konerne, og det kunne gå helt muntert til. Jeg fik engang imellem lov at komme med. Vi havde mange kammerater mellem børnene, og til vor fødselsdag var de altid inviteret med. På slottet holdt moder søndagsskole for omegnens børn, og desuden havde moder nogle dåbskjoler, konerne måtte låne, når børnene skulle døbes. Det var sikkert til stor hjælp den gang, og vi har endnu bogen, hvor der blev skrevet ind, hvem der lånte dåbskjo-

lerne. Den gang fødtes der mange børn, så dåbskjolerne var flittigt i brug. Til jul gik det altid meget smukt og højtideligt til. Moder havde stort juletræ i den såkaldte strygestue, et stort smukt rum med gamle malede egetræs-bjælker med bibelske inskriptioner, der siges at være flyttede fra Kalø til Rosenholm, hvori et vers hedder:

»Rosenholm, den røde, lagde Kalø øde.
Skaføgård, den grå, gjorde sit derpå.«

Så kom alle konerne med børn, store og små, alle fik noget nyttigt – klæde til pigerne og f. eks. skjorter til drengene, et stykke legetøj og bunker af godter. Fader, Jørgen og jeg var selvfølgelig med. Der blev sunget salmer og julesange. Til at begynde med gik det noget stift til, men efterhånden steg stemningen. Desuden fik hver af familierne en julepakke med en fire kilo gris og med andet godt. Der skulle meget til, da godset jo den gang var stort. Det var moder, der trak det store læs, men det er også morsomt endnu at høre, at folk mindes det med glæde.

*

Herregårdene rundt på egnen spillede en vældig rolle mest for mig. Jeg tror ikke, det interesserede min broder. Derfor fik jeg lov til at komme med min moder rundt på besøg. Nærmest lå Skaføgård, som blev bygget sammen med Rosenholm som enkesæde af Jørgen Rosenkrantz for hans hustru Dorte Lange, og som i tre generationer skulle være nær knyttet sammen med Rosenholm.

Jørgen Rosenkrantz benyttede flere bygmestre til Rosenholm. Det menes, at den nordre forbindelsesfløj på Rosenholm og Skaføgård er bygget omtrent på samme tid omkring 1580. Helt bestemt kan det ikke siges, heller ikke om nordfløjen på Rosenholm er bygget før eller efter Skaføgård, men det morsomme er, at der findes samme smukke, enkle mønstermurværk mellem kælder og stuestokværk både på Skaføgård og på nordfløjen på Rosenholm. På Rosenholm er det nok en del højere end på Skaføgård, hvor det løber rundt om bygningen i mere sammentrængt form. Vilhelm Lorentzen har skre-

vet en meget morsom og interessant bog »Rosenholms bygmestre«, og efter hans mening kan begge bygninger være bygget af Frederik den 2.s bygmester, Peter de Duncker, eller Giovanni Gabrieli, der ligger begravet i Hornslet kirke. Hans gravsten er desværre forsvundet. Han var italiensk født, men fordanskede sit navn til Hans Gabrielsen. Helt bestemt kan det nu ikke siges, og interesserede må henvises til den foreliggende litteratur.

På Skaføgård boede en del af året konsejlspræsident Estrup, der døde 1913. Jeg var som lille dreng med moder derovre at besøge Estrup og var meget betaget af ham. Han var så venlig og naturlig mod mig og viste mig en morsom stol. Når man satte sig på den, spillede den en melodi. Jeg var dybt betaget og har aldrig glemt det. Estrupperne sidder endnu på den gamle gård, som tredje generation værner om på smukkeste måde.

Konsejlspræsidentens søn, kammerherre Estrup (onkel Adam) boede lidt længere borte på Enebo, der nu hedder Fjeld. En gang skulle jeg med moder derover til eftermiddagschokolade. Jeg var ca. fire år og fik på den temmelig lange køretur mange formaninger af moder om at opføre mig pænt. Fjeld er en meget smuk skovejendom med et dengang ikke særlig smukt træhus, men der var vældig hyggeligt, og vi børn holdt meget af onkel Adam, der altid havde små gaver med til os, når han kom til jagterne.

Jeg havde jo lovet at opføre mig pænt, og om det nu var nervøsitet, nok er det, at jeg til moders forskrækkelse væltede en stor kop chokolade ud over det pæne bord og den rene dug. Jeg husker det tydeligt endnu, og hvor flov jeg blev.

Onkel Adam Estrups svigersøn, der boede på Gl. Estrup og senere på Ryomgård, grev Jørgen Scheel, var Jørgen og jeg meget imponerede af. Tidt kom han kørende med tre heste foran hinanden. Foruden at være en glimrende jæger, havde han vældig god forstand på heste og viste sine færdigheder ved forskellige måder at køre sine heste på. Han kom meget til jagterne, og vi børn var vældig glade for ham. Daværende kronprins Christian og kronprinsesse

Alexandrine kom af og til hos mine forældre, blandt andet til jagterne.

Hans prægtige bedstemoder, lensgrevinde Scheel, boede sammen med sine to døtre og Jørgen Scheel inden hans giftermål. Jeg elskede at komme over til grevinden og komtesserne. Det var en oplevelse at sidde i riddersalen med de smukke gobeliner, som forestillede de herregårde, Scheelerne havde ejet. Gl. Estrup var egentlig enkesæde, derfor kunne enkegrevinden sidde der til sin død. En gang var der en indbrudstyv, som brød ind på Gl. Estrup. Grevinden boede helt alene ved siden af spisestuen, hendes døtre boede i sidefløjen, den såkaldte komtessefløj. Tiltrods for, at grevinden havde sin hund hos sig, gøede den ikke ad indbrudstyven, og næste morgen opdagedes det, at der var stjålet forskellige småting. Det morsomme var, at der lå en lap papir, hvorpå tyven havde skrevet: »Fra Grevindens lille Indbruds-gavstrikk«. Dette var med til at fælde ham nogen tid efter, da han blev fanget. Da beviserne lå på bordet, tilstod han og fortalte, hvordan det var gået til. Han havde vist tjent på avlsgården og kendte derfor forholdene, derfor havde han let ved at komme ind i fløjen. Han fortalte, at han havde tænkt at bryde ind på Rosenholm, men havde opgivet det igen grundet på de ukendte forhold.

Af andre herregårdsbesøg vil jeg nævne besøgene hos grev og grevinde Ahlefeldt på Møllerup, hvor man kørte gennem selve huset og stod af i porten. Senere ejere har forandret det, så man nu kører til en hovedportal midt for huset.

På det nærliggende Vosnæsgård kom både min broder og jeg en del. Grev Gebhard og grevinde Knuth var nære venner af mine forældre, og da min broder var ivrig spejder, lå vi tit med vor patrulje ved Vornæspynt, og vi blev enkelte gange inviteret ind på slottet. Senere havde min broder og jeg mange morsomme oplevelser rundt på herregårdene med vore spejderkammerater. På den måde syntes også min broder godt om herregårdsbesøgene. Det skønne Clausholm interesserede mig meget stærkt. Min tipolde-

fader, Holger Rosenkrantz, var gift med gehejmeråd Oppen-Schildens adoptivdatter, født Bülow, og havde haft sin gang der som administrator for godset og boede på det nærliggende Tustrup, som de havde fået forærende af Oppen-Schilden. Clausholm ejedes dengang af lensbaron Adam Berner Schilden-Holsten.

Som jeg tidligere har fortalt, var min broder og jeg meget forskellige. Jørgen var en rask dreng og gik med liv og sjæl op i spejderlivet. Som noget ældre gik han stærkt op i musik og var i København i skoleorkestret og underviste senere i musikteori som hobby. Jeg var allerede som dreng interesseret i personalhistorie og i landbrug og ville helst gå mine egne veje. Selvfølgelig skændtes vi og sloges bravt, men undvære hinanden kunne vi ikke, og Gud nåde den, som talte ondt om den anden, han skulle nok få svar på tiltale.

*

Een herregård elskede vi dog begge – Wedellsborg –, hvor vi var hveranden jul og en del af vor sommerferie. Vi blev forkælede af bedstefader, grev Wedell, og moster Karen Wedell. Når vi kom derover, stod der altid et stort glas med bolcher og en dejlig bog til hver af os. Om sommeren badede vi nede ved Rørdam, hvor min bedstefader havde ombygget havnen. Da min broder og jeg var spejdere, fik vi også på Wedellsborg mange kammerater, blandt andet spejderne dér. Vi havde det dejligt. Bedstefader havde en stor motorbåd, hvori vi vel nok kunne være op til en snes. Med den blev der foretaget mange udflugter f. eks. til nærmeste by, Assens, og til de to øer, der den gang hørte til Wedellsborg, nemlig Brandsø med den sjældent varierende natur, som endnu hører til Wedellsborg, og Bogø, der ligger lige overfor Wedellsborg. Bogø er meget frugtbar, et helt lille sogn med kirke og skole. Der fortælles, at beboerne kunne se min bedstefaders soveværelse, og bedstefader, som altid levede meget regelmæssigt til hverdag, gik i seng ret tidligt. Så sagde Bogøboerne: »Nå, nu er det tid at gå i seng, for nu går grevi i seng«.

*

Desværre blev omkring 1917 mine forældres ægteskab opløst. Det var en vanskelig overgang for os. Jeg var den yngste og havde svært ved at skulle forlade mit dejlige hjem Rosenholm. Imidlertid havde bedstefader ordnet det for os på bedste måde. Vi skulle bo på det skønne Frederiksgave, som blev mit andet hjem, og hvor vi også blev meget lykkelige. Frederiksgave ligger en mil syd for Assens og ca. 3 mil fra Wedellsborg. Som kronprins boede kong Frederik den syvende som guvernør på Odense slot om vinteren og på Frederiksgave om sommeren med sin gemalinde, kronprinsesse Mariane af Mecklenburg-Strelitz. Vi har endnu skabe, som Frederik den syvende lavede i sin fritid. En smuk vej, der går igennem Gl. Ebberup, hedder endnu Prinsessegyden, ca. 2 km. Da kronprinseparret første gang kom til Frederiksgave, kørte de igennem Gl. Ebberup, derfra navnet. Prinsessegyden var meget smuk, da vi kom til Frederiksgave, med sjældent skønne bindingsværksgårde. Nu er kun enkelte tilbage. Moder havde en stor havefest, hvor kong Frederik og grevinde Danner i tidens dragter med optog kom kørende igennem alléen op til Frederiksgave. Det var til fordel for biblioteket i Assens, og der kom 12,000 kr. ind. Til trods for et frygteligt regnvejr dansede vi på en estrade i haven, hvor der også var optræden. Jeg husker, at stemningen trods regnen var udmærket.

Da vi skulle flytte til Frederiksgave, gik Jørgen og jeg i skole i København, hvor vi havde en lejlighed. Moders kammerjomfru, frk. Regitze Larsen (Risse), som var kommet til os nogle år i forvejen, fulgte med os og blev moder til stor hjælp og har med enestående trofasthed og pligtopfyldelse fulgt familien i hened 40 år. Hun var storartet mod os drenge og havde et strålende humør, og så var hun kammerat med os. Det var en besværlig tur fra København til Fyn. Moder havde en bil, men den var klodset op. Imidlertid fik moder efter store vanskeligheder udvirket, at vi måtte få så megen benzin, så det lige kunne række. Vi syntes, det var en spændende tur. Bilen blev stuvet. Moder skulle have

sin hund med. Desuden havde jeg min lille kat og mine kanarie-fugle. Frk. Larsen var rejst i forvejen med folkene, så foruden moder og os drenge var der kun chaufføren.

Tilsyneladende gik alt godt til Sorø, så ville bilen ikke mere. Vor chauffør måtte blive ved den genstridige bil, og vi andre rejste med tog fra Sorø. Fra bilen ned til stationen gik der den sjoveste gammeldags postvogn. Rejsen med bagage og dyr gik forbavsende godt, men da vi kom til Tommerup, fik vi til vor forskrækkelse at vide, at vi skulle vente i 6 timer; det var jo under krigen, men ved enestående velvilje fra en jernbaneassistent lånte vi en trolje og en mand og kom på en strålende morsom tur med vor hund, kat og kanariefugle til Ebberup station, hvor de var ved at tabe næse og mund ved at se os komme på den måde.

Jørgen og jeg havde aldrig været på Frederiksgave. Jørgen var jo næsten voksen og jeg 15 år. Hvor var jeg betaget. Det var sikkert den fuldkomne modsætning til Rosenholm, der gjorde et så stærkt indtryk på mig. Den gang kom man fra Ebberup kørende igennem en smuk bygning med port (Spinderhuset); desværre er vejen nu lagt udenom. 1 km fra Spinderhuset ligger Niels Rybergs skønne Frederiksgave. Konferensråden, storkøbmand i ØK, byggede Frederiksgave og tårnet på den nærliggende Dreslette kirke, der er meget ejendommeligt. Min moder har et maleri fra den tid, hvor man ser Niels Ryberg stå og dirigere håndværkerne oppe på Dreslette kirkegård. I baggrunden ses Lillebælt. På billedet, der sikkert ikke er helt korrekt, men så meget mere morsomt, ser man en allé føre ned til Frederiksgave. I vor tid går der ikke langt fra det gamle voldsted Hagenskov, forbi den gamle vandmølle, en af de få egealléer, der er tilbage i Danmark. Den munder ud i den anden portbygning, hvor vejen endnu fører igennem en smuk tårnprydet bygning.

Da vi kom til Frederiksgave, var huset lige forladt af en forpagter af den kendte landmandsslægt Hvenegaard. Håndværkerne huse-rede der i lange tider. Det var mærkeligt, hvor vi straks følte os

hjemme; der var jo heller ikke langt til hele moders slægt. Wedellsborg ligger 3 mil derfra, der havde jeg min fætter grev Tido Wedell. En overgang var jeg 8 måneder på Wedellsborg, og min fætter og jeg red lange ture sammen. Engang var det nær gået galt. Min fætter og jeg var, uvidende om hvor farligt det var, kommet ud i noget moseagtigt morads. Vi sank i (jeg husker, at hestene sad i moradset til bugen), men vi fik dem dog op. Selv fik vi en alvorlig skræk i livet.

Min broder så jeg kun i ferierne. Han studerede i København og gik senere bankvejen. Jeg læste privat. Tidos forældre er min morbroder og tante, grev og grevinde Wedell, der den gang boede på Tybrind i nærheden af Wedellsborg. Selve huset var ikke gammelt, men kælderens går tilbage til renæssancetiden. Tante Inger og onkel Julius, som var så venlige at have mig boende i flere overgange, havde et smukt og hyggeligt hjem, og de forstod at gøre det rart for os. Min fætter og jeg havde en overgang samme lærerinde, som vi holdt meget af, frk. Sigrid Hindberg. Oppe på kornloftet på Tybrind havde vi ungdomsbal, hvor de unge fra herregårdene og omegnen deltog, og hvor vi morede os dejligt. En herregård, hvor vi elskede at komme, var Erholm. Kammerherre og kammerherreinde Cederfeld de Simonsen, onkel Hans Christian og tante Benny, havde sikkert det mest gæstfrie hjem på Fyn. Jeg tror ikke kun jeg, men alle følte sig hjemme her. Tante Benny var moders noget ældre yndlingskusine. Kammerherreinden var født Treschow fra det nærliggende Brahesborg, hvor hendes broder, onkel Wilhelm og tante Lizzy, kammerherre og kammerherreinde Treschow boede. Mine bedsteforældre på Wedellsborg og tante Bennys forældre på Brahesborg var venner og nære slægtninge, og venskabet gik i hvert fald i arv til mine kusiner og fætre på Erholm, hvor de var seks. Jeg kom og kommer mest sammen med de tre yngste fra Erholm, der er jævnaldrende med mig. En ting, som vist vil illustrere tante Bennys store hjælpsomhed og omtanke var, at da vi trætte efter vor lange og besværlige rejse kom til Frederiksgave,

lå der fra hende en kærlig hilsen og nogle herlige hjemmelavede spegepølser – hvem ville ellers tænke på det. Det var den herregård, hvor vi kom mest, men der er mange andre herregårde på Fyn, hvor vi kom til baller, men skulle jeg begynde at fortælle om det, blev jeg aldrig færdig.

*

Frederiksgave ligger så dejligt. Huset er opført 1774–76. Moder satte en ære i at føre det tilbage til Louis Seize-tiden, og det lykkedes i de mange år, moder boede i hovedbygningen, men desuden var det et rigtigt hjem med en egenartet stemning. Vi førte en del selskabelighed, og blandt de mange, der kom hos os, var mine tre slægtninge, Karen, Elisabeth og Frederik Vilhelm Cederfeld de Simonsen. I julen kom vi næsten altid til Erholm og Brahesborg til selskab. På Erholm havde de tidt en smuk ædelgran som juletræ, den gjorde sig så kønt i den dejlige spisestue. Engang imellem blev jeg nogle dage på Erholm om sommeren, og jeg husker, at kusinerne skiftedes til at pynte bordet med blomster fra den dejlige park, som i kammerherrens og kammerherreindens tid var en seværdighed med enestående blomsterpartier.

Vi, som kom på Erholm, elskede den skønt anlagte park, og der blev da også sværmet en del i parken ved ballerne. På Brahesborg, hvor onkel Wilhelm og tante Lizzy boede, var vi kommet som ganske små i onkel Carl Adolf og tante Sophies tid. Onkel Carl Adolf var fader til tante Benny og onkel Vilhelm. Jeg husker tydeligt, når Jørgen og jeg i stiveste puds som ganske små var inviterede over til Brahesborg. Parken var noget af en trylleverden for os; der var hængebroen, der gyngede, når vi løb på den, og den morsomme flydebro, der med tove var forbundet fra land ud til en ø. Man kunne så selv trække sig derover. Når vi med alle vore mange kusiner og fætre kom ind, vankede der dejlige hvide jordbær og Immerbær.

På Frederiksgave var der også dejligt. Naturen er meget smuk og afvekslende. Til Å badestrand er der ca. 2 km. Lidt længere borte ligger Avernæs og længere ude igen Helnæs. På Avernæs, som er

en lille halvø, boede der i mange år et hollandsk-dansk godsejerpar, som var elskværdige mennesker, godsejer Brünnings-Hansen og frue. Godsejeren var af god gammel bondeæt, og hans forældre havde Avernæsgården. Godsejeren blev som ung forvalter på den nærliggende herregård Løgismose, der den gang ejedes af den rige hollandske købmand Brünnings, gift med hans datter. Senere solgte de Løgismose og flyttede hjem til Avernæs, hvor godsejer Brünnings-Hansen foruden sin fødegård på den anden gård, som også hørte til, byggede et lille gulkalket slot med tårn. Det var et smukt og kultiveret, stærkt hollandsk præget hjem. Utallige mennesker kom hos dette gæstfrie par, som vi alle satte stor pris på. De havde blot een fejl, de kunne ikke sige nej og hjalp til højre og venstre og havde vel også uheld med forskellige ting. Tilsidst måtte godsejerens sælge gårdene og rejse til Frankrig. Det var sørgeligt for et så udmærket par. Jeg er dem personlig tak skyldig.

*

Fra Avernæs går den morsomme, ejendommelige, oprindeligt naturlige dæmning Langøre, der dog i vor tid er stærkt kunstigt forbedret og forbinder Helnæs med Avernæs. Der er gjort et mægtigt arbejde for at forstærke den 2 km lange dæmning med nedramning af pæle og store sten, der skal beskytte den stærkt udsatte vej. Trods dette går vandet en gang imellem over vejen. Til den ene side ligger Helnæsvig og til den anden side Lillebælt. Det er ikke morsomt at vade ude på Langøre, når vandet kommer, hvilket moder og jeg engang var udsat for. Jeg kørte bilen, og moder måtte ud og gå foran bilen. Vandet gik op over støvlerne. Vi slap da over. Senere på Avernæs kom vandet og gik ind i bilen. Heldigvis kom nogle fiskere til og skubbede os igennem. Helnæs er noget helt for sig selv, og jeg, som i ti år boede på Helnæs, hvor jeg drev landbrug, elskede den barske natur derude. Egnen rundt om Frederiksgave er rig på historiske minder, minder, der taler om svundne dage, ligesom der også hviskes om tider, der svandt, på min slægts, Rosenkrantzernes gamle besiddelse.

TRÆK OG MINDER FRA SCHACKENBORG

Af Ellen Schack

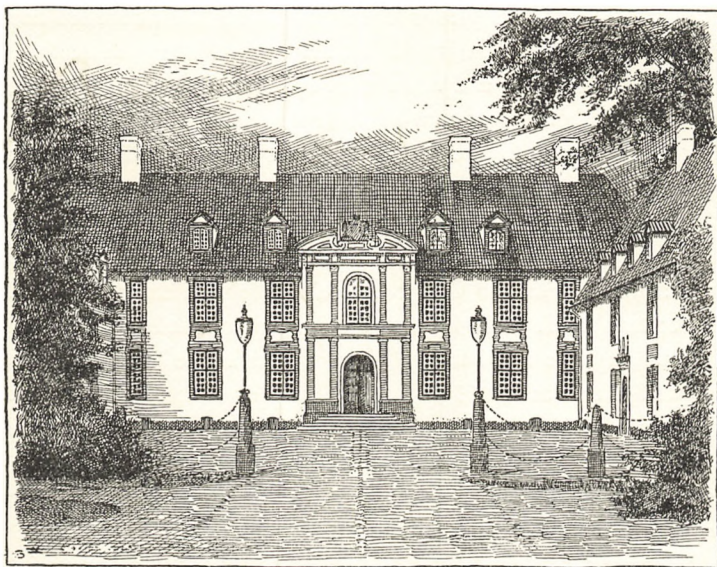
Den schackske Slægt kan i hvert Tilfælde med Sikkerhed føres tilbage til 1162, men vi regner alligevel Feltmarskal Hans Schack som vor Stamfader. Han er født 1609 i Angel. Som ung drog han udenlands i fremmed Krigstjeneste, (hovedsagelig under Ludvig d. XIV af Frankrig). Da han blev kaldt hjem, deltog han i Svenskekrigen, var med til at organisere Københavns Forsvar og vandt Slaget ved Nyborg. Han blev naturaliseret som dansk Adelsmand og forlenet med Møgeltønderhus, d. v. s. købte det af Kronen. Efter at det nødvendige Areal var købt til, blev det omdannet til et Grevskab under Navnet Schackenborg. Det er nu gaet fra Far til Søn i 11 Generationer, skiftevis med Navnet Hans og Otto Didrik, en Skik, som siges opstaaet ved, at Sønnerne døde som smaa, indtil der kom en med det rette Navn. Det er med dyb Taknemmelighed, jeg skriver det, for Schackerne er ikke en livskraftig Slægt. Feltmarskallens Søn fik 5 Dreng, hvoraf de 3 blev voksne, og hans Sønnesønssøn fik 2, men ellers har der aldrig været mere end een Søn udover Barnealderen. Min Oldefar døde, da han var 28 Aar, hans Kone da hun var 20 Aar, en lille Pige døde som 5-aarig, saa der ved min Oldefars Død kun var en 4-aars Dreng tilbage af hele Familien – og da han døde, efterlod han sig ogsaa kun en 4-aarig Søn som eneste Barn – min Far. Det hed sig, at naar den »blonde Louise«, min Mor, kom, skulde Slægten faa nyt Liv – vi var 7 Børn, deraf 3 Dreng. – Og gamle blev Schackerne ikke – ingen mandlig

Schack naaede over 67 Aar før min Broder Christian Juleaften i Fjor blev 70 Aar. Det er klart, at det maatte gaa ud over Schackenborgs Administration med saa mange unge Ejere, og ofte har Huset staaet tomt.

*

Min Fader havde gaaet i Skole i Dresden, været Student i Kiel og Göttingen og aftjente sin Værnepligt hos de slesvigske Husarer. Han afsluttede den som Reserveofficer, og hans Faneed paalagde ham en Tvang, der hindrede hans nationale Frihed. Men i religiøse Spørgsmaal ansaa han det for sin Pligt at kæmpe for Modersmaalets Ret i Kirke og Religionsundervisning, og paa Fællessynoden i Rendsborg, hvoraf min Far var Medlem, kæmpede han tappert mod et uforstaaende og bornert Flertal. Paa Schackenborg holdt Salmebogskommissionen sine Møder for at samle en ny Salmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig, som den kom til at hedde, – dog skulde der staa, at den var trykt i Schleswig, som Byens officielle Navn. Generalsuperintendent Kaftan var vistnok Kommissionens Formand, men det var min Far, der gjorde Arbejdet sammen med Pastor Prahl, Gl. Haderslev, Pastor Nielsen, Sommersted, Pastor Clausen, Dybbøl og Gaardejer Skau, Bukshave. Hver fik sit Afsnit, min Far valgte Julesalmerne. Salmerne blev saa vidt muligt ført tilbage til deres oprindelige Form; det er derfor, at en Del af vore Salmer har flere Vers end den tilsvarende Salme i den kongerigske Salmebog. Det var nu ikke alt saa ligetil; der var visse Hensyn at tage – for det kunde f. Eks. aldrig gaa, at Folk sang: »Nu vajer Korset højt i Folkets Banner« (»Et Kors, det var det haarde trange Leje«), og saa maatte en Deputation af Sted til gamle Chr. Richardt – eller maaske var han allerede død, saa det var til hans Familie – og bede om Tilladelse til at ændre denne Linie til: »I Korsets Lignelse Guds Hus vi danner«.

Far var Ægyptolog, kun Amatør, men drev det dog saa vidt, at han med Glæde blev optaget blandt Medarbejderne ved den store hieroglyfiske Ordbog, og selv udgav han nogle Bøger.

Schackenborg.

Det har ikke været nemt for min Mor, da hun en Novemberdag forlod sit Hjem paa Sjælland med den store Søskendeflok og fulgte sin Mand til Slesvigs barske Vestkyst, hvis storladne Skønhed hun først maatte lære at forstaa. Heldigvis hørte Møgeltønder til den gamle danske Enklave, hvor baade Befolkningen og Kirkesproget var dansk; min Mor, der begyndte sin Skolegang kort efter 64, fik nemlig ikke Lov at lære tysk for sin Far, det maatte altsaa komme lidt efter lidt. – Min Mor malede en Del, efter Datidens Skik mest Puder og Skærme, men rigtige kunstneriske Evner viste sig først hos to af mine Søskende; min ældste Bror havde Talent som Maler og begyndte at studere i München, men opgav det, da han overtog Schackenborg ved min Fars Død. En tidlig afdød Søster var Billedhuggerinde og naaede at udstille paa Charlottenborg.

Da jeg var ca. 2 Aar gammel, paadrog min Far sig en indvendig

Skade ved et Fald fra Hesten under en Ridetur, og denne led han under, til han døde, da jeg var 20 Aar gammel. Jeg har saaledes ikke kendt til andet end at have en syg Far. Dels dette, dels de politiske Forhold gjorde, at vi førte en meget stille Tilværelse. Det var derfor en Lykke for os, at vi var saa mange Børn, da vi jo helt var henvist til hinandens Selskab, idet der ingen jævnaldrende var i Forældrenes lokale danske Omgangskreds – jeg tror, dette har knyttet os Søkende særlig fast sammen. Brødrene, der jo maatte i tysk Skole, har kun to Gange haft en Skolekammerat med hjem, de foretrak at tale dansk i deres korte Ferier – og saa legede vi Børn sammen, lige fra helt barnlige til meget udviklede Lege, som min yngste Søster, der var 13 Aar yngre end den ældste Bror, tappert deltog i. Vi optraadte ogsaa som Salmedigtere og som Professorer, havde lavet os et »Universitet« paa Loftet, men det kneb med Auditoriet, og Professorerne maatte personlig ned i Folkestuen og samle ulykkelige »Studenter«, naar de skulde holde Foredrag. Naar det var Regnvejr, tumlede vi os i Riddersalen, hvor der stod et mægtigt Billard med Lommer, mere bemærkelsesværdigt ved sin Størrelse end ved sin Skønhed – vi begyndte at spille med »Mas« og endte med at have vor egen lille Kø. I Børnenes Legeværelse var der et smukt Barokstukloft forestillende de 4 Verdensdele (Australien var endnu ikke kendt) med adskillige strittende Ben og Sceptre, et fristende Maal for en Bold, men vi maa have været meget artige Børn, for de led ingen Overlast.

Da Brødrene, der jo altsaa skulde i tysk Skole, blev sendt af Sted saa sent som muligt, maatte der holdes baade tysk Lærer og dansk Lærerinde. Naar dertil kommer, at Huset med sine lange Gange og tvedelt ved en stor Sal baade i Stuen og paa første Sal, var meget upraktisk, krævedes der et stort Folkehold og megen Fyring. Der var alene tre Folkeborde ved Maaltiderne – Jomfruernes Bord: Husjomfruen, Kammerjomfruen, den schweiziske Bonne, Oldfrue og Køkkeneleven – Pigernes Bord: første og anden Stuepige, Køkkepigen og Hjælpepigen – og Mandfolkenes Bord: to Tjenere, Stald-

karlen, (Kusken var gift og havde egen Husholdning) og nogle Haveelever. Dertil kom, at Kontormedhjælperen skulde have sin Mad bragt over paa Kontoret. Var der Vask, Slagtning eller Hovedrengøring, troppede adskillige Koner fra Landsbyen op til Hjælp, og de gik sjældent tomhændede hjem. Hvad der var helt i sin Orden i en slesvigsk Husholdning var, at Madam Blaa hele Dagen stod paa Komfuret til Disposition for den, der trængte til en Taar. Ved at nævne Komfuret kan jeg ikke lade være at indskyde, at jeg ikke mindes at have set et saa stort fritstaaende Komfur i et Privathus, det fristede engang en Gæst til at danse paa det. Desværre er det netop i Aar erstattet med et mere tidssvarende.

Det er godt, at vi ikke nutildags med den store Folkenød gør os Livet i Hjemmet saa vanskeligt og kompliceret som den Gang. Hvert Efteraar kom Sadelmageren, og saa blev de løse Tæpper rullet sammen, og der blev slaet Brysselertæpper over hele Gulvet i Dagligstuerne med alle deres Krinkelkroge. Sommergardinerne blev taget ned, og mørke uldne Vintergardiner hængt op med Klunker og Draperinger, som der maatte en Sadelmager til at ordne – men vel at mærke, der skulde først hænges rene hvide Gardiner op, hvis broderede Kant skulde rage et Par Haandsbredder ud over de uldne. Til Mors Udstyr hørte et rødt Fløjlsmøblement i renlivet Klunkestil, hver Stol og Sofa naturligvis forsynet med en Antimacassar – og store forgyldte Pillespejle. Over alle Senge i hele Huset hang der »Himle«, maaske nok uhygiejnisk, men helt hyggeligt. Da vi efter Fars Død flyttede til København og Nordsjælland, fulgte Mors Himmelseng trolig med. Selvfølgelig var der mange gode Møbler paa Schackenborg, men de var efter den Tids Uforstand for en stor Del stillet bort i Folkeværelser og paa Loftet; nu er de kommen til Værdighed igen. Det er overhovedet dejligt at se, hvor Mangel paa Penge frelste Schackenborg for alt for store Ødelæggelser i den Tid, andre Slotte »moderniseredes«. – Da mine Forældre var unge, kunde der endnu findes en Del smukke, ud-skaarne Dragkister rundt paa Gaardenes Staldlofter, hvor de an-

vendtes til Hakkelse, men hamburgske Jøder fik snart Færten af det, og saa var det forbi.

*

Tiden krævede en vis Stilfuldhed, og derfor skulde der to livréklædte Tjenere til, hvor man nu vilde nøjes med een Pige, hvis man da overhovedet har hende. Jeg maa imellem smile, naar jeg bærer min Middagsbakke ud i Køkkenet og vasker op og tænker tilbage paa min Barndom. Til Middag var Far altid i Kjole med sort Slips og sribede Benklæder, Mor naturligvis i lang Kjole – om den havde et lille Slæb, husker jeg ikke, men hver Dag, naar vi var gaaet til Bords, troppede en Pige op i Dagligstuen og rettede paa Gulvtæppets Frynser, som var bleven bragt i Ulave af Kjolen. Før Middagen samledes vi i Dagligstuen, og naar anden Tjener i grønt Livré med Sølvvaabenknapper slog Fløjdørene op, bød Far Mor Armen og førte hende ind i Spisesalen – for det *er* en Sal – hen til hendes Stol, hvor første Tjener i blaat med forgyldte Vaaabenknapper stod bag den og skubbede den ind under hende. Lærer og Lærerinde fulgte Trop, enten ærbart Side om Side eller med hinanden under Armen som et bedre Brudepar, hvad de altid endte med at blive – 3 Ægteskaber blev saaledes til, hvad der sikkert vilde have fremkaldt et bifaldende Nik hos Fritz Reuter, eller snarere Onkel Bräsig; vi Børn sluttede saa Optoget. Det maa have virket som et mærkeligt Kaudervælsk for udenforstaaende at lytte til Bordsamtalen: til Far skulde vi tale dansk, ellers skulde vi tale fransk – Far talte tysk til Huslæreren, og Mor engelsk med Lærerinden, der gerne vilde holde sit engelske vedlige. Og imedens stod de to Tjenere ret i Baggrunden ved Anretterbordet og havde ikke andet at gøre end at se og høre paa os. Kan man tænke sig noget grueligere – nej, maa jeg saa bede om min lille Bakke med Selvbetjening. Men dengang afficerede det os ikke, vi kendte jo ikke andet. Det eneste, der gjorde Indtryk paa mig, saa jeg endnu hører det, var, naar vi legede med Saltkarrene, hvorved der kom Salt mellem Glasindsatsen og Sølvet, saa det irrede, saa lød der smaa,

arrige Smæk med en Serviet i Baggrunden; det var Peter Tjener, der prøvede at holde os i Aye med vrede Blikke – Skindet kunde jo ikke protestere paa anden Maade. De voksne drak altid Rødvin til Middagen, Mor dog kun Vand, vi Børn fik Husholdningsøl med en dejlig røget Smag, (en yndet Eftermiddagsdrik kogt op med Sukker og Ingefærrødder), kun Far fik ogsaa Sherry – det »behøvedes ikke«, at de unge Lærere fik to Slags Vin – dette fremkaldte dog Protester hos en af de sidste. Mor havde indført en Skik, der antagelig stammede fra hendes Hjem, nemlig at Børnene ikke skulde have mere end to Retter Mad – var der kun de to Retter, var der jo ikke noget i Vejen, men var der tre, gik vi Børn fra Bordet før Desserten og fandt det helt i sin Orden, men det fremkaldte altid jamrende Protester fra min Bedstemor, hvis hun var paa Besøg. Jeg tror dog, at vi om Søndagen maatte faa tre Retter.

*

Dengang blev der naturligvis ogsaa holdt Heste, skønt der ikke var megen Anledning til Kørsel – røres skulde Dyrene jo, og daglig kørte Vognen de 5 km. til Byen for at gøre Indkøb. Vi Børn kom der egentlig kun, naar Brødrene skulde med Toget til Skole, eller vi skulde paa den aarlige Rejse til Danmark – det var et større Optog: Far og Mor paa 1ste Klasse, Børnene med Lærer og Lærerinde paa 2den og Tjener og Kammerjomfru paa 3die, og saa et Utal af store, tunge Trækufferter. Far hadede at køre med Tog, kunde ikke taale det. Inden vi var naaet til Tinglev (nogle Mil fra Tønder), havde han allerede tømt den ene store Madkurv. Knap var vi kommen over i det danske Tog, begyndte vi Børn højlydt at synge danske Sange – det skulde jo nydes, at vi ikke behøvede at tage Hensyn til, om Vinduerne var lukkede. Endnu en god Tid efter Genforeningen gled mit Blik uvilkaarligt hen til Vinduet, naar vi skulde synge. – Der var endnu en Anledning for os Børn til at komme til Tønder, og den var ikke særlig morsom, nemlig en meget haardhændet, men heldigvis ogsaa meget dygtig Tandlæge, der borede ubarmhertigt løs paa vore Tænder; vilde Hjulet

ikke mere, kom der en Kunstpavse, medens han »kom lidt Ul aa«. Meget hygiejnisk var der ikke, Gulvet svømmede altid af Papir og Snavs. Jeg husker engang, mine Søstre skulde have sat Iglær paa – Dyret smuttede fra ham ned paa Gulvet i alt Snavset, men fanget blev det og kom lige op i Munden igen. – Da Hestebesætningen engang trængte til Fornyelse, anskaffedes der 4 flotte sortbrune Oldenborgere, der kørtes til i 4-Spand – Det var et smukt Syn, naar de kørte rundt i Gaarden, medens Kusken svingede med sin lange Pisk, og med et Smil gaar Tanken frem til første Verdenskrig, hvor hele Herligheden var reduceret til en meget tarvelig Enspændervogn forspændt en gammel Krikke med opbunden Hale. Det kunde ske, at Forældrene kørte en Aftentur til »Skoven«, en større Plantage ca. 3 km. fra Huset, hovedsagelig plantet af min Far. Nu, i Bilens praktiske Tidsalder, smiler man maaske af det, men det *var* nu »herskabeligt«, naar Vognen holdt for Døren, Hestene med det sølvbeslaaede Seletøj slog med Hovederne, saa Blinkerne klirrede, og Carl Kusk hilste med Pисken, naar mine Forældre traadte ud af Døren og tog Plads i Vognen. Saa svang Peter Tjener sig op paa Bukken og sad under hele Turen med korslagte Arme og stirrede stift frem for sig. Baade Kusk og Tjener bar høje sorte Silkehatte med en stor Kokarde i de schackske Farver, rødt og hvidt. Mærkelig nok gav dette aldrig Anledning til Vrøvl, (maaske hjalp det, at Hattene var sorte!), men mon disse Kokarder var bleven tilladt i Køllertiden, hvor ikke engang en sølle Studenterhue lille Roset blev taalt, (en af Grundene til, at jeg aldrig har ejet en Studenterhue). Jeg glemmer ikke den Følelse af Stolthed, hvormed jeg bar en stor Krans med røde og hvide Baand ned til Kapellet nogle Dage efter min Fars Bisættelse i 1905, den var kommen for sent, men Baandene var ikke nogen Demonstration, men bare Familiefarverne, idet Kransen kom fra den »schackske Familienverband« i Tyskland. Det var jo noget helt, helt særligt at kunne skilte med den rød-hvide Farve offentligt gennem Gaden paa en Tid, hvor der ikke engang taaltes et rødt-hvidt Markled. Den eneste Chance,

vi ellers havde, var ved den aarlige Hovedrengøring paa Loftet, naar de gamle Kisters Indhold blev luftet – saa blev et lille beskedent Dannebrog fra før 64 hængt ud af Loftsvinduet i den lukkede Gaard. Først d. 10. Februar 1920 (Afstemningsdagen) fik det sin Hædersplads over Vaabnet paa Midterfløjen og kom siden frem ved hvert Kongebesøg. Her kan jeg maaske passende indskyde, at da min yngste Søster i 1914 fik Besøg af en Skolekammerat, der optraadte i en hvid Kjole med røde Ringe, maatte hun anmodes om at skifte Kjole.

Men jeg har helt forvildet mig, hvordan skal jeg nu finde tilbage til Hestene, vi kom fra. De maatte ogsaa holde for som Rideheste. Min Søster og jeg fik dyre Ridedragter syet i København, men en ny Sadel var der ikke Tale om, vi maatte nøjes med Farmors Sadel, der maa stamme fra før 1850 – vi sad naturligvis sidelæns som Damer, med Foden stukken ind i en lille Tøffel, der var befæstet til Stigbøjlen; særlig fast sad man ikke, og det skete, naar der var Vanskeligheder, at man maatte lægge Benet udenom Sadlen op paa Hestens Hals. Men vore gode Køreheste havde ingen fine Fornemmelser, saa det voldte først Vanskeligheder, da jeg kom op paa en rigtig tilreden Ridehest, der engang løb grassat med mig – den var dresseret til at galoppere ved Tryk paa Halsen; intet Under, at jeg havde svært ved at standse den.

*

Som sagt kørte der daglig Vogn til Byen, men i »Linnedstuen« stod der alligevel store, lyse Tønder med Mel, Sukker, Kaffe, Ris, og hvad der ellers nutildags købes i $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{2}$ Kilo. For os Børn var det en Fryd at staa paa Hovedet i disse Tønder og skovle med Indholdet, medens Mor om Lørdagen lagde rent Linned frem, og møjsommeligt noterede hvert enkelt Stykke op i en stor sort Bog. I helt gamle Dage var det vist Oldfruen, der gjorde det, men saa langt jeg husker tilbage, gjorde Mor det selv. Man kan tænke sig, at Vasken var meget stor; Dækketøjet maatte ikke vaskes sammen med andet – der blev kun vasket Dækketøj to Gange om Aaret,

og der gik mange store Duge til, for Bordet var 1,66 Meter bredt, men Mor havde ogsaa et meget rigt Linnedudstyr, store hjemmevævede Damaskesduge fra Lerchenborg, og paa Loftet laa der mange Ruller hjemmenvævet Lærred til Viskestykker og Haandklæder, en Herlighed, jeg nyder godt af den Dag i Dag.

Julen var naturligvis en festlig Tid for os – først Festen for gamle Koner nogle Dage før Jul med Risengrød og Flæskesteg og Pakker med rare, varme Sager, og efter Jul »Børnenes Jul«. Træet var behængt med Kagemænd og store lyserøde og hvide Sæber i Form af Roser – det kneb altid med at naa at faa slukket Træet helt, før Børnene styrtede sig over det til sidst og plyndrede det.

I »gamle Dage« var den høje Hat jo meget mere brugt end nu. Skorstensfejeren kunde ikke tænkes uden med Skorsten paa, og til alt, hvad der havde med Begravelse at gøre, var den fuldstændig nødvendig. Naar der var død nogen i Sognet, og Kirkeklokken begyndte at kime 1 Time ÷ 5 Minutter (en hel Time tilkom kun Kejseren), gik først Varepigen rundt for at meddele, hvem der var død – hende husker jeg nu ikke – men nogle Dage senere kom saa Bedemanden i sort Diplomatfrakke og høj Hat for at invitere til at følge det salige Lig til Jorden – jeg ser ham endnu komme ind i Køkkenet med en meget højtidelig Mine. Ved Begravelser blev der baaret to brændende Alterlys med Navneplade foran Kisten, og disse brændte saa færdig paa Alteret under Gudstjenesterne med Pladerne paa. Kirkebønnen efter Prædikenen var dengang temmelig ejendommelig. – Den lød: Tag i din naadige Beskærmelse og Beskyttelse din Tjener Wilhelm, vor Kejser og Konge, og hele hans kongelige Hus. – Præsten havde meget svært ved at komme over Ordene Beskærmelse og Beskyttelse, for knapt begyndte han paa dem, saa vaagnede vor Gartner, der havde sin Plads lige nedenfor Prædikestolen, til Daad, greb sin Salmebog, vendte sig demonstrativt om for at se efter Nummeret paa næste Salme og bladede i sin Bog, saa Ordene slog helt Sludder for Præsten. Efter Bønnen for Guds Tjener Wilhelm kom Bønnen for »dette Steds høje, grevelige Herskab.«

En af Aarets store Sensationer var den aarlige Ringriderfest med to »Orkestre«, der hele Eftermiddagen ufortrødent skiftedes til at spille »Forgangen Nat vor sultne Kat« og lign. paa en Mark lige ved Haven, kun afbrudt ved Touche og Hurraraab, naar en Ring blev taget. Især Rytternes festlige Optog paa deres gode Heste passede vi paa ikke at gaa Glip af. Ringriderforeningerne var gennemgaaende upolitiske, men Amtsringriderne parerede tysk Kommando. Saaledes kunde man høre et stramt militærisk: »Rechts um« efterfulgt af et gemytligt orienterende sønderjysk: »og ind a æ Lejgaf« (Ledaabningen).

*

Schackenborg har naturligvis ogsaa sit Spøgelse, den onde Grevinde, der brændte sin Kammerjomfru – at det er paa Gram og ikke paa Schackenborg, det skal være sket, generer hverken Spøgelset eller Folkeovertroen. Jeg beskyldes endog for at have set hende, da jeg som helt lille skal have klamret mig til Barnepigen og raabt: Bange, bange, og skuleet til den ominøse Krog – men hvorfor skulde et lille Barn være bange for et Spøgelse? En gammel Tante har fortalt os om sit Møde som ung, ikke med Grevinden, men med Kammerjomfruen. Det var i Værelset over Spøgelsesstuen; Huset var dengang saa fuldt af Gæster, at hun maatte ligge paa en Sofa i en Tantes Værelse. Da hun kom derop for at gaa i Seng, sagde Tanten: Kommer Du først nu, jeg har længe hørt det pusle, saa jeg troede, Du var her. Dette Pusleri kan nu nemt forklares – saa langt jeg husker tilbage, var Schackenborg beboet af 4-benede Væsener: Rotter i Kælderen, Mus bag Tapeterne, Maar paa Loftet og desuden Svaler i Køkkengangen og Stork paa Taget, saa der var langt fra stille om Natten. Videre fortalte min gamle Tante, at hun kravlede i Seng paa sin Sofa, og saa saa hun i Spejlet, der hang over Sofaen, en lille graa Kvinde med et fint Ansigt og et graat Tørklæde om Hovedet staa bag ved hendes Seng – og saa sluttede hun sin Beretning med: jeg var slet ikke bange. I det sidste Aarti er der nogen, der har travlt med at gaa omkring i den sydvestlige

Del af Huset og tage i Dørene – man spørger sig uvilkaarligt, hvorfor Aander skal gøre Støj, men det kan ikke nægtes, at Hundene reagerer, rejser Børster og er bange.

*

Det var en lykkelig Tid tiltrods for, at Fars lange Sygdom og Død overskyggede min første Ungdom – hvor lykkelig den var, har vi vel først forstaaet efter at have været gennem to Verdenskrige.

I 1913 kom der for første Gang 4 unge kvindelige Gæster paa kort Besøg under en Cykletur. – Det var fornøjeligt, og næste Aar prøvede vi at samle en Del unge Mennesker fra Danmark. Der var bestilt et »Orkester« fra Flensborg, og Lørdag den første August skulde vi danse – saa langt naaede vi, men heller ikke længere. Om Fredagen kom en Tante »flygtende hjem« sydfra: alt var i Opbrud i Tyskland, Krigsfaren overhængende. To af Gæsterne, der endnu ikke var kommen, fik Afbud. – »Orkestret« var allerede afbestilt, da mine Brødre skulde til en Begravelse i Lübeck – nu blev denne Rejse ogsaa opgivet. Om Aftenen spadserede vi ud ad Højerchausséen for at se, om Fyrtaarnene endnu blinkede. En af Gæsterne, hvis Bil skulde stilles til Disposition i Krigstilfælde, tog af Sted over Hals og Hoved og kom til Grænsen som sidste Bil, der kom over, medførende en Del af Gæsterne. Kl. 6,30 om Efterm. blev det meddelt, at Tyskland mobiliserede den næste Dag, og der blev erklæret Belejringstilstand, intet maatte udføres, Telefonforbindelsen blev afbrudt, og Tog og Postgang indskrænket. Mange fra Egnen blev indkaldt, og 20–30 Nordslesvigere arresteredes som samfundsfarlige. Nu maatte vi hurtigt se at blive af med de sidste Gæster, der som danske Undersaatter kunde risikere at blive internerede.

Til disse hørte ogsaa min yngste Bror, der som 17-aarig havde opteret for Danmark for at undgaa at skulle trække i tysk Trøje. De var 6 ialt, – med dem tog min ældste Bror ind til Landraaden i Tønder for at faa Legitimationskort til dem. – Uheldet vilde, at

alle 4 nordslesvigske Kredse i Løbet af det sidste Aar havde faaet nye Landraader, unge Mænd uden Spor af Erfaring eller Kendskab til Befolkningen og helt i Lommen paa Altyskerne; (kun Landraad v. Loew i Haderslev var en hæderlig Undtagelse); derfor blev der i Krigsudbruddets Nervøsitet gjort mange unødvendige Dumheder. – Landraad Böhme erklærede kort og godt, at han ikke kendte nogen af de fremmødte, og derfor ikke kunde give dem Legitimationskort, de kunde have ladet være at komme herover i disse urolige Tider (i Aarenes Løb viste han sig dog at være en ret medgørlig Mand). Saa drog Skaren videre til Amtsforsander Reuter paa Røj (Raad) – han turde heller ikke, kendte dem ikke, skønt han nok var beslægtet med to af dem, Komponisten Carl Nielsens Døtre. Hen ad Aften blev det sidste prøvet: Kommuneforsanderen i Møgeltønder: jo, der var ingenting i Vejen, det gik glat der. Min yngste Bror og Gæsterne, der skulde rejse næste Morgen tidlig, gik i Seng. Min Mor, min ældste Bror, mine to Søstre og jeg selv blev oppe, da vi ventede, at min ældste Bror ogsaa vilde blive arresteret. Det, som gjorde mest Indtryk paa mig den Nat, og som virkede særlig uhyggeligt, var ud paa Morgenstunden at høre Hovslag ude paa Vejen af alle Egnens Heste paa 4 Aar og derover, – (det var nu mærkeligt i disse Aar, hvor mange unge Plage, der havde svært ved at blive ældre end 4 Aar!) – de skulde til Mønstring i Tønder. Til sidst blev min Bror træt og gik op og lagde sig – han skulde jo være klar til saa meget. Jeg døsede vist – min Mor stod og saa ud af Vinduet, det var jo det pragtfuldeste Vejr i de Dage – pludselig hørte jeg Mor sige: Saa, nu er de der! En Bil med Gendarmen og to af vore gode Bekendte fra Byen var kørt over Broen. Mor gik op og kaldte paa min Bror, men det var nu ikke ham, det gjaldt denne Gang, men Godsforvalteren.

Kl. 7,30 fik vi de rejsende af Sted. Vi stod i Døren og saa Vognen rulle bort, og jeg glemmer aldrig den mærkelige Følelse, der betog mig, dels af Lettelse over, at de kom af Sted, dels af fuldkommen Forladthed – det var det sidste Baand med Danmark, og

vi stod tilbage midt i Arrestationer og en ukendt Krigs mange Vanskeligheder.

*

Nu begyndte Rygterne at svirre – især om Danmark. Der taltes om skandinavisk-tysk Forbund og om dansk-norsk Neutralitetserklæring. Overalt hørte man om forgiftede Brønde og om Spioner. Især var der Jagt paa en Bil »belæsset med Guldbarrer«, som vilde prøve paa at komme ud af Tyskland, hvilket gav Anledning til adskillige pudsige Scener. – »Sie haben eine Russen erschossen« blev hurtigt til, at Bankdirektør Rossen fra Tønder Landmandsbank var bleven skudt. Alt dette kunde endda gaa, værre var den pinlige Uvished om Danmarks Skæbne. Var man gaaet med Tyskland (som dette paastod) eller imod? En Dag hed det sig, at der var gaaet 24 tyske Troppetog over Grænsen ved Vamdrup, at det tyske Flag vajede paa Amalienborg, og at Esbjerg var besat af Tyskerne. Torsdag d. 6. fik vi for første Gang en dansk Avis: Der var endnu ingen Besættelse af Danmark, men Mandskabet blev indkaldt. Det var jo noget beroligende, men Bladet var gaaet over Hamborg og var fra Søndag, saa det sagde ikke saa meget. Som Tegn paa den utrolige Usikkerhed og Uvished, der herskede, kan anføres, at først Mandag d. 3., da min Bror fulgte de rejsende til Toget, fik man i Tønder at vide, at Krigen var erklæret.

Torsdag d. 6., medens vi sad ved Frokostbordet, saa vi pludselig en Pikkelhue komme spadserende ind i Gaarden og stile lige hen imod os. Han overrakte min Bror en Tilsigelse om at møde samme Eftermiddag paa Landraadskontoret. Min Bror var lidt i Tvivl om, hvordan han skulde forholde sig; det var jo nærliggende, at han risikerede en Arrestation, og saa var det jo fornuftigst at tage en Kuffert med det nødvendigste med – paa den anden Side kunde det give Anledning til Rygter om Flugtforsøg, og det var maaske ogsaa bedre ikke at anse det for givet, at han skulde arresteres – altsaa blev Kufferten hjemme. Paa Landraadskontoret fik min Bror forelæst en Advarsel: Hvis han blev ved med at støde den tyske Natio-

nalfølelse eller gjorde noget illoyalt, vilde han blive arresteret. Han spurgte, om han maatte komme med en Bemærkning – nej, han skulde kun underskrive, at han var bleven advaret, – saa underskrev han og smed Pennen hen ad Bordet.

Næste Morgen tog min Bror til Tønder til et Bankmøde. Bankdirektør Rossen var jo arresteret, og Bankens Forhold maatte ordnes; bagefter talte han med gamle Skovrøy. Hvilken af disse to Ting, der har krænket den tyske Nationalfølelse vides ikke den Dag i Dag – men efter Frokost troppede Pikkelhuen igen op paa Schackenborg og arresterede min Bror. Jeg mødte ham i Gangen med Betjenten i Hælene – han smilede og sagde: Ja, nu er jeg arresteret. Betjenten turde ikke slippe ham af Syne, han fik knap Lov til at trække sig et Øjeblik tilbage. Da han vilde pakke en Del Sokker, sagde Betjenten afværgende, at det ikke var nødvendigt, det varede jo ikke saa længe. – Det kom til at vare 4 Maaneder. Næste Eftermiddag hørte vi igen Støj – man var jo ret lydhør i den Tid. Min Søster kiggede ned i Entreen og kom tilbage med et fortvilet: »Aah Ellen, nu er de der igen!« Nede i Entreen stod nok saa pænt vor Ven Pikkelhuen – af os kaldet Husets Søn, fordi han kom saa ofte – Amtsforfalter Reuter og Kommuneforstander Jensen. Denne sidste blev sendt ned paa Kontoret i Porthuset for at paase, at ingen forlod Huset over Broen; hans Vagttjeneste indskrænkede sig dog til at ryge Pibe og læse Aviser. Min Mor blev taget afsides af Gendarmen og kom saa ud til os og sagde: Her skal være Husundersøgelse – I skal enten spærres inde i en Stue eller følge med os, men det vil I da! Selvfølgelig vilde vi det – og saa travede vi alle rundt i Huset og saa Gendarmen staa paa Hovedet i Papirkurve og stadig blive sortere af at rode i Kakkellovne – efter brændte Papirer! Til sidst stod Biblioteket for Tur, og det var jo en vid Mark. Vi hjalp troligt, – hvergang vi fandt nogle Papirer, Gendarmen ikke behøvede at have sin lille Næse i, gled de ganske stille dybere ned mellem Bøgerne. Gendarmen var overhovedet den rette til at lede Undersøgelsen i et dansk Hus; – hvergang han

fik fat i en Skrivelse, sagde han: »Lesen Sie, Herr Amtsvorsteher, ich kann kein Dänisch,« og Amtsvorsteheren, der gjorde Indtryk af at være meget ubehageligt berørt af Situationen, brummede hvergang noget, der lød som: »Das ist nichts«. Det viste sig snart, at det var Landeværnets Papirer, de var ude efter, en Forening til Værn af dansk Jord paa danske Hænder, i hvilken min Bror var Sekretær; derfor blev Residensen forlagt til Porthuset, hvor Papirerne opbevaredes, hvorved vi forstyrrede Kommuneforstanderens lille, idylliske Siesta, som fremkaldte en ironisk Bemærkning fra Gendarmen. Jeg tror ikke, at »Snusekommissionen« fandt noget som helst af Betydning, men Lovens strenge Haandhævere havde dog faaet samlet en Mængde private Breve og forlangte nu en Kuffert til at bortføre dem i. Det kunde de minsandten selv have sørget for! De bedyrede, at intet vilde blive lukket op uden i min Brors Nærværelse – de uskyldige Sjæle! – Det var først adskillige Maaneder senere, da man forsøgte at rejse Rigsretsanklage for Højforræderi mod min Bror paa Basis af 3 af Brevene, at han overhovedet fik at vide, at der havde været Husundersøgelse.

*

Efter at min Bror var arresteret, ordnede vi alt i Huset efter hans Ønske – anbragte Familieportrætter og Værdisager i et Værelse, der blev forsynet med en forsvarlig Hængelaas, og da der ikke var mere for os at gøre, bestemte vi os til at rejse til København, hvor Mor og vi jo havde vort Hjem. Vi rejste en Aften og kom Kl. 10,30 til Hvidding (Grænsestationen). Der var meget grundig Under søgelse af Haandbagagen; der maatte ingen danske Papirer tages med, og da vi endelig var færdige med Tyskerne, var Danskerne inkvisitoriske, men vi slap da over paa Navnet »Schackenborg«. Det første, jeg gjorde, da vi kunde fjerne os fra de tyske Embedsmænd, var at gaa hen til en dansk og spørge ham, om Danmark var i Krig eller ikke; jeg blev jo heldigvis beroliget. Der var ingen Ventesal eller Hotel i Hvidding, saa vi fik en Bil fra Ribe til at hente os og overnattede paa Hotel Dagmar fra 2–5. Kl. 6 stillede

vi igen i Hvidding til Undersøgelse af den store Bagage; vi slap godt igennem, og om Aftenen kom vi saa til København til et Hus, hvor alt var pakket sammen og intet forberedt til vort Komme. Det var helt ukendt for os at være i Byen i August, København virkede næsten som en fremmed By. Min yngste Bror havde meldt sig ind i Akademisk Skyttekorps og trænede Morgen og Aften. Nogen stor Kriger blev han dog næppe. – Jeg husker en Dag, han havde taget sin Skyder fra hinanden for at rense den, men kunde ikke faa den sammen igen, saa han maatte drage af i fuld Krigsmaling med et Stykke Gevær i hver Haand. En Dag kom min Morbror meget alvorlig og vilde tale med ham; de sagde ikke noget til os andre, og jeg spurgte ikke, skønt jeg jo nok forstod, at der var sket noget. Om Aftenen ringede en Tante os op og spurgte til vort Befindende; da hun mærkede, at vi var helt rolige, saa kom det: Det er da noget Sludder, der staar i Avisen, at Otto skal være bleven skudt. Jeg beroligede hende uden nogen som helst Berettigelse – det var jo Gud ske Lov et af de mange Rygter, – men det viste sig dog senere, at der maaske dog har været lidt Sandhed i Rygtet om, at der svævede en Dødsdom over min Brors Hovede.

Da min Bror stadig ikke blev lødsladt, tog min Mor og jeg i November til Flensborg for at besøge ham. Alle de internerede var imidlertid bleven lødsladt, og min Bror, der i Begyndelsen havde delt et lille Taarnværelse med Redaktør Skovrøy fra Tønder og Lorenz Poulsen fra Flensborg, boede nu alene i et stort Auditorium. Han havde faaet Møbler og Billeder fra Schackenborg og havde delt Salen med en Skærm, saa han havde Sovekammer og Opholdsværelse. En Pige hjemmefra var kommen til Flensborg og bragte ham hver Dag Mad fra en Beværtning. Da min Mor efter nogle Dage rejste hjem igen, flyttede jeg ud til Jessens paa Fjordmark og tog hver Dag ind med Damperen. Men en Morgen, da jeg kom op paa Navigationsskolen, (der var indrettet til Arrest), blev min Passerseddel taget fra mig, og jeg kunde ikke mere besøge min Bror, hvis Bevogtning blev skærpet – Penge og Barberkniv blev

taget fra ham, og Pigen maatte ikke mere bringe ham Mad. Han anmodede da Politiet om at sørge for hans Mad, men det kunde ikke lade sig gøre den Dag; saa tog Pigen sin Madkurv med Mad for en hel Dag og gik resolut op til Arresten med den og slap ogsaa ind. Hvad Grunden var til alt dette, fik vi ikke at vide. Jeg sendte en Ansøgning til IX. Armekorps i Altona om Besøgstilladelse. Medens jeg ventede paa Svaret, fik jeg en Dag Besked om at stille mig op ved Raadhuset, da min Bror skulde til Forhør der – eventuelt frigives. Da jeg havde ventet lidt, saa jeg ham komme smilende ud og gaa op mod Navigationsskolen igen med en Civilbetjent i nogen Afstand bag efter sig. Det viste sig, at han skulde have været løsladt mod at skrive en Loyalitetserklæring, hvad han ikke havde noget imod, – men – han skulde være en Slags Fange paa Schackenborg og maatte ikke tage bort uden Amtsforstanderens Tilladelse, saa nægtede han at underskrive. – Enten gjaldt hans Ord om Loyalitet, eller ogsaa var han en misliebig Person uden Bevægelsesfrihed, men ikke begge Dele. Stor var derfor min Forbavselse, da jeg nogle Dage senere fik Telegram om, at han var fri og vilde møde mig ved Damperen. – Jeg vilde se det, før jeg troede det – men han var der, og vi tog glade hjem. Hvad der er gaaet for sig bag Kulisserne, fik vi ikke at vide; – kun saa meget hørte vi senere, at der skulde have været Kompetencestridigheder mellem de militære og civile Myndigheder.

*

Saa begyndte de trølse Krigsaar med den stadige Angst for min anden Bror, der deltog i hele Krigen som Uhlán, Aar, hvor man langsomt sløvedes, og hvor til sidst al Samtale Mand og Mand imellem kun drejede sig om Mad, Klæder og Brændsel. For mig var det ikke saa slemt, for jeg kom da imellem en kortere eller længere Tur til Danmark, men for min Bror var det lidt drøjt. Jeg husker, at han en Dag pludselig sagde: Bare jeg dog kunde tage en Tur til Bramminge. – Hvad vil du dog i Bramminge efter? – Bare se et rødt Postbud og saa vende tilbage. – Man sagde, at

der kun eksisterede to Slags Mennesker: Tugthuskandidater og Idioter – vi hørte nærmest til de sidste, idet vi saa nogenlunde holdt os indenfor det tilladtes Grænser, men ogsaa kun nogenlunde. Vi lavede Kartoffelmel, hvad der ikke var tilladt, fik lidt ekstra Sukker eller Smør, naar der var Lejlighed til det, (skønt vi som Selvforsørgere havde Adgang til hele 80 gr. Smør om Ugen), men Kosten blev stadig sløjere og Trangen større. Saaledes blev min Bror engang bedt paa en Kop Chokolade af en Gaardejer blandt vore Venner, som havde faaet fat i lidt. – Det viste sig at være en meget lille Kop. Til trods for at min Bror følte sig syg og havde Nældefeber, og Vejret var elendigt, tog han derhen, for, som han sagde: »Man kan da ikke sige Nej til en Kop Chokolade.«

Som Selvforsørgere havde vi ingen Kødkort, men kunde slagte et Par Gange om Aaret, d. v. s. alt vort Kød maatte i Sulefad, og Oksekødet blev til sidst nogle haarde, sejge Lapper. En Gang blev dog det meste af Kødet ifølge min Dagbog lavet til Pølser. Det undrede mig lidt, men Forklaringen kom nogle Uger senere, idet vi maatte efterlevere en hel Del Pølser, som Jagthunden havde hentet sig hos en bekendt.

Vildtet var derimod udenfor Rationeringen, og der blev derfor drevet Rovdrift paa de ulykkelige Harer, der ikke havde mange Chancer; de kom i Weckglas – saa havde vi dog noget fersk Kød. Ligeledes gik det med, hvad der var af Ænder paa Gaarden, men de var radmagre og maatte slagtes paa een Gang, naar Foderet slap op. Men saa kom der den Bestemmelse (en af de utallige), at Ejeren ved en Klapjagt kun maatte beholde de 10 første Harer. Hvad der yderligere blev skudt, skulde afleveres. Det kunde jo have sin Rimelighed – men da der saa ved en Jagt troppede en Politibetjent op for at syne vore Jagttegn, og derpaa i øsende Regn fulgte med for at kontrollere os, blev min Bror vred, og da de første 10 Harer var skudt, blev Jagten blæst af. Og saa viste det sig, at Gendarmen ikke var Lovens strenge Haandhæver, men et sultent lille Menneske, der forsagt kom og bad, om der ikke kunde blive en Hare til

ham. Jeg husker ikke, om han fik den, men jeg haaber det. Engang fik min Bror tilbudt en Svinesteg til Pinse af Bekendte, der havde smugslagtet. Han blev jo lidt lang i Ansigtet, da Giveren blev hjem søgt af Politiet, der beslaglagde det hele, og min Bror følte sig forpligtet til at tilbyde sin Steg, men han blev vinket af med et lunt Smil: De fandt ikke det hele, vi har endnu rigeligt! – Der blev overhovedet smugslagtet meget. Fik man Lov til at slagte eet Svin, blev det nemt til to, og mange Svin omkom i Nattens Mørke i en Kælder ved Pistolskud. Men det gik ikke altid godt; de værste Angivere var mærkeligt nok de russiske Krigsfanger, der derved selv gik Glip af bedre Forplejning. Krigsfangerne kom til at spille en stor Rolle, idet de maatte træde i Stedet for Landmændene, naar de indkaldtes. – Overalt saa man Russere med deres store K. G. paa Ryggen («Kriegsgefangener», eller som de selv udlagde det: Kaput Germania) arbejde paa Markerne, køre Mælkevogn m. m., men om Aftenen var de igen Fanger og blev spærret inde bag tilgitrede Vinduer.

Een Ting havde vi rigeligt af trods de sløje Tider – og det var Østers, idet Schackenborg ejede et Deputat paa 10,000 Østers aarlig. Det er senere blevet afløst, da Grænsedragningen gjorde Leveringen vanskelig. Det gik endda saa vidt, at Jagthunden fik Østers – det knob jo med at faa den mæt.

Men alt dette var jo Smaating mod den stadig truende Sky, der hang over alle: Angsten for Indkaldelse, og gode Venners Kamp for at holde sig borte fra Fronten. Min ældste Bror blev 3 Gange indkaldt under Krigen, men da han havde en udpræget Hjertefejl, naaede han ikke videre end til at stille i Flensborg. Hvor var man lykkelig, naar man havde ham hjemme igen! Men det blev for hver Gang mere faretruende, naar man saa de usle Mennesker, der maatte stille, fordi Tyskerne skrabede Bunden. Sidste Gang min Bror maatte stille, spurgte han en lille sølle Fyr, der vel ligesom han var sluppet gennem Naaleøjet: »Og hvad fejler saa De?« – »Æ er sindssyg«, kom Svaret.

Men som Tiden gik, lysnede det, og Forvisningen steg – man lærte snart at læse mellem Linjerne; ikke mindst satte vi vor Lid til Jomfru Fannys gode Spaadomme. Jeg husker en Juniaften 1917, da vi havde Besøg af H. P. Hanssen og Kloppenborg Skrumsager (vore Repræsentanter i Berlin), at Landkortet kom frem paa det store Biblioteksbord, og den sandsynlige fremtidige Grænse blev trukket. Desværre husker jeg ikke mere, hvor den skulde gaa. Typisk for Krigstiden var ogsaa Mindegudstjenesterne, d. v. s. Begravelser uden Kiste. Naar et af Sognets Børn var faldet, mødte alle til Gudstjeneste; der var rejst et lille Alter i Kirken med en Tavle med den faldnes Navn, og der blev holdt Mindetale og sunget Salmer. – Det blev i Tidens Løb til mange. Alene Folk, der var ansatte paa Schackenborg, mistede 6 Sønner – en Havemand mistede 2, vor Vaskekone 2 og Avlsgaardsbestyreren 2.

Og saa lakkede det mod Enden, og alle aandede op, da Myrderierne omsider holdt op. Endnu maatte vi dog ængstes, indtil vi endelig fik Vished for, at min anden Bror var kommet helskindet hjem.

1919 var et mærkeligt Aar. – De snærende Baand havde i mange Henseender løsnet sig, og man spejdede frem til Ratifikationen af Freden – og den blev indvarslet utallige Gange, men kom dog ikke; – kom overhovedet ikke det Aar, men først d. 10. Januar 1920. Men der var nok at gøre. Freden og Besættelsen ved de allierede skulde jo forberedes i alle Enkeltheder. Vælgerforeningen (vor lille Rigsdag) begyndte igen at holde Møder – egentlig var de ikke tilladte, – og man ængstedes lidt, naar Medlemmerne samledes, men der var ingen Tid at vente, og det gik jo. Min Bror, der havde holdt sig udenfor Broderstriden mellem Aabenraa og Flensborg, blev som uvildig Opmand valgt til Vælgerforeningens Formand – et vanskeligt Arbejde med utallige Møder med det aabenraaske Flertal, det flensborgske Mindretal og Arbejderforeningen. Som Vælgerforeningens Formand blev det ogsaa ham, der kom til at holde Kongetalen paa Dybbøl.

Det var ikke blot de store politiske Spørgsmaal, der brændte paa. Nye stedlige Gendarmer skulde udvælges og antages, – idet de kongerigske endnu ikke kunde komme herved, og de tyske ikke mere bruges. Saa var der Spørgsmaal om Amtsforstandere m. m., saa der var nok, der skulde ordnes.

For at lette lidt paa det prekære Madspørgsmaal fik Vælgerfor­ eningen Lov til at udstede Passersedler til Danmark med Tilladelse til at købe nogle Pund Chokolade, Sukker o. lign. Som Betingelse for at faa en saadan Passerseddel skulde paagældende kunne tale dansk – men det var der jo mange, der kunde uden derfor at være danske, og de, som ikke kunde det, fik snart lært sig Svarene paa de bestemte Spørgsmaal, der automatisk stilledes af Grænsemyn­ dighederne. Men ve, hvis Spørgsmaalenes Rækkefølge ændredes, saa man troede, man svarede paa: Naar tager De hjem? og sagde: I Morgen –, og der var blevet spurgt: Naar er De født? – saa kunde man faa Besked om først at gaa hjem og blive født. En stor Hjælp var det, at vi maatte faa 10 Punds Pakker fra Danmark, for der kom allerede mange besøgende – dels Folk, der skulde tale om Tingene med min Bror, dels Folk fra Kongeriget, der be­ gyndte at komme. Især var det galt med Brændslet – vi havde kun frisk fældet Bøgetræ at fyre med –, og det kunde ske, naar jeg kom ned i Køkkenet for at sige til Kokkepigen, at min Bror nu kom hjem til Frokost med saa og saa mange Gæster, at hun pegede paa Komfuret, hvor der laa et forkullet Stykke Brænde, der ulmede svagt i det ene Hjørne, – det var al den Ild, hun kunde præstere. Først d. 8. Maj fik vi en Del Briketter med hjem i Bilen som For­ skud paa Brændelskortene, som vi ikke havde faaet endnu. C. I. S. (Commission Internationale de Slesvig) havde tidligere tilbudt mig et Vognlæs Kul, men min Bror vilde ikke have noget forud for andre, og jeg maatte bikse videre med det vaade Brænde. Vi kunde hverken vaske eller stryge. Petroleum var det naturligvis lige saa galt med under hele Krigen. Jeg ser mig endnu sidde og vente paa min Bror om Aftenen ved en Lampe med rødt Petroleum, der

bredte en saadan Sky af Os i Værelset, at man snart ikke kunde se gennem Taagen, og taknemmelig tog til Takke med en af vore sparsomme Tællepraase. Og med Varme i Stuerne var det naturligvis lige saa galt. For overhovedet at kunne klare det maatte vi flytte fra min Brors Opholdsværelse til et Gæsteværelse med god Brændeovn; Sengen blev flyttet bort og erstattet med en Sofa og et Bord – men Sengens Himmel fik Lov at blive hængende, der var ikke Tid til den Slags Smaating, og i disse »herskabelige« Omgivelser modtog vi den allierede Kommissions diverse Medlemmer.

*

Endelig oprandt 1920 med en meget travl Maaned for alle, ikke mindst for min Bror. D. 12. Januar blev han telegrafisk udnævnt til Landraad, og som saadan var han Formand for Krontrolkommissionen i sit Amt. Det gav et mægtigt og forjaget Arbejde. Papirer skulde fordeles til hvert Sogn og alt ordnes til Afstemningen. Desuden var der Møder i Haderslev, Aabenraa, ja endog København, ustandselige Telefonopringninger og Telegramudvekslinger – alt skulde ordnes paa een Gang og i Lyntempo. Min Bror var i Gang fra om Morgenen til langt ud paa Natten. Ind imellem begyndte tilforordnede fra den internationale Kommission at dukke op for at ordne deres Sager (Pasvæsen, Frimærker o. m. m.), og skulde modtages og beværetes med en hastig Frokost. Man kan gøre sig et Billede af, hvor meget der var at tage Vare paa, naar man betænker den Smaating, at vi kom til at bruge 4 forskellige Slags Frimærker i Løbet af et halvt Aar. I min lange Frimærkeæske ligger de endnu i samme Rækkefølge, for man naaede jo ikke at faa dem brugt op: Germaniafrimærkerne, Plebiscitmærker med Værdiangivelsen i Pfg., saa i Øre og endelig de kongerigske Frimærker.

Omsider d. 10. Januar ratificeredes Freden; d. 11. offentliggjordes Vælgerforeningens Opraab, og d. 10. Februar kom Afstemningen. Nogle Dage forinden begyndte de valgberettigede at komme, og der maatte sørges for Indkvartering. Jeg husker, at jeg sad længe foran Banegaarden og ventede paa Toget med dem, der

skulde bo paa Schackenborg, og saa paa en lille Enspændervogns Kamp for at redde sit lille Dannebrogflag ved Hestens Øre – rent galt blev det, da et Tog med Afstemningsgæster sydfra kørte ind under øredøvende Schleswigholsteinsang – alles Følelser stod jo paa Højkant. Aftenen før Afstemningen stormede det saadan, at vi blev ængstelige for, at vor Flagstang skulde knække under Flaghejsningen den næste Dag – det maatte simpelthen ikke ske. Vi talte om at rejse Barduner, eller hvad der ellers kunde gøres; næste Dag hejste vi forsøgsvis først et Lagen, saa et lille Flag, og da det gik, gik det store Flag til Tops medens vi sang: »Vift stolt«. Det var Kl. 8. Kl. 10 gik det paa halv for de faldne. Selve Stemmeafgivningen var nærmest en Formsag, der var jo ingen Tvivl. Da vi gik ned til Kroen for at stemme, fandt jeg en af vore danske Velkomstplakater liggende i Pløret, to Gange flænget med en Kniv, jeg tog den med hjem. Om Aftenen festedes der i Forsamlingshuset.

Nu gik det Slag i Slag. For blot at nævne enkelte Datoer: d. 5. Maj kom de danske Soldater og afløste Englænderne, d. 7. Maj kom Dragonerne ridende, d. 20. Maj indførtes dansk Mønt og Postvæsen; man kunde for første Gang ringe Telefoncentralen op paa dansk, og Brevene fik dansk Poststempel. – Først senere fik Togene den rød-hvide Ring. – Men endnu sad »Regeringen« paa Flensburger Hof. Det var et underligt, eventyragtigt Intermezzo fra d. 26. Januar, da C. I. S. flyttede ind paa Flensburger Hof, medens de 4 Flag (engelsk, fransk, norsk og svensk) blafrede i Vinden med Retning stik Nord – og til d. 16. Juni, da de stryges igen. Vi havde kun en lille Times Kørsel til Flensborg, og naar min Bror havde noget at forhandle med de forskellige Etater, blev der ikke skrevet eller telefoneret, men vi kørte blot derhen, helst omkring Middagstid, saa kunde Medlemmerne bedst træffes ved deres forskellige Borde i den store Spisesal, og Forhandlingerne hurtigt bringes til Ende. Naar jeg blader i min Dagbog fra den Tid, maa jeg stadig forbavses over det Sus, vi bogstaveligt levede i efter

den lange, saa død stille Krigstid – man undrer sig næsten over, at man kunde holde til det – men man svævede jo i Skyerne den Gang, og der var ikke Tid til at spørge: Kan det naas, kan det alt overkommes? Utallige var de mere eller mindre uanmeldte besøgende, der skulde modtages og beværtet ind imellem Forhandlinger og Embedsforretninger, og alle vore Ture til Flensborg til Middag hos de forskellige Kommissionsmedlemmer, hvorefter snart den ene, snart den anden sluttede sig til os i fornøjeligt Samvær. Det var en underlig uvirkelig Tid – men saa dejlig.

Men saa kom d. 14. Marts med sin Sorg. Anden Zones Skæbne virkede dobbelt tung efter alt for mange optimistiske Forudsigelser. Vi sad i Forsamlingshuset og hørte Valgresultaterne. Min Bror var i Tønder og Læk – han var jo endnu Landraad for hele Tønder Amt. Senere sad jeg alene hjemme og ventede paa ham. Kl. 3 ringede jeg til Politikontoret i Tønder, for at høre, hvor han blev af. Jo, han var kørt til Horsbøl for at se efter en dansk Mand, der var forsvundet. Naa, det var nu blind Alarm, og ved 4-Tiden kom han hjem – vi snakkede sammen til Kl. 5.

D. 16. Juni, da Flagene blev strøgne paa Flensburger Hof, blev Slesvig delt.

*

Og Livet gik videre under Dannebrog – vi saa alle hen til den Dag, Kongen vilde komme, men Dagen var stadig ubestemt, indtil den endelig oprandt d. 10. Juli. Min Bror og jeg startede til Grænsen Kl. 5 om Morgenen – det var et betagende Syn at køre gennem Landet og overalt se Dannebrog stille gaa til Tops. Det var endnu saa uvant. Vi stod lige syd for Æresporten og saa Kongen komme ridende, og saa oprandt nogle Drømmedage med vor Eventyrkonge iblandt os, og Festen paa Dybbøl med den store Opfyldelse.

Herregårdslivet og den gamle herregårdskultur har længe fortjent et litterært mindesmærke. I denne samling af minder fra gamle herregårde giver nogle kendte herregårdsbørn et broget og dog samlende billede af et stykke kultur, der nu er ved at blive historie:

Forfatterinden Inge Hofman-Bang fortæller om livet på Hofmangave, baronesse Agnes Bille Brahe om Fraugdegaard, grevinde Else Moltke om Nørager og Conradineslyst, lensbaron Holger Rosenkrantz om Rosenholm og comtesse Ellen Schack om Schackenborg.

Bogen bringer interessante skildringer af livet på herregårdene i hverdag og fest og af hele det milieu, bidragyderne er vokset op i, de enkelte slægters tilknytningsforhold til herregårdene belyses, og hvert enkelt bidrag giver mange nye, værdifulde og morsomme træk af personal- og kulturhistorisk karakter.

12,75, i VB 21,75